

III. Nová doba.

(Od roku 1780 do roku 1918.)

Nová doba literatury české, sahající od konce XVIII. věku do našich dnů a prozatím ohraničená politickým osvobozením r. 1918, tvoří uzavřený a organický celek. S písemnictvím období předcházejícího souvisí jenom neuvědoměle, ba znamená namnože úsilné odpoutání od vůdčích jeho ideí a slovesných forem; sama pak neztrácí nikdy vědomí vývojového, jež od doby josefinské až po nynějšek není přerváno. Teprve novočeské písemnictví vypracovalo se k plnému pochopení slovesného umění, jež hledá i nalézá svůj účel v sobě samém; teprve v novočeském písemnictví pronikla plně národní a jazyková jednota, založená na jednotě kmenové — ani literární odluka Slovenska, jež ve vlastním nářečí vytvořilo literaturu alespoň formálně samostatnou, nedovedla této jednoty zcela porušit —; teprve v novočeském písemnictví náboženský zájem ustupuje zájmu národnímu, jenž stále se prohlubuje a jest pro celou dobu ústřední myšlenkou literární; teprve nyní přestává slovesné tvoření býti výsadou třídy učené a stává se dílem i výrazem všech národních vrstev, v neposlední řadě také vzdělaných žen. Nyní vstupuje do popředí literatura krásná, především básnictví, odrážející ve svých výtvorech celý život národní a souvisící při tom organicky s ostatní poesíí evropskou, jejíž obě větve, germánsko-románská na západě a slovanská na východě, souměrně přivádějí novou mizu do kmene literatury české. Písemnictví naukové, jež ještě na počátku období novočeského jest v převaze nejen pojností, nýbrž i hodnotou a národním významem, probíhá od druhé polovice století XIX. vlastní vývojovou drahou svých odborných věd.

České písemnictví doby nové rozděluje se na dvě veliké, samostatné skupiny; jsou to:

- a) Literatura národního obrození (od r. 1780 do r. 1848).
- b) Literatura obrozeného národa (od r. 1848 do r. 1918).

a) Literatura národního obrození.

(Od r. 1780 do r. 1848.)

Národním obrozením rozumíme veliké hnutí dějinné, ž souvisle a obdobně se společenskou i myšlenkovou nancipací evropského lidstva v třetí třetině XVIII. věku

a na počátku XIX. stol. dalo českému národu nové životní útvary, nové myšlenkové prvky, nové formy vědecké i umělecké, především pak nové vědomí samostatnosti a samobytnosti národní. Obrodný ten proces, jemuž první vnější podmínky přinesly podnikavé reformy společenské doby josefinské v Rakousku, zasáhl celé vysílené a zemdlené tělo národní: zprvu jeví se zřetelně v české vědě, především v dějepise a jazykozpytě, které novým pojetím české minulosti a slovanské jednoty přispívají ke zmohutnění národní myšlenky; brzy stýká se s lidumilnými snahami osvícenskými, probouzejícími zubožené vrstvy lidové, jimž přisuzuje právo na blahobyť, vzdělání i vlastní jazyk; pak splyývá obrození vědecké i lidové v úsilí o původní básnictví domácí, žijící rovnoměrně ze zdroje poesie lidové i ze vlivů cizího umění slovesného; národní věda a národní literatura stojí v popředí všeho snažení veřejného. Brzo pak vyrůstá podobně, jak vyrostlo z filologie úsilí o český jazyk a ze slavistiky slovanské vědomí, z historie česká politika, a tak ve chvíli, kdy evropští národové domáhají se ústavního a svobodného života veřejného, druží se v Čechách k obrození vědeckému a literárnímu obrození politické, jež pak doplňuje se i obrozením hospodářským. Poněkud zpožděně hlásí se obrození umělecké; teprve v druhé polovici XIX. věku dějí se vědomé a úspěšné pokusy o národní české malířství a o národní českou hudbu.

Za práh národního obrození lze pokládati rok 1780, kdy na rakouský trůn dosedá císař Josef II., osvícený nositel hmotné a mravní emancipace lidu, bez níž národní obrození bylo by se sotva uskutečnilo. Pak jeví se rok 1848 přirozeným mezníkem onoho hnutí: tehdy nalézají vůdčí myšlenky obrozené, které vědecky i literárně již se vyjádřily, také výraz politický, aby po té nastoupena byla, především v literatuře, cesta nových ideí při spolupracovníctví nových vlivů, a za značně změněných poměrů společenských.

Sedmdesátileté období národního obrození dělí se vnitřně na dvě, myšlenkově odlišné periody. Národní obrození bylo provedeno mravní silou životní lidu českého při pevném vědomí dějinné souvislosti a mocným zdůrazňováním slovanské jednoty; ale vlastní ráz dávaly mu mohutné vlivy západoevropské myšlenky, která se v něm stále obrážela. Dle těchto vlivů rozeznáváme dvě periody:

1. od r. 1780 do r. 1815, ve znamení osvícenství,
2. od r. 1815 do r. 1848, ve znamení romantismu.

Čtěli-li bychom každou z obou period vyznačiti jménem vynikajícího představitele jejich snah a ideí, mohli bychom osvícenskou jmenovati též dobou Dobrovského, kdežto v periodě romantismu soustředil velký literární organisátor Josef Jungmann v osobě své veškeré snahy národního písemnictví do té míry ve své osobě, že lze mlu-

viti o době Jungmannově. Přehlednost však doporučuje omeziti se na názvy: doba osvícenská a doba romantismu.

Pozn. Nyní užívá se pravidelně názvu »národní obrození« neb »národní znovuzrození«, což souvisí s moderním názorem o historické spojitosti národní, o souvislosti hnutí s obdobnými zjevy za hranicemi, o ideové podstatě celého procesu; starší názvy »probuzení«, »vzkříšení« atd. ukázaly se nevhodnými.

Literaturu předmětu: Základní dvě díla o národním našem obrození a zároveň i hlavní prameny tohoto oddílu jsou: Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury. Díl II. (Část 1.: stol. XVIII.; část 2.: stol. XIX., do let čtyřicátých). 1898—1914 a Literatura česká devatenáctého století. Od josefinského obrození až po českou modernu. Posud vyšly čtyři svazky. Díl I. Od Jos. Dobrovského k Jungmannově škole básnické. 1902 (2. přepr. vyd. r. 1911). Díl II. Od M. Zd. Poláka k Langrovi. 1903. (2 přepr. vyd. r. 1917.) Dílu III. část 1.: Od K. H. Máchy k Havlíčkovi. 1905. Dílu III. část 2.: Od B. Němcové k J. Nerudovi. 1907. Kromě toho čtyři díla cizí: M. Murko, Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Graz 1897, V. Francev, Očerki po istorii českago vozrožděnia, Varšava 1902, V. Jagič, Istorija slavjanskoj filologii, Petrohrad 1910, a především A. Denis: Čechy po Bílé Hoře, dva díly; I., II. přel. Jindř. Vančura 1903—1905; ve velképém tom díle historik francouzský pojímá naše obrození po stránce vědecké a literární, tak po stránce politické a společenské. Průkopně působilo stručné dílko T. G. Masaryka, Česká otázka 1895, kde obrození rozebráno jest s hlediska filosoficko-historického, polemicky proti Masarykovi se staví Jos. Kaizl, České myšlenky 1895 a Josef Pekař, Masarykova »česká filosofie« 1912. O podobný úkol, jež skvěle provedl Denis, pokusil se v starší době Jakub Malý nespolehlivým dílem Naše znovuzrození 1880—1896 a jednostranně politicky Alfred von Skene, Entstehung und Entwicklung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und in Mähren im XIX. Jahrhundert, Vídeň 1893. Cennou pomůckou biografickou jest sbírka životopisných článků Ant. Rybičky, Přední křísitelé národu českého, 1884; bibliograficky lze užiti též některých částí nespořádaného pokusu Fr. Bačkovského, Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové (1888, nedokončeno); dobrým vodítkem v myšlenkovém světě obrozeniském jest výběr Karla Hikla, Listy českého probuzení, 1920.

1. Doba osvícenství. (1780—1815.)

Povaha doby.

Josefínism a jeho reformy. V druhé polovici vlády Marie Terezie na vždy se vyžívá protireformační a zpátečnická soustava vládní i naprosté poddanství lidu, kterýmž dvěma zjevy dovršeno bylo v Čechách vítězství bělohorské; císařovna zprvu nesměle, později však soustavněji snaží se postaviti říši, oslabenou válkami s Pruskem, na svobodnější a modernější základ. V hmotné a společenské oblasti přispěly k tomu především reformy; r. 1770 úleva v břemenech poddaných a r. 1775 robotní patent, převádějící poměr poddaných k vrchnostem na vztah právní; v oblasti vzdělanosti pak znamenají významný pokrok tyto události: r. 1773 zrušen byl mocný nositel protireformace, řád jezuitský, r. 1774 založeno bylo zákonně obecné školství, r. 1776 reorganisována byla gymnasia. Tyto pokusy pak císař Josef II., vyznavač osvíceného absolutismu v politice a svobodomyšlné humanity v životě, proměnil v důsledný a jednotný systém vládní a doplnil je řadou činů, znamenajících společenský převrat v říši. Roku 1781 zrušil nevolnictví a stanovil katastrům soukromý majetek pozemkový; téhož roku dal tolerančním patentem národům náboženskou svobodu, o jejíž zvýšení pracoval úsilivně jak snahami o vzájemnou snášenlivost ve věcech víry, tak soustavným potlačováním hmotné i duševní moci kněžské a církevní. Tak budoval na místě starého Rakouska protireformačního, kde církev ovládala stát a občas šlechta panovníka, moderní, absolutistickou říši v duchu nového názoru politického, podle něhož svrchovaný a neomezený vladař měl sloužiti hmotnému i mravnímu blahobytu veškerého duševně osvobozeného obyvatelstva, pojeného v nerozbornou jednotu uniformitou vládní i jazykovou. Tato pronikavá přeměna stavovského a feudálního státu, který zachovával značnou měrou v duchu tradicí autonomii zemí, v centralistickou a byrokratickou říši, znamenala pro Rakousko opravdový dějinný pokrok, shodující se s názorem nejlepších duchů současných, pro země koruny svatováclavské byl to však skutečný »konec samostatnosti české«, zpečetěný již zrušením České kanceláře r. 1749. V převratu tom vidí se společenský a mravní podklad našeho národního obrození, jež nebylo by se stalo skutkem v lidu hmotně a mravně ujařmeném a mezi duchy, spoutanými vnější auctoritou. Za to centralisující germanisace a protihistorický byrokratismus vznítily příkrý odpor u šlechty jakožto nositelky vědomí státoprávního i u jiných vzácných, ale nadšených milovníků národního jazyka českého hlavně z kruhů kněžských, zachovávajících tradice Balbínovy, a z této historické a národní reakce protijosefínské živí se již koncem

XVIII. věku česká myšlenka obrozená, kterou brzy potom posiluje všeevropské hnutí romantické.

Osvícenský názor světové doby Josefovy. Císař Josef II. vyprostiv stát naprosto z moci církevní, dal zřetelný výraz názoru své doby, jež nazýváme osvícenstvím. Stol. XVIII. provádí v Anglii, ve Francii a Německu, zemích nespoutaných hmotně i mravně, jako bylo Rakousko toho času, důsledně veliký odkaz renesance, která osvobodila jednotlivce od středověkého názoru nadsmyslného a života asketického. Kdežto však hnutí renesanční stálo v krásné souměrnosti mělo na zřeteli celistvého člověka s jeho citem a vůlí, vášní a fantasií, rozumem i srdcem, XVIII. století v krajní jednostrannosti tíhlo jen k osvobození a rozvíjení střízlivého a průměrného rozumu lidského. Duchovní práce osvícenství spočívala spíše v přesné a přísné kritické revizi veškerých vědeckých poznatků a společenských zřízení se stanoviska zdravého organisovaného rozumu, než v samostatném vytvoření celistvého a smělého názoru světového, který by objal veškerého vnitřního i vnějšího člověka. Tato revise stihla především náboženství, jehož prameny, orgány i instituce podrobeny byly ostré a pronikavé kritice, jež u nejmělejších duchů otřásla nejen tradicí, biblí a historickým křesťanstvím, nýbrž i zjevným náboženstvím vůbec a jež v společnosti spolupracovala k náboženské snášlivosti. Osvícenství, dařené přízní panovníkovou a šlechtickou, zahrnuje stav učenický nebývalou vážností i společenskou hodnotou; dalo podnět k zakládání učených společností, velkých knihoven, vědeckých sbírek; věda, opojeaná svou novou mocí, nastoupila místo náboženství. Osvícenská ta věda vynikala znamenitou řadou předností: neústupnou láskou k pravdě, pečlivostí a neúnávností badání, úzkostlivou úctou k drobnému detailu, bystrým kriticismem a darem kombinacím, stálým zřetelem k praktickým potřebám života. Nebyla však bez hrubých nedostatků: neměla síly vědecké syntese a mohutnější koncepce, nerozuměla naprosto zákonu vývoje a pohlížela proto na dějiny nesprávně a předpojatě přečeňovala logický důkaz na úkor vědeckého experimentu, dávala se praktickým svým smyslem sváděti k ploché teleologii a mechanické účelnosti. Tyto vady osvícenství, zřejmé ve vědeckých jeho snahách, jeví se dvojnásobně zřetelně v poměru osvícenství k umění. Doba osvícenská neměla smyslu pro staré památky umělecké a rušila je tedy vůbec neb adaptovala je se suchou střízlivostí. Zakrňela její fantasie a nedostačtěně vyvinutý její cit nestačily k vytvoření velkých děl uměleckých; to, co stvořeno jest dobou osvícenskou v umění, ať výtvarném ať slovesném, jest dílem povzneseného a disciplinovaného rozumu, který je schopen duchauplného vtípu, vyrovnané gracie; namnoze jest to půvabná a sladká, ale jednostranná a nepůvodní úprava a stilisace

nehistoricky pochopeného umění antického. Úlomkovité pokusy české o krásnou literaturu trpí v této době ve zvýšené míře všemi vadami umění doby osvícenské, nevykazující jeho předností.

Vědecké organizace v Čechách ve službě osvícenství. Zvýšená vážnost a moc učeneckého stavu v době osvícenské dodává zvláštního lesku starším organizacím vědeckým. Jež se vymaňují z područí církve, a vede k zakládání organizací nových. K onomu ukazuje nový rozkvět universitního studia v Praze, o tomto svědčí nově zřízená Učená společnost.

Pražská universita, od reorganizace za Ferdinanda III. semeníště protireformačních snah v Čechách, stojí do zrušení jezuitského řádu ve službách krajní orthodoxy církevní a nemůže ani v době Josefově strásti theologického jha daného celou organizací. Teprve když r. 1784. filosofické studium bylo rozšířeno na tři ročníky, když zřízena řada nových stolic, když zmodernisován postup studia, a zejména, když filosofie učiněna průpravou veškerého dalšího postupu studijního, fakulta filosofická zaujala významné místo a záhy vrhla se do proudů osvícenských, ženoucích se z ciziny, oddávajíc se vždy více krasoduchému pěstování filosofie, etiky a rokokové i klasické poesie. Současně nabyla zvláštního lesku i fakulta právnická, postupující v duchu protihistorického práva přirozeného, liberálního absolutismu a centralisující byrokracie.

Tři z profesorů filosofické fakulty měli zvláštní vliv na duševní vývoj inteligence v Čechách. Jsou to: Karel Jindřich Seibt (1735—1806), hlasatel moderní osvícenské etiky, pedagogiky a kallobiotiky, jenž budil v posluchačstvu lásku k básnictví a ukazoval k novým vzorům poetickým; Ignác Cornova (1740—1822), patetický veršovec a krasoduchý historik, jenž ve spisech řečnický parádních, prodchnutých svrchovanou snášelivostí, popularisoval české dějiny. Ze spisů těch nejdůležitější jsou: Paul Stranský's Staat von Böhmen, übersetzt, berichtigt, ergänzt (1792—1803); Briefe an einen kleinen Liebhaber der vaterländischen Geschichte (1797); Der grosse Böhme Bohuslaw von Lobkowitz (1808) a Jaroslav von Sternberg, der Sieger der Tartarn (1813); zejména pak:

August Gottlieb Meiszner (1753—1807), okouzlující a výmluvný básník a povídkář wielandovského směru v poesii, elegantní, vtipný mluvčí »filosofie grácií« v Praze. V Seibtových i v Meisznerových pracích hlásí se chvílemi i národní uvědomění německé.

Osvícenskou organizací jest i Česká společnost učená. Již v r. 1746—1751 učiněn byl v Olomouci pokus vytvořiti středisko osvícenských snah vědeckých v ,

cietas Incognitorum«, jež vedena Josefem sv. Petraschem (1714—1772), vydávala kritický časopis »Monatliche Auszüge alt und neuer gelehrten Sache (1747—1748) v duchu německém bez uvědomění krajové a národního. O čtvrtstoletí později založena byla v doplnění akademického vzdělání universitního, součinností učenců, vycházejících z klášterů i svobodomyšlné šlechty, souvislosti s hnutím »svobodných zednářů«, šířícím se Rakousku, důsledně v duchu osvěcenské vědy, avšak částečně v reakci proti vídeňskému germanisujícímu a proti tradičnímu osvěceni vedenému Josefem Sonnentensen (1732—1817), v Praze kolem r. 1773 »Soukromá společnost učená«. Průpravou k ní byl první vědecký časopis v Čechách »Prager Gelehrte Nachrichten« (1771—1772), jehož se vedle vydavatele Löpra zvláště účastnili F. M. Pelcl a Ignác rytíř Born (1742—1791). Tento geolog byl vlastním zakladatelem »Soukromé učené společnosti«, a za jeho vlivu původně tihla k studiu přírodovědeckému a veřejné agitaci osvěcenské; leč vlivem šlechtických činitelů a historických badatelů převládly dosti brzy v ní snahy dějepisecké. R. 1784 povýšena byla císařem Josefem na společnost veřejnou, jakožto Societas Scientiarum Bohemica (Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften), od doby Leopolda II. (1790) sluje Společností královskou. Čím dále tím pronikavěji jeví se v České společnosti učené rozhodné osvěceni, silnější vliv zahraničních směrů vědeckých, silná účast vlastenecké šlechty a vítězství věd historických nad vědami přírodními. O tom svědčí nejen jména členů, mezi nimiž najdou se téměř všickni vynikající vědečtí pracovníci té doby, ale i roční pojednání (Abhandlungen), jež vydává Společnost od r. 1775.

(Dějiny Učené společnosti, jež trvá posud, napsal Josef Kalousek: Dějiny Král. české společnosti nauk 1885; o počátcích jejích pojednal s nových hledisk Josef Hanuš v Č. Č. Hist. 1908, jehož vývody kritické revidoval Arnošt Kraus Pražské časopisy 1770—1774, 1909).

Jazykové probuzení jakožto reakce proti ústí germanisujícímu. Za neúčinnější prostředek státní centralisace a uniformity osvěcenský josefinismus pokládal jednotný jazyk v říši. V němčině viděl nejen jazyk moderní, shodný s živou skutečností větší měrou než jednotlivé řeči národní spjaté s historickými celky zemí, nýbrž i výraz politické přítomnosti, stavějící se v odpor proti církevní latině, jež vyznačovala svrchovanost církevní. Tak vstupuje v údobí Josefově na jeviště kulturní dvojí boj jazykový: boj němčiny jakožto centralistické řeči říšské s národními jazyky zemskými, a boj němčiny jakožto svrchované řeči státní s církevní latinou. Ještě za vlády Marie Terezie s organizací školství obecného r. 1774 zavedena byla němčina jakožto jediný jazyk do škol a úřadů. Císař Josef II. pak

prohlašuje r. 1780 znalost němčiny za podmínku přijetí do škol latinských, r. 1781 ustanovuje němčinu za jediný říšský jazyk, r. 1787 činí způsobilost řemeslnickou i požívání stipendií závislými na znalosti němčiny; snahy jeho potkávají se nejprve v kruzích učených a politických s pevnou důvěrou. Zejména ve školách jeví se postup germanisace a ve vědecké literatuře, sloužící ideám osvícenským, úspěšně zatlačuje němčina latinu.

Ale současně dostavuje se odpor neméně silný Politické živly, jež potíraly Josefovou centralisaci, protihistorickou jeho politiku a proticírkevní jeho tendence, vzpíraly se i centralisační germanisaci: byla to feudální vlastenecká šlechta a konservativní duchovenstvo. Mocněji než kdy jindy přihlásilo se o slovo též skryté uvědomění vlastenecké, které v době nejhlubšího úpadku českého jazyka a národnosti ústy Bohuslava Balbína a vладыky Frozína domáhalo se svých práv. Národní toto cítění, sloučené v rázovitý celek se selským vědomím, katolickou nábožností a patriarchální loyality, mluví zvláště důrazně z jadrných »Pamětí« (1770—1816, vyd. J. Skopec 1907 a násl.) »sprostného a starožitného« odpůrce osvícenství, rychtáře milčického Františka Vaváka (1741—1816). Praktické potřeby, právě v duchu osvícenského uvědomování a osvobozování lidového, často, byť mimo nadání, přispívaly k šíření a podpoře jazyka národního: nové školství mimoděk sílilo jazykové vědomí; náboženská literatura psaná v duchu osvícenské snášelivosti, i brožurkové písemnictví, šířící mravní hnutí reformní, sahaly k českému slovu, chtějíce nabýti největšího rozšíření mezi lidem; josefinské duchovenstvo klonilo se často z odporu k církevní latině k užívání řeči lidové; snahy ty vynutily i na samé vládě významný vnější ústupek: dvorním dekretem z 28. října 1791 zřízena stolice českého jazyka a české literatury na pražské universitě, a 13. března 1793 zahájil tu přednášky nově jmenovaný profesor František Martin Pelcl.

Snaha o uhájení a rozšíření českého jazyka, rozumový i citový odpor proti vládní germanisaci, vědomí dějinné slávy českého jazyka, praktický smysl pro nutnost národního jazyka v životě veřejném, první záblesky uvědomění slovanského, občas i plemenná nenávisť k Němcům — to vše vrací se opětovně v rozsáhlé řadě t. zv. obran jazyka českého, které vzbuzeny nejrůznějšími popudy vnějšími, vyplňují poslední třicetiletí XVIII. věku. Vzorem a předlohou téměř všem jest Balbínova proslulá »Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica«. Nejdůležitější z obran těch následují chronologicky takto: hraběte Františka Kinského »Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand« (1773); Františka Martina Pelcla »Předmluva k laskavému čtenáři« při vydání přehled Václava Vratislava z Mitrovic (1777); Moravana

Jana Aloise Hankeho »Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur« (1783); Karla Hynka Tháma »Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům« (1783); Slováká Jana Hrdličky stař »Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské« v báňskobystřických »Starých novinách« (1785) a Jana Rulíka »Sláva a výbornost jazyka českého« (1792).

Ale úpadek českého jazyka nejevil se jen extensivně, nýbrž i intenzivně; probuzení národní značí také tu zdravou reakci. Již české knihy z konce XVII. století psány jsou ubohým jazykem, nesprávným jak mluvnicky tak slohově; ubýváním souvislosti literární, ztrátou styku s živou řečí lidovou, nedostatkem dobrých děl starých, chybností mluvnic a nedostatkem slovníků stav ten ve věku XVIII. ještě zhoršoval. Když pak proniklo i k nám opožděně i z ciziny špatně pochopené a nezřízené novotaření a brusičství mluvnické spolu s často pochybenými snahami o zjednodušení a zlepšení pravopisu, nastala přímo jazyková anarchie. Vedle krajních vulgarismů zavádějí lžigramatikové neústrojné, nově vynalezené a vumělkované stvůry tvaroslovné; vedle otrockých nápodobenin cizích tvarů a složením vnucují násilně jazyka své dobrodružné nápady, založené na úplném nepochopení jazyka i mluvnictví. Nejvýstředněji si počínali v té příčině Jan Václav Pohl ve dvou dílech »Grammatica linguae bohemicae oder die böhmische Sprachkunst« (1756) a »Pravopisnost řeči české, ředně založená, též i důkazmi obviněná« (1786) i Maxmilian Šimek v »Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur« (1785). Proti všem těmto puristickým, novotářským pokusům pozvedl svůj hlas první vědecký gramatik český, Josef Dobrovský.

Vedle teorie Dobrovského čelila těmto snahám i hojná praxe literární. Aby získána byla slovesná spojitost, obrácen byl zřetel k českému písemnictví doby Veleslavínovy jazyk jeho stal se pro dobu osvícenskou kanonickým, sloh jeho pokládán byl všeobecně za vzor; staré památky z tohoto období nejčastěji byly vydávány a popularisovány, překlad bible byl revidován v duchu písemnictví doby Veleslavínovy. Leč již v této době, jejíž zvláště významní představitelé úporně a tvrdošijně hájili jazykový konservatism, nechtějíce ani o píd ustoupiti od veleslavínských tradic, provedl jediný genius uprostřed tolika skrovných talentů, Josef Dobrovský, krok ku předu: místo neidůsledného a těžkopádného pravopisu bratrského zavedl přes odpor četných spisovatelů pravopis analogický.

Osvícenská věda ve službě národního obrození.

1. *Dějeptsectví.* Naukové snahy XVII. věku i první půle XVIII. stol. neseny byly jednak směrem polyhistorickým,

objímajícím povrchně a nekriticky nejrůznější obory vědní, jednak zálibou mechanického sběratelství, jež zejména všímalo si předmětů a poznatků, náležejících minulosti — většina naukových děl té doby náleží dějepisu, jenž však sotva se povznáší nad kronikářství bez soudnosti a nad hromadění materiálu bez soustavy. Věda osvícenská zůstala v celku věrna studiu dějepisnému, ale oživila je skutečně novým, moderním duchem: metodicky vycítila potřebu odbornictví, čelíc tak zastaralé polyhistorii, v pojetí pak prohlásila nutnost přesné kritiky pramenné, všeobecného rozhledu, důkladného srovnávání; majíc nedůvěru ke smělym a nezdůvodněným hypotésám, omezovala se raději na vyčerpající rozbor jedné otázky, k jejímuž řešení užívala výsledků hojně pěstovaných věd pomocných; ráda otrásala oblíbenými starými auktoritami, ale dala se často zlákatí na scestí moderními osvícenskými teoriemi právními a státními. Její díla, psaná většinou německy (v starší generaci ještě převládala latina) a jen v několika případech výjimečných česky za účelem popularisačním, náleží v obor dějepisné kritiky, pomocných věd, hlavně literárního dějepisu, bibliografie, knihovnictví, topografie, numismatiky, genealogie, archeologie, a ukazují pak k novému druhu vědeckému, jehož kořeny leží v této době, k vlastivědě. (O historiografii tohoto období viz stať Jos. Hanuše v ČCH. 1909.)

Radu osvícenských dějepisců předcházejí čtyři učenci, stojící na rozhraní historiografie protireformační a vědy osvícenské; jsou to benediktini Magdonald Ziegelbauer (1689—1750) a Josef Piter (1708—1764), již chystali dílo »Scriptores rerum Bohemicarum et Moravicarum« a pak diplomatů; jesuita František Pubička (1722—1807), jehož málo soudná a původní »Chronologische Geschichte Böhmens« (1770—1807 v XI. sv.) podporována byla stavy českými; kritickým důmyslem nad ně vynikl augustinián P. Athanasius a Sto Josepho vl. Eliáš Sandrich (1709—1772), který jmenovitě v studiích o nejstarších dějinách českých a jejich pramenech prokázal se bystrým dějezpytcem.

Nejskvělejším představitelem osvícenského dějezpytu českého byl:

Gelasius Dobner (1719—1790), rektor piaristické koleje pražské. Hlavním jeho dílem jsou »Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum« (1762—1786 v VI. sv.), vydání to Jevinova (Victorina a St. Croce) překladu Hájkovy kroniky, opatřené neobyčejně bohatými a důkladnými poznámkami kritickými. Poznámky ty, svědčící o podrobném studiu pramenů domácích i cizích, o širokém vzdělání historickém, zejména však o daru nelitostné a břitké kritiky dějezpytné, byly hrdelním orfelem auktority Hájkovy a východiskem nového názoru na českou mi-

nulost; stoupcenci protireformačního dějepisu, V. Duchovský, Fr. Pubička, marně hájili auktority Hájkovy, budoucnost ústy Palackého dala za pravdu Dobnerovi. Na vědecké výši stojí obšírná řada Dobnerových monografií, zabývajících se zvláště nejstaršími dějinami českými a dobou cyrilometodějskou: ale jeho »*Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita*« (1764—1785 v VI. sv.) pohřešují dostatečně průpravy paleografické a diplomatické. (O Dobnerovi J. Hanuš v Č. H. 1909, o jeho pozůstalosti J. V. Šimák v ČČM. 1901.)

Kolem Dobnera kupí se dav přístelů historie i jejich věd pomocných. Jako Dobner přihlédají se zvláštní zálibou k nejstarším dějinám českým; jako Dobner snaží se předmět svůj ovládnouti kriticky, odpírajíce namnoze starým auktoritám; jako Dobner od přehodnocení Hájka postupují často od doplnění a opravení Balbínovy hojné sbírky kulturního materiálu, »*Bohemica docta*«, jež tehdy nalézá v P. Candidovi a St. Theresia a v K. R. Ungarovi dva nepřátelené vydavatele, v M. A. Voigtovi i Fr. M. Pelclovi dva učené pokračovatele a v Janu Rulíkově popularisačního zpracovatele. Z pracovníků v oboru pomocných věd vynikli zvláště:

Mikuláš Adaukt Voigt (1733—1787), vicerektor pfaristický a profesor všeobecného dějepisu na vídeňské universitě. Jeho numismatická, literárně a kulturně historická díla »*Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen*« (1771—1774 a 1787). »*Effigies virorum eruditorum*« (1773, 1775, ve II. sv., něm. překlad od Pelcla), »*Acta litteraria Bohemiae et Moraviae*« (1774 a 1783, ve II. sv.) a »*Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern*« (1788) svědčí o úsilí kriticky osvětliti a seřaditi hojný materiál a probuditi vědomí vlastenecké i jazykové, jakož i obhájití kulturní minulost proti nepřátelským hlasům, arcí nejednou ještě v duchu protireformačním. (Viz obšírnou monografii o M. A. Voigtovi od Jos. Hanuše 1910.)

Karel Rafael Ungar (1743—1807), premonstrát, knihovník strahovský a správce knihovny klementinské, jest vlastním duchovním otcem nynější pražské universitní knihovny, kterou na základě znamenité knižnice jesuitské z knižních pokladů klášterních, z trosek bibliotéky karolinské a z cenných darů šlechtických, sestavil, urovnal, zkatalogisoval. Osvícený duch, který knih pokládaných za kacírské konfášovsky neničí, nýbrž je oddaně miluje a zpytavě studuje, mluví i z jeho zlomkovité »*Allgemeine böhmische Bibliothek*« (1786).

Jan Bohumír Dlabač (1758—1820), premonstrát, nejstarší novočeský veršovec, osvědčil se v přehledném »*Allgemeines historisches Künstlerlexikon für*

Böhmen (1815 ve III sv.) pilným následovníkem Balbínovým.

Jaroslav Schaller (1738—1809), piarista, stal se zakladatelem vědeckého českého místopisu díly »Topographie des Königreiches Böhmen« (1782—1792 v XVI. sv.) a »Beschreibung der Hauptstadt Prag« (1794—1797 ve IV. sv.), spočívajícími na vlastním neúnavném studiu i na pomoci předních odborníků.

Karel Josef Biener z Bienenberka (1731—1793), krajský hejtman královéhradecký, věnoval své dílo »Versuch über einige merkwürdige Altertümer in Königreich Böhmen« (1778—1785) studiu archeologie a starožitnosti.

Na Moravě a ve Slezsku vznikala, po kratičkém náběhu družiny Petraschovy, z osvěcenského pěstování vědy historické s pomocnými jejími větvemi a z organisovaného sběratelství uvědomělá vlastivěda; toho představiteli jsou:

Josef Vratislav šl. Monse (1733—1793), advokát, pak profesor právnické fakulty v Olomouci a v Brně. Historii kulturní a právní v duchu krajního osvěcenství slouží jeho spisy »Infulae doctae Moraviae« (1779), »Jura primaeva Moraviae« (1781), »Versuch einer kurzgefassten politischen Landesgeschichte Mährens« (1785—1788 ve II. sv.) a vlastivědný sborník »Mährisches Magazin« (1789—1793);

František Josef Schwoy (1742—1806), úředník Dietrichsteinův, založil dílem »Topographische Schilderung von Mähren« (1786) moravský místopis:

Otto Steinbach z Kranichštejna (1742—1791), žďárský opat cisterciácký, pojal v charakteristickém díle »Versuch einer Geschichte der alten und der neuen Toleranz in Königreich Böhmen und Markgraftum Mähren« (1786), české i moravské dějiny s jednostranného hlediska osvěcenské snášelivostí;

Jan Petr Cerroni (1753—1826), moravsko-slezský guberniální sekretář v Brně, podnikl kritický výzkum Moravy, opřený o hojnou činnost sběratelskou. Leč jeho díla, z nichž studie genealogické a literárně knihopisná sbírka »Bohemia litterata« (ve XX. sv.) jsou nejdůležitější, zůstala v rukopise.

Jan Alois Hanke z Hankenštejna (1751—1806), bibliotékař olomoucké knihovny universitní, sledoval v hojných spisech, na př. v »Bibliothek der mährischen Staatskunde« (1786) cíle humanitné praktické v duchu moravského vlastenectví a vlídného lidumilství, jemuž snažil se prospěti též několika skromnými pracíčkami, český

Leopold Šeršník (1747—1814), jesuita, po zrušení řádu gymnasijsní profesor a prefekt v Těšíně, sloužil slezské vlastivědě prakticky zřízením a obdarováním musea i literárně spisy polit. a kulturně dějepisnými, jako jsou »*De doctis Reginae hradecensibus commentarius*« (1773) a »*Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschener Fürstentume*« (1812). —

Osvícenští tito dějepiscové náleží vlastně jen do dějin české vědy; předmět i duch naukové jejich práce jest český, píší však vesměs latinsky nebo německy; literární historie česká všimá si jich hlavně potud, pokud v jejich dílech jeví se idee našeho obrození národního. Teprve následující pokolení činí svým pracovním programem vědu českou duchem i jazykem; přechodem k ní jsou vědeckí spisovatelé, kteří práce tendence čistě naukové psali sice německy, ale knihy vědecky populární již česky. Mezi historiky k nim náleží F. M. Pelcl, mezi literárními dějepisci F. F. Procházka.

František Martin Pelcl (nar. 1734 v Rychnově nad Kněžnou, zemř. 1801 v Praze), dlouholetý vychovatel v rodinách šlechtických hl. u Nosticů, střediska to osvícenské kultury, ale i semeníště šlechtické oalice proti absolutismu Josefovou a jeho germanisačním a protitradičním snahám. R. 1793 stal se profesorem řeči a literatury české na universitě v Praze. V Pelclově životě rozeznáváme dvě odlišné periody, jejichž mezníkem jest asi r. 1790. V prvním období Pelcl jest takřka příslovečným josefinistou: elegantním aristokratem, krasoduchým osvícencem, cizomilným eklektikem, kritickým historikem, jenž zapomíná svou mateřštinu a věří v její brzký zánik. Tehdy pracuje k didaktickým účelům »*Kurzgefasste Geschichte der Böhmen*« (1774, 1779, 1782), jdoucí až do konce vlády Marie Terezie jest to duchaplná, ne vždy kritická kompilace pramenů domácích s tendencí vlasteneckou a osvícenskou. Tehdy s Bornem překládá Voigtovy »*Effigies*« (1773—1782 ve IV sv.), na nichž měl sám značný podíl. Tehdy v duchu osvícenského učeneckého dějepisu skládá spis »*Böhmische, mährische und schlesische Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten*« (1786). Tehdy kromě menších úvah se pokouší se zdarem o dvě dějepisné monografie: »*Kaiser Karl der Vierte*« (1780 a 1781 ve II sv.) a »*Lebensgeschichte des König Wenzeslaus*« (1788—1790 ve II sv.), jež jasný výklad, založený na pramenném studiu spojují s vřelostí tónu obranného, jmeovitě ve spise druhém, kde přispěl Pelcl k odstranění četných protireformačních předsudků o době husitské. Ač Pelcl již r. 1775 vydal Balbínovu nadšenou »*Dissertatio apologetica*« a r. 1777 k tisku připravil »*Příhody Vratislava z Mitrovic*«, přece teprve po r. 1790,

kdy plně nahlédl nesmyslnost a neúspěch germanisačního úsilí, rozhodl se pracovat pro český jazyk životně i literárně, obrací se však více k šlechtě než k lidu. Z tohoto druhého vlasteneckého období Pelcova života pochází kromě mluvnického spisu »*Grundsätze der böhm. Grammatik*« (1795) vzešlého ze čtení universitních a spojujícího zřetel praktické s filologickými výzkumy Dobrovského, populárně psaná »*Nová kronika česká*« (1791—1796 o 3 d.; 4. díl sahající do r. 1429 zůstal v rukopise) toto Pelcovo závěrečné zpracování dějin českých značí jak v oboru dějzpytné kritiky a uceleném podání, tak v tendenci vlastenecké znamenitý pokrok proti dílu německému. V Pelcově pozůstalosti zůstaly »*Paměti z doby Josefa II.*«, kde prudce proniká jeho šlechtické stanovisko proti vlastnímu centralismu a české uvědomění proti germanisaci. (Srv. Pelclův almanach gymnasia rychnovského. 1893, Jos. Vycpálek: Fr. M. Pelcl. Výr. zpráva gymn. v Rychnově 1893 a hlavně Josef Hanuš, Fr. M. Pelcl, český historik a buditel 1914).

František Faustin Procházka (1749—1809), rodem z Nové Paky, kněz pavlánský, později direktor pražských gymnasií a správce universitní knihovny, ve vědě přítel i žák Durychův. Odborná díla jeho, vycházející z Balbína a družící se ke spisům Voigtovým, psána jsou v duchu přísného katolictví, s příměsky josefinismu duchaplnou latinou neb jasnou němčinou se snahou o podání pragmatičké. Jsou to: »*De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius*« (1782), literární to dějepis český s kulturním pozadím, sestavený dle století, a »*Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur*« (1784 a 1785 ve III sv.), soubor to literárně dějepisných článků, hlavně z oblasti humanismu. Jako historik slovesnosti nemá Procházka pochopení pro naši reformaci; činí latinské písemnictví humanistické středem české literatury; zajímavě přihlíží k formální stránce knih. Hlavní význam Procházkův spočívá v tom, že v literárních podnikcích, určených lidu, důmyslně vytěžil výsledky biblické kritiky a jazykového studia své doby. O tom podává hlavně svědectví jeho revise textu biblického. Z podnětu císařovna arcibiskup pražský Ant. Petr hr. Příchovský uložil Procházkovi a Durychovi starost o lidové vydání Písma sv. Na základě textu svatováclavské bible z r. 1771, ale při tom pomocí kritického srovnání s Vulgatou a důkladné revise jazykové oba učení auktoři vydali »*Bibli českou*, to jest celé Svaté Písmo (1778—1780). Procházka práci stále zdokonaloval, přihlídáje po stránce věcné mnoho ke znění řeckému i soudobým racionalistickým výkladům Písma, po stránce pak formální ke vzorné biblí Kralické; výsledkem toho jsou »*Písmo svatého Nového zákona*« (1786) a

»Bible česká, to jest celé Písmo starého i nového zákona« (1804 ve 2 sv.). Z bohatých svých vědomostí v oboru staré literatury české, těžil Procházka, vydáváje pro lid staré dobré spisy české podle příkladu Pelclova. Opatřoval je poučnými předmluvami, přibližoval jejich řeč i obsah potřebě časové a lidové, stavěje se tak v příkrý odpor k hledisku koniášovské protireformace. R. 1786 a 1787 vydal 14 staročeských děl, hl. spisy historické a cestopisné na př. Dalimila, Pulkavu, Prefáta a vzdělatelné spisy Erasmony. (Srv. monografii Josefa Hanuše, F. F. Procházka, český buditel a literární historik, 1915).

2. *Jazykověda*. Století XVIII. stává se v cizině i u nás kolébkou studia jazykovědného. Zprvu mají vrch normalisující snahy mluvnické, určující nehistoricky a protihistoricky přísná pravidla jazyku spisovnému, a vycházející v duchu osvícenství z logického rozboru a rozumového výkladu řeči. Pak vlivem rousseauovské záliby pro dávné doby dějinné i pro původní řeč lidovou hlásí se jednak historické studium jazykovědné, vedoucí k mluvnici srovnávací, jednak podrobnější studium nářečí, vedoucí ke správnému pochopení jazyka spisovného. Osvícenský zájem o textovou kritiku bible obrací pozornost k starobylým jazykům i písmům, jimiž dochovány jsou originály i překlady bible; romantická záliba v dějinách sdružuje se s jazykozpytem a po způsobu humanistické filologie klasické, kvetoucí od XVI. věku, vytváří novou vědu, filologii moderní, jež objímá veškerý život národní, pokud obrází se v památkách jazykových i literárních. K životu hlásí se takto nové vědy, filologie germánská a filologie slovanská, jejichž pracovní program obsahuje mnohem více, než studium mluvnické. Pro naše probuzení filologie slovanská má význam neobyčejný. Po stránce vědecké památna je tím, že právě v jejím oboru nejdůležitější a největkolepější bylo použito naukové metody kritického a skeptického osvícenství, a sice nejen ukázkami přesné drobné analýsy, nýbrž i velikými díly tvůrčí koncepce: zakladatel slavistiky Josef Dobrovský jest největším vědeckým duchem v Čechách své doby. Po stránce národní prýští ze slavistiky mocné a posilující vědomí slovanské, jež později stává se též zásadou básnickou a politickou z poznání jazyka temení i horoucí láska k němu a pečlivost o jeho ryzost — bylo potřebí pronikavého poznání jazyka i přesného odvození jeho pravidel, aby učiněn byl konec jazykové anarchii a libovůli, jazykovému úpadku a zmatku. jevícímu se in první polovici XVIII. století. Jazykovědný zájem neomezil se na odborníky; i učenci spřízněných oborů zaměstnávali se otázkami v jádře filologickými, z nichž některé problémy, na př. o poměru písma cyrilského a hlaholského, o stáří českého překladu bible, o vlivu staroslovenštiny na češtinu, staly se takřka otázkami modními; též snaživí diletanti snášeli materiál slovníkářský

a pokoušeli se o příručky mluvnické pro praktickou potřebu. Zabývali-li se literární dějiny poněkud zevrubněji jazykovědným studiem této doby, činí to i proto, že vědecká filologie posud pracuje dle programu, vytčeného v této době, a že vůdčí duch její, Josef Dobrovský, v jádře posud zůstává zákonodárcem: živé češtiny v pravopise, v tvarosloví, ve skladbě a v prosodii. (Kromě příslušných studií Jakubcových v Čes. lit. XIX. stol. I. díl 2. vyd. str. 117—294 a v I. filolog. r. 1901 viz úvahu Fr. Pastrnka, O počátcích slovanské filologie v Čechách v ČČM. r. 1896, kdež krásně pojednáno jmenovitě o významu Durychově, a monumentální dílo V. Jagiče, Istorija slavjanskoj filologij. Petrohrad 1910.)

Zakladatelem slavistického studia v Čechách jest

Václav Fortunát Durych (1735—1802), člen řádu pavlánského, v němž zasloužil se předem činností učitelskou. Studium biblické a podněty cizí přivedly jej k slovanské jazykovědě, v níž se stal učitelem Dobrovského. Pracuje se znalostí slovanských nářečí i jazyka staroslovenského, ozbrojen neobyčejnou sčtetlostí v dějepise politickém i kulturním, užívaje oblíbených prostředků vědeckých své doby, mluvnické analogie, smělé etymologie, t. zv. filosofické gramatiky, Durych snažil se řešiti řadu jazykových kulturních otázek z dějin veškerého Slovanstva, jejichž složitost i rozmanitost přesahovala daleko naukovou přípravu jeho vlastní. Veden citovým zanícením pro původní osvětu slovanskou i pro starožitnost a mohutnost národů slovanských, v čemž ukazuje se prvním vlasteneckým romantikem, sváděn namnoze upřílišněným filosofickým spekulováním v jazykovědě, Durych nedovedl zachovati onoho jasného a přesného kriticismu, jenž u Dobrovského byl tak plodný. Obě jeho hlavní práce »De slavo-bohemica sacri codicis versione« (1777) a nedokončená »Bibliotheca Slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis« (1795, ze VII uchystaných svazků vyšel jediný), jejíž program zabírá téměř tolik, kolik chtěl Šafařík podati v »Slovanských starožitnostech«, památny jsou spíše svými podněty než vědeckými výtěžky.

Josef Dobrovský (1753—1829), podle otce vl. Doubravský, narodil se 17. srpna 1753 v Ďarmotech na Slovensku. Vystudovav gymnasium v Něm. Brodě a v Klatovech a filosofii v Praze, vstoupil k jesuitům. Po zrušení řádu studoval bohosloví a byl několik let vychovatelem u Nosticů. Byl r. 1786 vysvěcen na kněze, stal se správcem generálního semináře na Hradisku u Olomouce. Když ústav byl zrušen (1790), odešel na odpočinek, jež trávil u šlechtických svých přátel v Praze i na venkově hlavně u hr. E. Černína a B. Nostice, stíhán jsa čas od času těžkou chorobou duševní. R. 1792—1793 vykonal výzkumnou cestu do Švédska a Ru-

ska, aby tam v knihovnách i archivech zjistil a probídal české a slavistické památky jazykové a slovesné. Zemřel v Brně 6. ledna 1829.

V souhlase se svou dobou Dobrovský spojoval v rozsáhlém svém učeném badání nerozlučně studium jazykové se studiem dějepisným; v jazykovědě neomezoval se široký jeho duch na češtinu, nýbrž objímal veškerou filologii slovanskou; v dějepise pak obracel se předem k historii kulturní, jež pro něj byla průpravou dějin literárních. Jako předmět, tak i metoda Dobrovského byla výrazem doby a jejich vůdčích ideí. Dobrovský byl nadšeným josefinistou a důsledným osvícencem: pracoval stále přísnou rozumovou kritikou, neřádnou analysou faktů, jejich dochování a jich původu, podnikal stále soustavnou revisi dotavadního vědeckého poznání i soudobého stavu naukového, neznaje jiné tendence než čistou, prostou, holou pravdu, které sloužil i za cenu nedůvěry starých obráncův auktorit a mladých nekritických nadšenců. Všecky ty rysy stupňovány jsou v mohutné a přísné postavě jeho k vědecké geniálnosti, jež jest tvůrčí i tehdy, když boří, podněcující i tehdy, když zamítá. V prvním období života jest mu česká minulost a český jazyk chladným, zabíravým předmětem studia citově nezúčastněného; v kmetských letech sleduje i Dobrovský směr národního obrození českého a slovanského, ba pokouší se též česky psát, ač jeho sympatie nenáleží mladšímu, romantickému pokolení vlasteneckému, jež jest fanatické v národním nadšení, ale lehkovážné a nekritické v otázkách vědecké pravdy.

K slovanské filologii Dobrovský dospěl podnětem Durychovým od studia biblických textů, jemuž náleží první jeho spisek »Pragische Fragmente hebräischer Handschriften« (1777) a od kritické exegese evangelií, v níž nabyl proslulosti hned úvahou »Fragmentum evangelii s. Marci vulgo autographi« (1778), prozrazující lví spár kritický. Kromě nesčíslných statí drobných věnoval slovanskému jazykozpytu tři rozsáhlá díla. V prvním »Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache« (1809 a 1819), podává obšírný obraz českého jazyka, hlavně po stránce kmenoslovné a tvaroslovné, přihlížeje jak k fázi staré, tak k nářečím; některé poznatky díla, na př. rozdělení slovesa na VI tříd, zůstávají v platnosti posud. V druhém, »Institutiones linguae slavicae dialecti veteris« (1882), dal základ k studiu staroslovenštiny církevní, jíž se zvláště zevrubně zabýval, sleduje při tom poměr obou abeced staroslovanských. Postup výkladu jest podobný, jako v »Lehrgebäude«, jen hláskosloví probírá se obšírněji, byť s nedostatečným proniknutím k některým problémům základním a s přílišným uniformováním jazyka církevně slovanského. K dílu tomu druží se řada drobnějších úvah, z nichž zvláštní cenu posud si zachovaly ty, jež stanoví rozdělení a soustavu ja-

lyků slovanských. Z nich jsou důležitější: dvě studie kmeňoslovné »Abhandlung über Ursprung und Bildung der slavischen insbesondere der böhmischen Sprache« (1791), i »Bildsamkeit der slavischen Sprache« (1799) a pak průkopná úvaha o české prosodii, která r. 1795 vyšla v Pelclových »Grundsätze der böhmischen Sprache« (str. 209—246); tu Dobrovský rozlišil délku a přízvuk a rozhodl se auktoritativně pro výhradní užívání přízvučné prosodie v českém básnictví. Všude tu proniká snaha utvrditi jazykovou tradici českou odhalováním pokladů starého jazyka, zastaviti nezralé novotaření, obohacovati češtinu jazykovým materiálem z jiných řečí slovanských, udržeti jednotu spisovné řeči české jmenovitě proti slovenským separatistům. Též třetí Dobrovského dílo jazykovědné, »Slovník českoněmecký« (ve dvou dílech, 1802 a 1821, druhý prací Puchmajerovou a Hankovou), vyniká spolehlivostí dokladův a střízlivostí úsudků. Úhrnem dlužno opakovati E. Smetánkův úsečný úsudek o významu Dobrovského v mluvnictví slovanském. »Dílo je v tom, co dodělal, základem, v tom, čeho nedokončil, programem a v metodě vzorem vši úspěšné práce další.«

V dějinách písemnictví, jež organicky pojil k dějinám jazyka, Dobrovský uměl souměrně užívati svých obsáhlých vědomostí a výzkumů bibliografických, kulturně-historických i svého daru břitké, až k jádru věci pronikající kritiky, sloužící vědě osvícenské i správnému poznání české minulosti a vzdělanosti. Vedle hojných statí monografických, kritických posudkův a bystrých poznámek, jež učinily jej auktoritou právě tak váženou jako obávanou, jak je shromáždil v osvícenských sbornících lessingovského posvěcení »Böhmische und mährische Literatur« (1779—1780), »Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren« (1786 a 1787), pak v prvních slavistických sbírkách neobyčejného látkového bohatství »Slavin« (1806) a »Slovanka« (1815), svědčí o tom především mistrovské dílo popisné literární historie doby osvícenské »Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur« (1792), vzniklé ze stručnějšího spisku »Geschichte der böhmischen Sprache« (1791) r. 1818 vyšlo v novém, rozmnoženém vydání. Založeno na bohatých studiích v knihovnách a archivech, značí dílo především široký a zasvěcený pohled do pokladů staročeské slovesnosti, která se popisuje, třídí, provází knihopisnými a kritickými poznámkami. Názor, jenž proniká na každé straně, překonává v rozhodném osvícenství všechny utkvělé názory doby protireformační; ale vedle něho osvěcuje knihu též oddaná láska k české řeči i slovesnosti. Na základech tuto položených stavěli pak Jungmann a Šafařík, jejichž přísně klasicistickým předchůdcem v kritice slovesné ukázal se i posudky ve ví-

deňských »Annalen der österr. Literatur« (1802—1805 a 1811) i v »Wiener Allg. Literaturzeitung« (1813—1816).

Dobrovského práce v oboru kritického dějezpytu jsou rozměru skrovnějšího, vyznačují se však především původností a kritičností pramennou, za niž Dobrovský vděčil z části F. M. Pelclovi; bystrým rozborem Dobrovský snaží se v nich o to, co naznačuje společný jich titul »Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«, sem patří »Bořivoj's Taufe« (1803), »Ludmila und Drahomír« (1807) »Wenzel und Boleslaw« (1819) a »Cyrill und Method, der Slaven Apostel« (1823). Austroslovanské své zásady vyložil Dobrovský slavnostní řečí před Leopoldem II. »Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Völker an das Erzhaus Österreich« (1791, novotisk v L. filolog. 1918. se studí Fr. Kleinschnitzové).

Vědecky důležitá jest hojná korespondence Dobrovského; mnohé z dopisů, prozrazujících silnou osobnost a ducha štědrě rozdávajícího, jsou přímo malými kritickými a filologickými úvahami, také charakter Dobrovského rýsuje se tu skvěle. Listy ty od r. 1895 vydává úhrnně Česká akademie, tu vyšly: I. Vzájemné dopisy J. Dobrovského a F. Durycha (vyd. Ad. Patera 1895); II. Vzájemné dopisy J. Dobrovského a J. S. Bandtkeho (vyd. V. A. Francev 1906); III. Vzájemné dopisy J. Dobrovského a J. V. Zlobického (vyd. Ad. Patera 1908); Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar (vyd. V. Jagić 1885 v Berlíně); Neue Briefe von Dobrovský, Kopitar u. a. (vyd. V. Jagić 1897 v Berlíně). O Dobrovském viz kromě nespolehlivého díla Vinc. Brandla. Život Josefa Dobrovského (1883) hlavně V. Flajšhans, Počátky literární činnosti J. Dobrovského (1895), W. Nehring, J. Dobrovský (1893 ve Vratislavi), M. Hýsek, Jungmannova škola kritická (v L. filolog. 1914), dnes především monografické zpracování Jakubcovo v Čes. lit. XIX. stol. díl I., vyd. 2., str. 157—294 a díl II., vyd. 2., str. 117—202, vynikající hojností látky a jemnou charakteristikou.

Snahami mluvnickými a zálibou slavistickou přimyká se k Dobrovskému jeho dlouholetý přítel a dopisovatel, Josef Valentin Zlobický (1742—1810), Moravan rodem, učitel češtiny na vídeňské universitě, jenž však od sbírání materiálu nedospěl k uveřejnění samostatných spisů.

Spíše praktický a buditelský než vědecký cíl sledoval ve svých mluvnických pracích kromě profesorů české řeči a literatury na pražské universitě, Fr. M. Pelcla a J. Nejedlého, již se ukázali pečlivými žáky Dobrovského, Karel Ignác Thám (1763—1816), soukromý učitel jazyka českého v Praze. S opravdovým nadšením pro český jazyk, jež veřejně obhajoval (v. v.), s dobrým pochopením pro potřeby lidové, jimž sloužil překlady divadelních her (v. n.) i po-

učných spisků, ale bez náležité přípravy vědecké, jejíž nedostatek zavalil Dobrovskému podnět k ostré polemice, vydával Thám celou řadu mluvnických a slovníkářských děl na příklad »Kurzgefasste böhmische Sprachlehre« (1787), »Deutsch-böhmisches Nationalexikon« (1788), »Nejnovější úplný českoněmecký slovník (1807—08 ve II díl.), »Neuester deutsch-böhmischer Nomenclator« (1815). Srv.: V Flajšhans: Spory Dobrovského s Thámem (1896). František Jan Tomsa (1758—1814), úředník knihoskladu v Praze, rozuměl vkusu i potřebám doby, jak ukazuje pferozmanitá jeho činnost slovesná, zahrnující i drobné brožurky poučné. Jeho práce o pravopise, tvarosloví, dějinách řeči a slovníkářství spočívají na základě vědeckém a vyhovují též prakticky. Z nich jmenujeme: »Böhmische Sprachlehre« (1782), »Navedení k české dobropísemnosti« (1784), »Malý německý a český slovník« (1791), »Über die Bedeutung, Abwandlung und Gebrauch der böhmischen Zeitwörter« (1804), »Über die Veränderungen d. böhmischen Sprache nebst einer böhmischen Chrestomathie« (1804) a »Von den Vorzügen der böhmischen Sprache« (1812).

Osvicenská věda snažila se v duchu praktické účelnosti a všeobecné užitečnosti rozšířiti v lidu výsledky svého badání a učiniti nový vědecký názor světový všeobecným. I spatřujeme jednak učence skládati drobné spisky poučné obsahu osvětlného, jednak činiti vědecké poznání lidu přístupným. Viděli jsme, jak Fr. M. Pelcl popularisoval dějiny, jak Thám i Tomsa upravovali nauky mluvnické pro lidové i vzdělané čtenářstvo, jak Monse konal drobnou práci popularisační, zvláště důležitý význam měla lidová vydání starších spisů, pořizená F. F. Procházkou, který i jako vydavatel bible získal si o českou, jazykově vzornou četbu značné zásluhy; příkladem svým podnitil Krameria.

Pokusy o literaturu krásnou v XVIII. věku.

1. *Úsilí o vytvoření lidového písemnictví a novinářství.* Pelcl a Procházka jsou význačnými doklady, kterak odborní učenci snaží se prospěti lidu popularisační vědy; práce jejich však jsou nepatrným zlomkem soustavného úsilí doby josefinské o lidové písemnictví. Josefinism pokládal literaturu za nástroj lidové osvěty zvláště účinný; vláda sama podněcovala a podporovala překládání, upravování, vydávání spisů všeobecně užitečných z oborů práva i zdravotnictví, hospodářství i správy obecní, humanitních zařízení i bohosloví. Tyto spisy nepatrného rozsahu a ducha nepůvodního byly ceny skrovné; nyní zajímají pouze, pokud v nich obráží se názor období Josefova. Zvolná však snahy ty se prohloubily a pronikly více k duchu českého lidu,

neomezovaly se jen na brožurkovou literaturu, nýbrž pokoušely se i o stvoření českých novin a české novelistiky lidové. O to náleží hlavní zásluha

Václavu Matěji Krameriovi (1753—1808). Kramerius, rodem Klatovan, studiem právník, redigoval od r. 1785 »Schönfeldovské císař. král. poštovské noviny«, i. 1789 založil konkurenční vlastní »Pražské poštovské noviny«, jež s titulem »Krameriusovy c. kr. vlastenecké noviny« (od r. 1791) vycházely do r. 1825. V nich Kramerius ukázal se praktickým a uvědomělým novinářem lidovým, jenž vědomě a soustavně sloužil josefinskému osvícení, humanitě a národnímu obrození, jak ukazuje zvláště příloha novin těch »Večerní shromáždění Dobrovické obce« (1801) a noviny takřka doplňující »Nový kalendář tolerancí« (1787—1798). Neikrásnější hold josefinismu Kramerius vzdal »Knihou Jozefovou« (1784). R. 1790 zřídil si samostatnou tiskárnu i sklad knih, t. zv. »Českou expedici«; tu po stopě Procházkově vydával a upravoval staročeské knihy (na př. Letopisy trojanské, Mandevillovy cesty, Flaviou historii židovskou, Příhody Vratislava z Mitrovic), tu překládal a zpracovával populární spisky praktické, tu převáděl do češtiny povídky rytířské, čarodějnické, orientální a robinsonády, jež dlouho ovládaly vkus západoevropského čtenářstva, a ty v literárně povrchních, ale jazykově správných vydáních Krameriových a jeho pomocníků získávaly lid českému čtení. (O Krameriovi viz A. Rybičkovy Přední křesťele.)

Kromě Krameria pracovali v podobném duchu, ač menším nadáním organizačním, ještě Fr. B. Tomsa (v níže), Jan Hýbl a Jan Rulík.

Jan Hýbl (1786—1834) redigoval několik časopisů. »Rozmanitostí« (1816—1822), »Hyllos« (1820—1821) a »Jindy a nyní« (1828—1832), věnovaných poučení nejširších vrstev lidových; tu bojoval proti víře v strašidla příběhů, jež souborně vydal jako »Poučné a kratochvilné historie o strašidlech« (1820); tu pracoval k rozšíření snášenlivosti a mravnosti překládáním kriminálních historek Meisznerových a povídek Spieszových; mnoho místa věnoval též poučení z oboru věd přírodních. Hýbl, obratný vypravěč situační komiky a slovního vtípu, byl prvním humoristou v novočeské próse, jenž uměl cizím látkám dodávat domáciho svérázu a obhroublé jadrnosti; jako první českou humoresku otiskl F. Strojček ve »Svět. knih.« z »Rozmanitostí« »Justýnčin mistrovský kus« (1917) a sborníček z r. 1834 »Paleček« (1919) označuje Hýbla (a Rulíka) správně jako předchůdce Rubšovy a Hajnišovy. I o počátky českého divadla Hýbl se zasloužil; korigoval překlady plytkých německých her, sám je povrchně překládal; za literárně historickou pomůcku užiti lze posud jeho

»Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů« (1816). (Viz stať Rybičkovu v »Osvětě« 1875 a úvody k oběma edicím Strejčkových.)

Jan Rulík (1744—1812), měšťan pražský, stojí značně za Krameriem i za Hýblem. Ani Rulík nebyl spisovatelem, původním: kompilace, překlady, lidová zpracování, výtahy byly hlavním jeho oborem. Tak kompilacemi jsou jeho literárně historické spisy »Věvec pocty ku poctivosti učených« (1795), »Učená Čechya« (1807—1808), neb jeho knížky dějepisné na př. »Kalendář historický« (1797—1810 v V sv.) právě jako rozpravy životopisné, cestopisné, místopisné a lidově poučné nebo jeho lidová humorka. Leč to, co povznáší veškerou činnost Krameriovu a co, **byť ve formě zhrublě, naplňuje spisy Hýblovy, svobodný duch emancipace osvícenské, jest Rulíkovi cizí.**

Se snahou o vytvoření českého lidového písemnictví poučného a novinářství postupuje ruku v ruce úsilí založiti novočeskou novelistiku pro lid. I tu čerpá se dosti povrchně z literatur cizích, především z německé, při čemž namnoze sahá se k dílům vyšlým dávno z módy, naprosto odpírajícím jemnějšímu vkusu, dráždicím hrubými sensacemi nebo povážlivými nepravděpodobnostmi; především jsou to rytířské romány, rodinné a mravoučné povídky, strašidelné a dobrodružné příběhy z exotických krajů, jež se překládají a zpracovávají. Střediskem tohoto pochybeného úsilí jest Kramerius, k němu se druží ještě J. V. Hübner, J. Rulík, Prok. Šedivý, F. B. Tomsa a A. J. Zíma. Jen v nemnohých pracích toho druhu zdařilo se přizpůsobiti cizí předlohy poněkud poměrům české přítomnosti nebo minulosti.

2. *Počátky novočeského divadla.* V polovici XVIII. věku umění divadelní těšilo se neomezené přízni pražského obyvatelstva; lze říci, že Praha, jež od r. 1738 měla v Kotcích stálé divadlo operní i činoherní, byla takřka divadelním předměstím Vídně, tehdy nejčilejšího města dramatického. Podle Vídně řídil se pražský vkus divadelní: odtud přicházeli herci i celé společnosti, sloh podání a způsob výpravy, výběr kusův a auktorů, hudba a improvizované vtipy, jako ve Vídni měla i v Praze vrch jednak hrubá místní fraška, jednak hřmotná hra rytířská a plačtivé drama občanské. R. 1771 učiněn byl hrou »Kníže Honzyk« první pokus hráti v Kotcích česky, ale celkem beze zdaru. Pokus byl opakován v novém velkém pražském divadle Nostickém r. 1785 ředitelem Bullou, jenž inscenoval Stephaniovu veselohru »Odběhlec z lásky synovské« s pěkným úspěchem; podobných her dáváno u Nosticů osm. Zdar povzbudil české vlastence a přátele divadla, že založili zvláštní českou společnost divadelní a zbudovali pro ni dřevěné divadlo na Koňském trhu, t. zv. »Boudu« v níž 8. července 1786 zahájena pravidelná představení česká Štvánovým překladem Ifflandovy »Vděčnosti a lásky k vlasti«. »Bouda« povznesla se

zvláště návštěvou císaře Josefa, jenž propůjčil jí název »c. k. vlastenského divadla českého«, a do r. 1789 konala se tu velká řada českých představení; současně hrálo se česky též v Růžovém dole za Pofíčskou branou. Po zboření »Boudy« česká představení uchýlila se do býv. Hyberského kláštera, později pak na Malou stranu. Od počátku XIX. věku české hry byly zanedbávány, až r. 1805 za ředitele Liebicha vzaly za své. Teprve po sedmi letech počala se pravidelná česká představení znovu, a to o nedělních odpoledních v stavovském divadle; řídil je Jan Nep. Štěpánek, hráno bylo vesměs ochotníky. Tak bylo do r. 1820, kdy představení o noremních dnech a v neděli odpůldne zapověděna.

S české strany divadelní nadšení bylo nesmírné, o čemž svědčí rýmované chvalozpěvy na počest divadla od Zímy a Melezínka, nekonečná spousta tištěných i rukopisných textů divadelních, slušná řada upravovatelů, překladatelův a skladatelů her. Ale literární výsledky tohoto nadšeného úsilí byly nad míru skrovné. Tato produkce jest pouhým napodobením a odvarem sensačního dramatu německého, ať hrubě fraškovitého, ať plačtivě sentimentálního; celá literární práce těchto dramatických nádeníků spočívala v tom, že lokalisovali, krátili, zhrubovali jednolitá dramata vídeňského repertoaru, jenž tehdy nešetřil naprosto hledisk uměleckých. Zajímavosti propůjčuje těmto kusům jejich nadšení vlastenecké, které projevilo se též v několika pokusech o původní vlasteneckou hru rytířskou z českých dějin. Mezi dramaturgickými činy této družiny stojí v popředí úsilí o uvedení Shakespeara na české jeviště a do českého písemnictví, jež lze sledovati od r. 1782 a jež se pojí ke jménům K. J. Tháma, J. J. Tandlera a Pr. Šedivého. Nepřekládá se z originálu, nýbrž z německého zpracování J. F. Fischero-va, často bez porozumění, ale s láskou, jak svědčí slova Thámo-va: »Shakespeare v skládání činoher smutných, rek-ovných nađe vŕecky skladatele vynikl a je převýšil, nesmrtelnou sobě u potomstva způsobiv slávu.« Takto mluví Thám v prvním českém překladu Shakespeara, totiž »Mak-betha« (1786), vedle něhož zčeštěny ještě hry »Kupec be-nátský«, »Král Lear«, »Hamlet« a »Zkrocení zlé ženy«. Také Schiller záhy se udomácňuje v Čechách. [K dějinám pražského divadla sr. Osk. Teuber, Geschichte des Prager Theaters (1883—1888). J. J. Stankovský, Kronika divadla v Čechách (1881 v Almanachu Matice divadelní) a zmíněný spis Hýblův. O české literatuře divadelní té doby: Fr. A. Šubert, Počátky české dramaturgie na rozhraní XVIII. a XIX. věku (1899 v Obzoru lit. a uměl.) a Máchal v Čes. lit. XIX. stol., I., 2. vyd. 429—489 i v Dějinách českého dramata 1918.]

Z divadelních auktorů té doby poněkud vynikli:

V á c l a v T h á m (1765—1816), doktor filosofie, původně policejní úředník, pak herec dobrodružných osudů, známý i jako první veršovec novočeský. Hry jeho skoro vesměs

se ztratily, takže stěží jest rozhodnouti, pokud jsou překlady, a pokud Thámovým majetkem. Nejčastěji zásoboval českou scénu působivými hrami vídeň. auktorů; samostatnými pokusy o původní rytířská drama vlastenecké tendence byly hry: »Vlasta a Šárka«, »Břetislav a Jitka« a »Švédská vojna v Čechách«.

Prokop Šedivý (1764—1810?) ochotník, dramaturg a pilný skladatel divadelních her, vytvořil kromě hojných překladů průměrného modního zboží dramatického a novelistického i volného překladu Schillerovy úvahy dramaturgické »Krátké pojednání o užítku, který ustavičně stojící a dobře spořádané divadlo působiti může (1793) dva zajímavé pokusy o pražskou frašku lokální ve slohu lidové Musy vídeňské »Masné krámy, aneb Sázení do loterie« (1796) a »Pražští sládkci, aneb Kubíček dostane za vyučenou« (1819), vynikající živými scenami lidovými a řízným obhroublým humorem,

Antonín Josef Zíma, knihtiskař malostranský, upozornil na sebe dvěma kusy: »Oldřich a Božena« (1789) a »Tharsia z Týru« (1792), z nichž první v rámci běžné historické hry rytířské nalézá případný výraz pro demokratické osvícenství a vlastenecké tužby

Vedle těchto auktorů do jakési míry originálních, jmenují se v literárních dějinách někteří stejně plodní, ale naprosto nepůvodní spisovatelé divadelní; jsou to Karel Bulla, Vincenc Hafner, Filip Heinbacher, Matěj Majober, Matěj Stuna, Maxmilian Štván, Josef Jakub Tandler, K. Ign. Thám a jiní.

3. *Vznik novočeské poesie.* Vědecká literatura XVIII. věku opírala se o staré tradice naukové, jež oživila novým kritickým duchem; novočeské divadlo vyvinulo se organicky z pražského dramatu německého, ale novočeská poesie veršová stála tu dvojnásobně bezradně. Sotva že se rozhodla, že možno po česku vyjadřovati básnické pomysly, octla se na rozpacích o tom, které látky, jakou formou a podle kterých vzorů vhodno zpracovávati. Chyběly jí dvě základní podmínky životní: jednak souvislost se starším veršováním českým, jež ve věku XVII. a v první polovici stol. XVIII. leželo ladem a jež i literárním znalcům bylo méně běžné než humanistické básnění latinské, jednak formální zákony a pravidla. Konec XVIII. věku, jenž nepřinesl v českém básnictví jediného pozoruhodného díla, pokoušel se vytrvale o nápravu v obou směrech. V první příčině nezbývalo než přikloniti se ke vzorům cizím, jak je nabízela především současná poesie německá předklasická, v níž zápasil dvojitý protichůdný vliv lehké, smyslné, rozmarné, zpěvné galantní poesie francouzské a vliv hluboké, vážné, duchovní patetické poesie anglické. Ale tu zakladatelé novočeské poesie postupovati anachronisticky; v osmdesátých a deva-

desátých létech, kdy v Německu ovládali výšiny literatury výmarští klasikové, v Čechách napodobila se poesie, jež kvetla před vystoupením Lessingovým; podobné zpoždění vykazují též vídeňská odnož rokokového písemnictví a současná poesie polská, v níž rovněž novočeští veršovci hledali své předlohy a vzory. Touto jednostrannou cestou otrockého napodobení lehkomyšlně smyslné, pikantně žertující, salonně pastýřské, svěťácky moralisující poesie německo-francouzské, která ráda pohrávala »Řeckem v rokoku«, vnikly k nám i ony básnické genry, jež byly u galantních básníků francouzských oblíbeny: anakreontická píseň, pijácký popěvek, drobný, ironický epigram, veršovaná bajka, travestující balada, hrdinská i směšná eposej a t. p. Vše zůstalo pouhou napodobeninou, neshodujíc se nikterak s životní skutečností a českými poměry; pouze osvícenský racionalismus a vlastenecké nadšení těchto veršů jsou odrazem skutečných citův a názorů. Mnohem skrovněji projevil se druhý směr anglicko-klopstockovský; verše Stachovy a Vojtěcha Nejedlého, jdoucí v jeho stopách, sotva pronikly u veřejnost.

Po stránce formální panoval zprvu zmatek: nebylo pevného principu prosodického. Učení skladatelé XVII. století prohlašovali otrocky podle básnictví klasického časomíru za prosodii v češtině přiměřenou, aniž dovedli správně časoměrně veršovati; lidoví rýmaři a písničkáři XVIII. století počítali ve svých ovčáckých a perníkářských skladbách, tendenčně dosti zajímavých, velmi neuměle a mechanicky slabiky veršů; kdož počátkem osmdesátých let XVIII. stol. pokoušeli se o české verše, jako Dlabač nebo Stach, uvázli na strnulé směsi časomíry špatně pochopené a nepřesně počítaných slabik. R. 1795 Dobrovský vytkl v předávku k Pelclově Mluvnici pravidla přízvuku českého a prohlásil její správně za výlučný princip české prosodie básnické, první novočeská škola básnická sledovala ho v tom, za to osobní jeho odpůrce, Václav Stach, postavil se ostře proti Dobrovskému, háje věc předem ztracenou; leč v době romantické znovu vzkříšen byl odpor časoměrníků proti poesii přízvukné.

Od počátku pozorujeme úsilnou snahu organisovati novočeskou poesii. Po neumělých příležitostných pokusech J. B. Dlabače o novočeské veršování z r. 1782 shromáždil Václav Thám ve svém dvojsvazkovém almanachu »Básně v řeči vázané« (1785, nově vydal V. Brtník 1916 ve »Svět. knih.«), uspořádaném po způsobě cizích almanachů básnických, a přinášejícím kromě nešťastně volených ukázek českého verše ze XVII. stol. hlavně jen překlady a pabásnění, malou družinu českých anakreontiků a rokokových pěvců, oddaných srdečně osvícenství i národnosti, z nichž V. Stach, J. B. Dlabač, V. M. Kramerius a M. Štván i jinak slovesně vynikli.

Za pěti svazky básnických almanachů Puchmajerových

(»Sebrání básní a zpěvů« 1795 a 1797, později »Nové básně (1798, 1802 a 1814; novotisky v »Novoč. knih.« od r. 1917 péčí Jar. Vlčka) stojí již celá novočeská škola básnická, která s plným uvědoměním vlasteneckým a jazykovým, ba i slovanským, se snahou prospěti rozumovému osvícení převádí do Čech a zpožděné lokalizuje u nás francouzsko-německo-polské rokoko básnické a to i s jeho epikou, burleskními baladami a romancemi, s básněmi »směšnohrdinskými«; podle návodu Dobrovského uvedl Puchmajer důsledně do svých almanachů přesnou prosodii přízvukovou a kázeň jazykovou, k níž jej vedla také vydatná studia jazyků slovanských. Puchmajer zásadně ukazoval českým spisovatelům na slovanský východ, hlavně do Polska. Přední zástupcové první novočeské školy básnické jsou:

Antonín Jaroslav Puchmajer (1760—1820), posléze farář v Radnicích u Plzně, byl organisátorem celé školy. Kdežto v životě jeví se pfišným knězem, lidumilným osvícencem, v obrozenském pak hnutí vyznavačem ideje slovanského sjednocení, které sloužil též jako gramatik a slovníkář (vydal po německu ruskou mluvnici a po česku rusko-český pravopis: o jeho pomoci při Dobrovského slovníku v. v.), pohrával si ve svých verších, jazykově i prosodicky správných a ladných, smyslnou a koketní galantní lyrikou i výpravnou poesii; tak kromě »Fialek« (1833 vyd. V Nejedlý) jmenovitě ve zpracování Montesquieuova »Chrám u gnidského« (1804). Zvláště rád pěstoval po stopě polských bajkářů lafontainskou veršovanou bajku rozmarného, lehkého tónu a světácké morálky: cizí, volně přejímané látky obratně lokalisoval. Památná jest óda na Žižku (1802), první projev rozhodného vlastenectví v novočeské poesii a neohrožený krok pochopiti husitství alespoň národnostně; nadšený buditelské zaznívá mohutně z ódy »Na jazyk český« (1816); v ódách těchto — i jinak — jeví se Puchmajer předchůdcem Jungmannovým. (Viz J. Máchal, Ant. Jar. Puchmajer 1895.)

Sebestyán Hněvkovský (1770—1847), městský úředník, posléze purkmistr v Poličce, přežil daleko svou dobu, do jejíhož literárního ruchu sám opětovně zasáhl dohře myšlenými, ale mělce provedenými spisy polemickými. Vedle běžné anakreontické písně, lehkého názoru i slohu, pěstoval zejména humoristickou baladu a groteskní romanci, kde se směšným rozmarem parodoval hrůzostrašné, skoro iarmareční látky; shrnuty jsou v »Básních drobných« (1820) a »Nových básních« (1841). Starosvětský svůj vtíp, libující si často v drastickém přepínání a v účinném hromadění záhavných pošetilostí, nejlépe uplatnil v t. zv. komických epepejích, básnickém to druhu, v XVIII. věku zvláště oblíbeném, v »Děvině« (1805 jako epos směšnohrdinské a 1829 změněně jako epos romantické, v první versi otiskl F. Střejček v »Svět. knih« 1905) a v »Doktoru«

„Faustu“ (1844); o Hněvkovského účasti v prosodickém sporu v. níže. Bez ohlasu zůstaly osudová truchlohra „Jaromír“ (1835) a fraška „Námluvy v Koloději“ (1839). (O jeho baladách viz Ferd. Schulz, Česká balada a romance, v Osvětě 1877, o obou formách „Děvína“ Ant. Procházka v L. filolog. 1908 a 1910.)

Vojtěch Nejedlý (1772—1844), posléze děkan v rodišti svém Žebráce, obrátil se dosti záhy od rokokové hravé lyriky francouzského slohu k epickým skladbám široce založeným, jejichž mrtvá retorika a papírové hrdinství bez zdaru napodobují jednak vlašské renesanční epiky, jednak Klopstocka, v jehož vleku stojí též dva svazky „Básní“ (1833). Všecka rozměrná díla ta, „Poslední soud“ (1804), „Přemysl Otokar v Prusích“ (1833), „Karel Čtvrtý“ (1835), „Vratislav“ (1836) a „Václav“ (1837) vyšla zpožděně a zapadla bez povšimnutí. (Polemicko-alegorickou básní „Bohyně“ zasáhl podobně jako Hněvkovský do kriticko-prosodických sporů, zvržených „Počátky“; z rukopisu vydal ji Ferd. Strejček r. 1910, o životě V. Nejedlého viz A. Rybičkovy Přední křsítile.)

K Puchmajerově škole básnické náleží také moravský lékař a polyhistor Josef Heřman Agapit Galaš (1756—1840), vytrvalý citel idylismu Gessnerova; dobrušský kupec František Vladislav Hek (1769—1847), proslulý jako hrdina Jiráskova románu „F. L. Věk“, jenž mravokárné své didaksi rád dával i zevně formu antikisující; sedlecký farář Josef František Rautenkranec (1776—1817), významnější spisy vychovatelskými a kazatelskými než hravou anakreontikou; brněnský piarista František Dominik Kynský (1777—1848), horlivý překladatel klasiků i lžiklasiků. Osobními vztahy čítá se sem též bratr Vojtěcha Nejedlého Jan, jehož buditelské a vědecké snahy, tvořící takřka přípravu vlasteneckého hnutí romantického, zasluhují ocenění na jiném místě. Stranou stojí

Václav Stach (1754—1831), profesor gen. semináře v Hradišti, později theologické fakulty v Olomouci, osobní a literární nepřítel Dobrovského. Stach byl typickým josefinistou a osvícencem; překládal a psal spisy pro lid v duchu josefinismu, šířil teologii racionalistického směru; byl vysloveným odpůrcem protireformace a moci církevní. Odpor proti Dobrovskému zapletl jej do polemických spisů, namířených především proti Dobrovského teorii přízvučné prosodie; skoro všechny, na př. „Divný oučinek potěhu“ (1797 ve verších), „Kritický výklad pomatečných českých gramatik“ (1806) a „Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého“ (1806) zůstaly v rukopise. Stachova poesie, řízená zvrácenými pravidly špatně pochopené prosodie časoměrné, jest napodobením Klopstocka, jehož „Mesiáš“ zanechal Stach v rukopisném překladě; z veršů jeho vyšel jen namnoze nepůvodní

»Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli« (1805). (O V. Stachovi srv. V. Zeleného stať v Osvětě 1873 a A. Novákovu studii »Klopstockův vliv na poesii českého obrození«, v L. filolog. 1903 a 1904.)

[O počátcích novočeského básnictví viz Jar. Vlčka První novočeská škola básnická (1896), o prosodických sporech klasickou stať Jos. Krále O prosodii české v L. filolog. (1893 a násl.).]

Slovenské písemnictví v době osvícenské.

Slovenské písemnictví XVIII. věku tvoří podstatnou součástku soudobé české literatury a to i tam, kde samo pokouší se přetrhnutí vnější i vnitřní spojitost s ní. Vnější podmínky jeho jsou poněkud příznivější nežli v Čechách, ježto ani literární souvislost není přerušena ani výsledky protireformační nejsou tak zhoubné a tak hluboké, ani nejsou ztraceny vrstvy čtenářské, ani řeč národní není v tak úplném úpadku. Tehdy dávají obdobné poměry společenské a obdobné proudy myšlenkové vznik literatuře téhož ducha a téhož rázu. I na Slovensku vzniká z josefinských snah emancipačních a lidumilných hojně písemnictví populárně lidové, i na Slovensku rozumové osvícenství svádí boje s náboženskou protireformací a dává základ vědě dílem historické, dílem filologické; nově povznesená ta věda pokouší se i tu o účelnou organizaci naukovou i literární; posléze též na Slovensku básnictví přichyluje se ke galantní poesii západoevropské a zkouší své síly takměř výlučně na několika tehdy modních druzích poetických.

Ale kdežto v Čechách jest jediné středisko osvětové a literární, náboženský rozpor na Slovensku přináší taková střediska dvě; evangelíci kupí se kolem Prešpurka, pro katolíky pak, záhy tíhnoucí k separatismu, střed dlouho známá Trnava.

I mluví se v dějinách slovenského písemnictví odděleně o literatuře evangelického Slovenska a o odděleném písemnictví Slováků katolických.

Evangelické Slovensko vstupuje na práh období osvícenského, věrně náboženským tradicím reformačním, jež slučuje se svobodomyšlnými zásadami racionalistického bohosloví josefinského; toho charakteristickým dokladem jest nábožensko-filosofické drama kazatele Augustina Doležala »Pamětná celému světu tragoedia« (1791). Osvícenství organizuje pak vědu a lidovou literaturu. Středem jest historicky i politicky významné město Prešpurk s proslaveným lyceem, na němž studovali Kollár, Šafařík a Palacký. Tu činěn byl na samém prahu pokus zříditi velkolepou akademii řeči a literatury československé na Slovensku, ale z těchto snah, jejichž předními nositeli byli Bohuslav Tablic a Jiří Palkovič, uskutečnil se jen skrovný díl

zřízením stolice pro feč a literaturu na prešpurském lyceu r 1803, jež obsazena Palkovičem.

Jiří Palkovič (1769—1850) přihnul v době studií na jenskú universitě k osvícenské vědě i k rokokové poesii. Jako učenec měl spíše porozumění pro minulost, jak svědčí jeho tvrdošijně normalisující veleslavínství v literatuře a v profesuře, dosti nedbale zastávané; tím duchem polemisoval proti Dobrovskému, tím duchem vedl své časopisecké podniky »Týdeník« (1812—1818) a »Tatránku« (1832—1847). Galantní jeho anakreontika, shrnutá do sbírky »Muza ze slovenských hor« (1801), úplně se přimyká k veršům novočeské školy básnické.

Bohuslav Tablic (1769—1832), farář evangelický, namnoze podobal se činností svému druhu i soku Palkovičovi. Zájem básnický sdružen byl u něho nejlíše se zájmem literárně-historickým, a tak vedle sbírky vlastních anakreontických hříček lyrických, »Poezií« (1806—1812) a antologie z cizích svých vzorů básnických, »Anglické Múzy v československém oděvu« (1831), sebral i zbytky starší slovenské poesie ze XVII. a XVIII. století pod názvem »Slovenští veršovci« (1805—1812); přilohou pak ke všem těmto publikacím básnickým vydával cenné bibliografické a životopisné »Paměti československých básnířův aneb veršovcův«.

Kromě Palkoviče a Tablice zastupují vědecké snahy na evangelickém Slovensku ještě překladatel z poesie antické i moderní Samuel Rožnay (1787—1815), přírodopyscec Jiří Ribay (1754—1812), dějepisec Michal Semian (1741—1812) a zeměpisec Ladislav Bartolomeides (1754—1825).

Nejzdařilejším plodem osvícensky lidového písemnictví na Slovensku jsou dva časopisy v duchu pokroku a humanitě redigované, Štěpána Lešky »Prešpurské noviny« (1783—1787) a především Ondřeje Plachého »Staré noviny literárního umění«, vycházejší v Báňské Bystřici (1785—1786).

Katolické Slovensko ovládáno jest v XVIII. věku přisnou protireformací, jejíž semeniskem jest od r. 1635 jesuitská universita a knihtiskárna v Trnavě. Jako účelného prostředku rozšíření a zlidovění svých snah používá slovenská protireformace zvláštní metody: přizpůsobuje svoje knihy slovenskému nářečí a pomáhá této izolaci k platnosti nejen v dílech obsahu náboženského, nýbrž i v knihách školních a spisech úředních. Josef Ignác Bajza (1754—1836), katolický farář dolnodubovský, postoupil dále a užil libovolné směsi spisovné češtiny, západoslovenského nářečí a vlastních nápadů v literárních plodech, v nichž opět kříží se tendence protireformační s názory osvícenskými. Z nich jsou významnější pedagogický román »René Mládenca

„Prihodi a skusenosti“ (1783 a 1785) a „Slowenské dvojnasobné Epigrammata“ (1794).

Vlastním zákonodárcem jazykového separatismu slovenského stal se

Antonín Bernolák (1762—1813), děkan a školní dozorce v Nových Zámčích. Bernolák, učený filolog, pokládal Slovensko za samostatný historický a národopisný celek, dovolává se Slovanů panonských jako předků nynějších Slováků, a žádal, aby samostatnost ta projevila se nejen vlastním spisovným jazykem, za nějž zvolil západoslovenský, češtině dosti blízký nářečí, ale i vlastní literaturou. Jazykové své zásady uložil v dílech: „Dissertatio philologico critica de litteris Slavorum“ (1787), „Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium accomodata“ (1790) a „Slovár Slowenski Česko-Latinsko-Německo-Uherski“ (posmrtně 1829 a 1833 ve dvou dílech). O samostatnou literaturu slovenskou mělo dbáti na způsob akademie založené „Towarišstvo litterného umeňá“, sídlem v Trnavě, jež Bernolák 1793 uvedl v život, jež však zakladatele nepřežilo. Ze spisovatelů „Towaryšstva“ jedině má význam Jiří Fandlí (1754—1811), farář naháčský, jenž po krameriovsku ve spisech osvícenských jako „Dúwerná zmluva medzi mnichem a djablem“ (1789 i knížkách prakticky poučných jako „Pilní domagassi a polní hospodár“ (1792—1800 v V. sv.) neb „Slowenski wčelár“ (1802) vykonal kus díla lidově buditelského. [Viz stěžejní dílo Jar. Vlčka. Dějiny literatury slovenské (v Turč. Sv. Martině 1890).]

2. Doba romantismu

(od r. 1815 do r. 1848).

Romantismus v evropských literaturách. Romantismem nazýváme velké hnutí duševní, které, sahající kořeny svého vzniku hluboko do XVIII. století, zmocňuje se v první polovici XIX. věku nejen literatury a umění, filosofie a vědy, nýbrž i politiky a mravního života evropského lidstva; stavěje se v příkrý a výbojný protiklad proti duševnímu názoru předchozí doby, proti osvěcenství a klasicismu, dává hnutí to široký a nový podklad vědě i umění. Název svůj, jenž zprvu zněl takměř jako přezdívka, dostal romantismus podle románu, ryze to moderního útvaru uměleckého, v němž bujná obraznost, prudká citovost, nespoutaná vášnivost častokráté převládají na úkor klidného, osvěceného rozumu, a kde vynalézavost básníkova umísťuje svoje smyšlené děje do nejrozmanitějších scenerií volné, divoké, neobyčejné přírody. Tyto rysy pozorované s příhanou na románě od kritiků i moralistů, jsou vskutku příznačny pro veškerou ro-

mantiku; jeť vyslovenou reakcí citu a vášně proti jednostrannému Rozumu věku XVIII.; jeť protestem nadšené a výmluvné lásky k přírodě proti vyumělkované strojenosti, uhlazenému dvořanství, nucené konvencí století osvícenského.

Filosofická kritika ukázala k mezím poznání a uvedla na pravou míru bezměrnou důvěru ve všemohoucnost a vševědounost rozumu; odkázala proto důrazně lidskou bytost k oblasti citové a mravní, jakožto k nejvýznamnějším duševním sférám; po té stránce jest Kant prvním velkým filosofem romantiky, k níž vědomě a věrně přiznávali se teprve Kantovi žáci Fichte, Schelling, Hegel, kteří úplně a soustavně rozložili a přehodnotili filosofické dílo anglického, francouzského a německého osvícenství. Soudobě odhalili velicí psychologové společenští, především Rousseau, mohutnou touhu evropského přesyceného lidstva po vášnivém pokoření divoké přírodě, po precitlivělem návratu k původním primitivním útvarům společenským a po možnosti prožítí takto v samotě a daleko od společnosti chvíle snivosti, citového vzrušení, nezkrocené vášnivosti. Tento citový převrat, tento návrat k přírodě proměnil podstatně i názor společenský a kulturní: kdežto všechna přemoudřelá přítomnost a pretížená vzdělanost, výlučně vládnoucí společnosti dvorské a stavovské, pocítovala se jako nepříjemné břímě, zdál se žádoucím útek k prostému lidu, k daleké nekultivované minulosti, k naivnímu ráji lidstva nepokazeného vzdělaností a státem: i sama velká revoluce francouzská nebyla než divokým výrazem takového romantismu politického.

Nejmocněji zasáhlo romantické hnutí do umění a hlavně do literatury; ba možno říci, že podle romantického básnictví utvářel se namnoze i život romanticky. Romantické zdůrazňování citu jevílo se v básnictví jako vítězství živlu lyrického a to v románě a v dramatě. Romantický kult vášně promítal se nespoutaným individualismem v kresbě osob a krajním subjektivismem na úkor dějového rozvoje. Romantická záliba v přírodě vedla jednak k širokým popisům divokých lesů, hor, pustin, moří v románě, kde osud rekův zdál se nerozlučným od jeho přírodního prostředí, jednak k podrobnému zachycování nejjemnějších odstínů přírodních v písních i básních. Romantický útek z rozumové přítomnosti otevíral brány dalekých období historických, především středověku; návrat romantiky k lidu byl pak východiskem studia lidového básnictví a lidového ducha.

V příkrém odporu k předchozí době stála romantika i v otázkách náboženství, národnosti, dějin. Kdežto filosoficky založený osvícenec XVIII. věku líboval si v rozumovém rozboru víry, křesťanství, bohosloví a hledal cestou kritiky přirozený podklad náboženství, dal se čistý romantik upoutati jinou stránkou náboženství: jeho náplní citovou, jeho úchvatnou ekstatičností, rozkoší jeho tajemství

a kultu a příkláněl se proto se zvláštní zálibou k barvitěmu, opojnému, liturgickému katolictví. Čím pro osvícenství byl stát, tím pro romantiku byla národnost, totiž posledním smyslem všeho veřejného života; kdežto však osvícenství vidělo ve státu uskutečněn svůj přesný, čisté rozumový pořádek a svůj prakticko-účelný ideál, ctíla romantika v národnosti posvěcení citové, temné svazky krve a minulosti, jednotu citění a řeči. Obdobně to bylo i s jejím poměrem k historii: osvícenství nerozumělo vývoji, bylo protihistorické, pohrdalo tradicí, pokud se přičíla rozumovému poznání; romantika milovala dějiny mnohem více než přítomnost, vykládala si celé dění v řadě vývojově, studovala úsilovně staré památky, staré periody, staré literatury, zejména středověké, vyhýbajíc se antice. Silena kromě toho všeobecným zájmem kulturním, obsáhlým universalismem, který objímal všechny národy, všechny literatury, všechny stupně vývojové, obdařena vzácným darem pronikati k cizím osobnostem, k vzdáleným dobám, k nej-různějším národům, vytvořila romantika vlastně teprve moderní názor o dějinách a kromě historie, především kulturní a umělecké, vybudovala i srovnávací a historický jazykozpyt, literární dějepis, národopis a umění překladatelské.

Jako každé novotářství měla i romantika ve svých počátcích ráz převratný, ba revoluční a na poli čistě literárním zůstala mu vždy věrna: odstranila přebrady básnických druhů, odmítla estetická pravidla, odpoutala se od klasických vzorů: dala verši, rýmu i volbě obrazů úplnou volnost; obohatila svůj jazyk pestrými a smělými výrazy z mluvy lidové, z archaismů, z řeči cizích; zrušila hranice, oddělující jednotlivá umění, činíc lyriku hudbou a dávajíc románu povahu malebnou. Ale jen romantikové francouzští zachovali naskrze tento původní revoluční charakter: naopak romantika německá, pod jejímž vlivem především se romantické básnictví našeho obrození vyvíjelo, postupně, hlavně v pozdních svých fázích, sblížovala se nejen se směry konservativními, ale i s činiteli reakčními. Jednak historická úcta před tradicí, jednak důvěrný poměr k náboženství usnadnily stárnoucím romantikům, kteří z mládeí zbožňovali francouzskou revoluci, přechod do tábora politicky a církevně reakčního, takže v poslední době svého rozvoje romantika byla souznačná přímo se zpátečnictvím.

Pro naše znovuzrození měla význam skoro jen romantika německá a to již v pozdějších obdobích svého rozvoje. Naši vynikající básníci a huditelé studovali na vysokých školách německých, stojících pod vlivem romantické literatury, vědy a politiky: blízká Vídeň byla důležitým střediskem romantického života literárního; na pražských školách působili učitelé romanticky smýšlejší: němečtí básníci a dramatikové obraceli se se zvláštní zálibou pro

látky do báječného pravěku českého. Po stránce myšlenkové však nejmocněji zasáhla do rozvoje našeho znovuzrození t. zv. heidelberská skupina pozdějších romantiků, již představují přátelé Achim von Arnim a Klement Brentano i bratři Jakub a Vilém Grimm; podle vzoru této skupiny usilovali naši buditelé vzkřísiti staročeský starovek, oživit ducha prostonárodního básnictví českého, vytvořiti dějepis a národopis na podkladě myšlenky národnostní. Vedle tohoto vlivu zvláště mocně působila též bytost Goethova, jenž sám projevil živý zájem o snahy našeho národního obrození; čeští romantikové právě jako němečtí jich druhové viděli v Goethovi velkého tvůrce a mistra veškerých svých snah. Také k velkému učiteli Goethovu a německých romantiků, k Herderovi, vzhlížela naše romantika jako k svému učiteli a to v otázce lidové poesie i v názoru o dějinném poslání Slovanstva ve vývoji lidstva.

Povaha českého romantismu literárního. České hnutí romantické, které s plným odůvodněním cíle dokonalo buditelské dílo započaté v době osvícenské, nebylo daleko tak složitým a bohatým zjevem jako romantika anglická, francouzská neb německá, nýbrž účelně a obezřetně vybíralo si z cizího romantismu jen ony tendence, které mohly býti na prospěch velkého díla obrozovacího, pouze ony literární prvky, které byly schopny znovu vytvořiti písemnictví, v přirozeném svém vývoji tak krutě přetržené.

Vůdčí myšlenkou českého romantismu byla nově pojatá idea národnostní. Kdežto v XVIII. století pojímalo vlastenectví a lásku k otčině spíše jen teritoriálně a v souhlasu s myšlenkou státní, neznajíc při tom onoho prudkého vášnivého nadšení, jež národnímu citu ve věku XIX. jest vlastní, postavili čeští romantikové v popředí svého myšlení, citění i konání národnost, která jim byla výrazem rodové, zvykové a tradiční, ale především jazykové jednoty a sounáležitosti. Národnost a jazyk byly většinou českých romantiků pojmy naprosto souznačnými; jen nejbystřejší z nich prohloubili národnost i po stránce historické a mravní. Nejkrásněji vyjádřil pojetí národnosti u českých romantiků Kollár v slavné své znělce (II. 124) slovy:

»Nepřipisuj svaté jméno vlasti
krají tomu, v kterém bydlíme;
pravou vlast jen v srdci nosíme,
tuto nelze bít ani krásti.

— — — — —
Ale meze vlasti nerozborné,
jichž se bojí tknouti potupa;
jsou jen mravy, feč a mysli svorné.«

Tak stýkalo se ve vlastenectví našich buditelů mohutné citové rozechvění, vášnivě nadšení s kultem jazyka a dávnověkosti; kdežto však ono projevovalo se především v

lyrismu, který čistě romanticky vnikl i do románu a povídky, zrodily se z tohoto dvě vědy historické, česká jazykověda a české dějepisectví. Obě vědy mohly jíti cestou, kterou jim razili učenci doby osvícenské, neřídily se však jejich příkladem, opouštějíce často metodu kritickou a přísnou pravdomluvnost a dávajíce se citovým nadšením a bujnou obrazností sváděti k nezdůvodněným domněnkám, smělým výmyslům, ano i podvodným pokusům.

Jednak podnětem slovanského jazykozpytu, který stále ukazoval k jednotě veškerých kmenů slovanských, jednak vedením romantické vědy, jež libovala si v líčení společného pravěku slovanského, hlavně pak za vlivu pangermanismu, jak jej pěstovala romantická mládež německá, rozšířili naši buditelé pojem národnosti na pojem Slovanstva. Tohoto pojmu, jenž již filologům osvícenským byl celkem jasný a běžný, chopilo se zase citové nadšení, aby jej zveličilo, předpodstatnilo, převedlo z oboru naukového do vzrušené oblasti lyrického básnictví, naivní, nepromyšlené politiky, mlhavé a tajemné filosofie dějin; pouze u nemnohých duchů propracováno slovanství i prakticky, jako soustavný program kulturní, literární a vědecké vzájemnosti.

Dalším vlastně romantickým rysem našeho obrození byl kult lidu, jeho původního básnictví, jeho písně, jeho názorů, kult to, jenž v Německu soudobě přinášel nejskvělejší plody. Kdežto osvícenství dívalo se na lidové vrstvy jen se shovívavým podceňováním, chtějíc je vzdělati, osvítiti, povznésti z bludů a tmy pověr, nevědomosti a bídy, česká romantika lid zbožňovala, její učenci pozorně a pilně sbírali lidové písně, pohádky, úsloví; zaznamenávali, studovali, vydávali je; její básníci napodobili je zprvu naivně, později pak programně, prohlašujíce t. zv. ohlasy lidové poesie za vrchol svérázného umění básnického; její filologové zpytovali řeč a sloh těchto památek. Tím vznikla nejen čistě romantická poesie, blízká lidu, přírodě, primitivním útvarům společenským, naivitě a konečně i hudbě, tomuto umění po výtce romantickému, ale i počátky nové vědy: národopisu.

Takto vytvářeli romantickou literaturu v Čechách jednak lyričtí básníci, na něž pro jejich poslání národní bylo hleděno jako na věštce, jednak filologové, ostříhající jazyk, klíč to k posvátnému ideálu národnosti, jednak dějepiscové, křísící a vykládající dávnověkost českou a slovanskou. Celé obrození naše v době romantické dá se uvésti na patero základních pojmů; jsou to národnost, slovanství, jazyk, dávnověkost, lidovost; pouze obory slovesné, které sloužily těmto ideálům, byly soustavně a úspěšně pěstovány. V lyrice vytvořen nový básnický jazyk, oplodněný vlivem mluvy lidové a jiných řečí slovanských; prosodické umění přes pochybené názory většiny teoretiků dovede-

no bylo prakticky ke značné výši: básnický vkus vytříbil se na vzorech cizích, které k nám uvádělo znamenité, čistě romantické umění překladatelské; epika, drama, novellistika živořily však, odkázány skoro veskrze ke kultu vlastenecké dávnověkosti. Jazykozpyt, a sice spíše po stránce popisné než rozborné, dělil se ve vědě o prvenství s dějepiscem, které sice dávalo rozhodnou přednost dávným obdobím historie národní, ale zároveň připravovalo půdu politickému životu. Ostatní vědy byly v nesmělých začátcích; než i jim vytkli romantikové určitý cíl: aby opustíce vyježděnou cestu popularisace, sloučily tendence čistě naukové s úsilím o znárodnění. Ještě dnes naše veškeré literární a vědecké snažení buduje na základech položených českou romantikou: i literární jazyk, jehož užíváme, děkuje značnou měrou za své ustálení a za své vybroušení oné významné periodě.

Josef Jungmann a jeho škola literární.

1. *Jan Nejedlý, předchůdce Jungmannův.* Osobním soustředitelem literárním byl v prvních letech XIX. věku vedle Josefa Dobrovského a A. J. Puchmajera muž, jenž, ačkoliv mnohými rysy osvícenské a rokokové povahy náleží období předcházejícímu, přece právem se pokládá za prvního průkopníka vlastenecké romantiky české. Byl to

Jan Nejedlý (1776—1834), rodák ze Žebráku, pražský advokát, od r. 1801 Pelclův nástupce na stolici jazyka českého na universitě. Básnickou svou činností přimyká se učený a jemnoduchý vychovanec Seibtův a Meisznerův ke snahám družiny Puchmajerovy, s níž jej spojovala i osoba staršího jeho bratra Vojtěcha: psal básně příležitostné, skladby idylické, v nichž se hlásí moderně vroucí poměr k přírodě, skládal milostné hříčky anakreontické; uváděl k nám ducha antického básnictví a řečnictví; pěstoval hojně překlady ze západoevropských literatur. V těchto překladech spočívá vlastní básnický význam Jana Nejedlého, třeba že výběr jeho byl poněkud zastaralý a ač v řeči hověl Jan Nejedlý úzkostlivému tradicionalismu, pro který jazyk i sloh veleslavínský byly závazným zákonem: z překladů vynikají: překlad I. zpěvu Iliady (1802) v přízvukných hexametrech*), několikery překlady Gessnerových Idyl («Smrt Abelova» 1800 a 1804: «Dafnys» a «První plavec» 1805 a 1829); barvitý převod Florianova románu «Numa Pompilius» (1808) a přebásnění pro-

---

*) Na překladu prvního zpěvu «Iliady» zkoušeli veršovci národního obrození rádi své síly. Současně s Nejedlým a rovněž přízvukně přeložil jej 1801 Jiří Palkovič, r. 1814 Puchmajer; Jan Hollý r. 1824. K. Kuzmány r. 1838, Jan Vlček r. 1842 a K. Vinařický 1843 použili časomíry; při-

slulého lyrického katechismu pláctivé sentimentality XVIII. století Youngova »Kvílení aneb rozjímání nočního« (1820); veškeré tyto pečlivě propracované překlady Jana Nejedlého dokazují, že jejich původce výborně ovládal nejen řečtinu, němčinu, francouzštinu a angličtinu, nýbrž i jazyk mateřský. Nejedlého praktické spisky osvícenské povahy, jakož i jeho německá mluvnice české řeči »Praktische böhmische Grammatik« (1804, 1809, 1821 a 1830), která zakládá se na mluvnici Pelclové a pracích Dobrovského, pohřešují původnosti.

Vynikajícího postavení v literatuře a tím značného vlivu došel Jan Nejedlý teprve jako vydavatel čtvrtletního spisu »Hlasatele českého«, jehož vyšly 4 ročníky (1806, 1807, 1808 a 1818); v tomto polopopulárním časopise, který sloužil tendencím osvícenským, dovedl Jan Nejedlý shromáždit většinu starších spisovatelů i některé mladší zástupce romantiky vlastenecké na př. Jungmanna. »Hlasatel český« přinášel rovnoměrně příspěvky původní i překlady z literatur starověkých i moderních: články poučné i ukázky básnické, prosu i verše. »Hlasatel český« stal se však nad jiné památným uvědomělým svým nadšením pro jazyk český, v něm již Nejedlého »Akademische Antrittsrede« (1801) viděla podstatu vlastenectví, svým sklonem ke vzájemnosti slovanské. Po té stránce jeví se Jan Nejedlý pravým předchůdcem snah Jungmannových a jeho skupiny literární. Než, Jungmanna a jeho školu dělily od Nejedlého nepřeklenutelné rozpory v názorech na nejdůležitější otázky národní a literární, které se pak vybilý v prudkých osobních půtkách, poutajících se k boji o analogický pravopis Dobrovského, Janem Nejedlým potíraný. Jan Nejedlý byl zkostnatělý a neústupný konzervativec, žijící jen z minulosti a v minulosti, jejímž vrcholem zdálo se mu literárně, jazykově i kulturně období Veleslavínovo; pro nové směry a tužby neměl smyslu a porozumění. Nová škola vlasteneckých romantiků, která v něm nacházela zapřísáhlého odpůrce, především Jungmann, Hanka a Čelakovský, vytvořila o něm vysoce nepříznivý, ale částečně též nespravedlivý obraz, v němž ztrácejí se vynikající vlastnosti tohoto epigona XVIII. věku, jemuž čistokrevní synové romantického století XIX. už nerozuměli. (O Janu Nejedlém jedná po stránce životopisné A. Rybička v Předních křisite-

zvučně přeložil S. Rožnay již r. 1805 XXII. zpěv Iliady. Od prvního zpěvu k překladu celého eposu postoupil jenom Jan Vlček (Vlčkovský), ale jeho »Iliada« (1842) stala se pro svou archaisující nejasnost po právu terčem kritického posměchu Čelakovského; r. 1842 vydal též A. Liška prosaický překlad obou básní Homerových. (Srov. J. Bartocha v L. filolog. 1881 a J. Straka tamže 1913.)

lích; po stránce literární zvláště významně Jan Jakubec v Lit. čes. XIX. stol., díl I., vyd. 2., str. 541—584.).

2. *Josef Jungmann*. Když r. 1815 přesídlil dvačtyřicetiletý Josef Jungmann z Litoměřic jako profesor na akademické gymnasium do Prahy, stal se středem veškerého života literárního a vědeckého a zastínil samého Josefa Dobrovského silou svého vlivu; kdežto však Dobrovský soustředil kolem sebe téměř výlučně život vědecký, upoutal Jungmann i básníky; nejsou bez zájmu politického, zabýval se se svou družinou též otázkami veřejnými; všude vyznačoval se jako šťastný inspirátor a výborný duch organizační: vše, čeho se dotkl, dýše názorem vlastenecké romantiky, ačkoliv Jungmann sám v životě soukromém byl spíše stoupencem osvícenského racionalismu a deismu.

Josef Jungmann (1773—1847) narodil se 16. července 1773 v Hudlicích u Berouna; od r. 1788 studoval na piaristickém gymnasiu v Praze, r. 1792 vstoupil na filosofii, kdež podlehl novému vlivu krasoduchých osvícenců Seibta a Meisznera i vlasteneckých jezuitů Cornovy a Vydry; po třech letech odešel na fakultu právnickou, na níž vytrval do r. 1799. Toho roku jmenován byl učitelem na gymnasiu v Litoměřicích, kde působil horlivě, pracuje mezi žáky i o probuzení národní. Jmenován byl profesorem akademického gymnasia, Jungmann r. 1815 odešel do Prahy. R. 1834 stal se prefektem akademického gymnasia; r. 1845 vstoupil do výslužby. Zemřel v Praze dne 14. listopadu 1847 jeho smrt považována všeobecně za neštěstí národní.

V mladších svých letech věnoval se Jungmann hlavně činnosti básnické a publicistické, stavěje tu i onu do služby národního obrození a zvelebení jazykového; při tom vynikal spíše vysokou kulturou literární, jemným smyslem pro soudobé potřeby slovesné, dokonalostí formální než původností myšlenek, básnickým nadáním: tedy nikoliv s hlediska estetické kritiky, nýbrž se stanoviska národně kulturního dlužno posuzovati tyto drobnější práce, jimž se dostalo souhrnu v *Sebraných spisech veršem i prósou* (1841 a 1843, a znovu 1869—1873).

První Jungmannův pokus básnický, galantní epigram, přineslo Puchmajerovo *Sebrání* r. 1795, a i pozdější almanachy Puchmajerovy obsahují ukázky veršovaných drobnůstek Jungmannových. Již v těchto prvotinách objevují se rysy, pro Jungmannovo veršování příznačné: neobyčejná schopnost pracovati za vlivu cizí poesie a podlehnouti mu až k nápodobení a zacházení složitými, u nás namnoze neznámými formami básnickými s lehkostí a bravurou (tehdy napsal Jungmann první české znělky *„Těžké vybrání“* a *„Létaví mravenci“*). Ať Jungmann básnil milostné hříčky anakreontické, ať klasickými ódami složitých rytmů oslavoval významné veřejné události neb památné dny svých přátel, ať pokoušel se o romanci z českého sta-

rověku s vlasteneckou tendencí (»Oldřich a Božena«), či o historickou epickou báseň (»Zuzanna«), ať projevoval své nadšení slovanské, či své city dynastické, vždy přikláněl se vědomě a těsně k cizím vzorům. Napodoboval cizí metra, jak je podávají Horatius, Klopstock, lyrika indická, romantiky německými velebená; v příkrém odporu k prosodickým zásadám Dobrovského básnil časoměrně a hájil i teoreticky pomocí svých mladších přátel, své hledisko, což zavdalo podnět k nejprudší literárně vědecké polemice našeho národního obrození; uváděl k nám nové útvary poetické.

To vše jej opravňovalo, ba přímo určovalo k tomu, aby se stal znamenitým a vlivným překladatelem. Na rozdíl od původního, takřka nahodilého básnění Jungmannova, řídila se jeho obsáhlá činnost překladatelská podle určitého důmyslného plánu. Nehověje vlastním zálibám literárním, ohlížel se Jungmann po básnických dílech, jež by písemnictví českému mohla dáti nové podněty a otevřít nové obzory; tak volil pro drobnější své překlady ukázky starší poesie anglické (Goldsmith, Gray, Pope), z modernějšího již písemnictví německého, zejména klasického (Bürger, Klopstock, Goethe, Schiller, Herder), ale i z básnictví ruského (»Poslání Karamzina K.«). Vrcholem překladatelského umění Jungmannova jsou skvělé převody tří rozsáhlých a slavných děl světové poesie; r. 1805 vydal Chateaubriandovu »Atalu aneb Lásku dvou divochů na poušti« ve vzletné prose, místy až rytmičké; r. 1811 vyšel překlad Miltonova »Ztraceného ráje« (Jungmann o něm pracoval v letech 1800—1804) v přízvukných trochejích, r. 1841 přinesly »Drobné spisy« přebásnění Goethova »Heřmana a Doroty« v časoměrných hexametrech. Volba těchto tří zcela odlišných děl prokazovala vzácnou vnitřnost, jemný vkus a kosmopolitický rozhled překladatelův, jenž dovedl proniknouti k umělecké podstatě exotického a exaltovaného románu francouzského romantika, jako k jádru přísné biblické epopeje puritánského Angličana i k vyrovnanému klidu klasické idylly Goethovy; nejen překlady samy, nýbrž i úvody k dílům těm podávají o tom svědectví. Avšak tato tři překlady vedle působila na naše písemnictví méně po stránce obsahové a literární, za to měla obrovský vliv formální. Jungmann vytvořil v nich totiž novou básnickou mluvu českou, pro kterou obnovoval zapomenuté výrazy archaistické, vybíral výrazy vhodné z příbuzných řečí slovanských, hlavně z polštiny a ruštiny, tvořil sám nová slova česká. Ačkoliv jeho odpůrci z tábora Nejedlého odsuzovali toto smělé novotaření, ač Dobrovský odmítal tento jazykový neologismus, dal básnický vývoj Jungmannovi za pravdu: většina slov jím uvedených se v básnické mluvě české ujala, a tak překlady »Ataly« a »Ztraceného ráje« právem

se pokládají za první činy velké, obnovené poesie české.

Publicistická činnost Jungmannova vztahovala se takřka výhradně k propagaci vlastenecké; z těchto statí, jež vycházely v »Hlasateli českém«, v Hromádkových »Prvotínách pěkných umění«, ve »Kroku« a v »Časopise českého musea«, vynikají zejména »Dvojí rozmlouvání. O jazyku českém« (1806), v nichž obsažen jest takměř celý národně-buditelský program Jungmannův a jeho školy; proti osvícenskému světoobčanství i proti úzkoprsmému vlastenectví teritoriálnímu hlásá se tu romanticky pojatá národnost jako zvláštní projev humanity, a její podstata shledává se v jazyku; vědomě a důrazně vystupuje tu pro lidovost nadšený Jungmann proti aristokratismu i proti josefinské germanisaci; hlásá literární i kulturní nutnost národního obrození; ukazuje též k důvodům politickým; opírá se i o vědomí slovanské. Tyto své vývody Jungmann později rozšířil, doplnil, zdůraznil důvody z aktuální politiky a zejména po stránce vzájemnosti slovanské vyhrotil v panslavismus, jenž jazykově blouzní o jakési řeči všeslovanské, kdežto politicky kolísá mezi reálnějším austroslavismem a mlhavějším rusofilstvím. Jazykový program Jungmannův obsahoval také promyšlený plán soustavné činnosti vědecké; v pravém protikladu k Dobrovskému, jenž odkazoval český jazyk jen v obor lidového písemnictví a naukové popularisace, usiloval Jungmann o vědu znárodněnou v nejširším rozsahu, psanou česky — o uskutečnění toho pracoval jako vědecký organisátor i jako samostatný, pilný pracovník naukový v oborech filologických.

Ve třech velikých dílech, jež v tomto duchu vydal, setkával se Jungmann opětovně s pracovními obory, s materiálem, s metodami a názory Dobrovského, a to větším dílem nesouhlasně, ba polemicky. Neměl přísného, neústupného smyslu pro pravdu vědeckou, jíž Dobrovský vynikal; nevládl britkým, jasným kriticismem Dobrovského, ani jeho objektivním věcným klidem při podávání a výkladu látky; vynikal nad něj však romantickým pochoopením dějin a vývoje vůbec, vybraným porozuměním pro poesii a umění, nadšením národnostním a živostí i vřelostí výkladu. Tak jeho díla mají větší hodnotu národní a buditelskou než vědeckou a působila mocněji na básníky a vlastence než na odborné učence; ale k jeho »Slovníku« národ vzhlíží posud se stejnou úctou, vděčností a pýchou jako k podobnému dílu Grimmovu, jež vzniklo z příbuzných tendencí národně romantických.

Nejstarší z děl těch jest »Slovesnost, aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu« (1820, úplně přepracovaná 1845 a 1846), kterou Jungmann, dle příbuzných německých knih, Eberhardovy a Pöhlitzovy, jal se skládati r. 1817, kdy vláda — pohříchu jen na krátko — dovolila vyučovati češtině na českých gymnasiích.

Vedle výkladů teoretických, z cizích předloh přejatých, kde Jungmann snažil se českým, směle tvořeným názvoslovím přetlumočiti abstrakce německé stilistiky a poetiky, obsahuje »Slovesnost« v druhé, značně rozsáhlejší části hojnost příkladů, které volil většinou z novočeského básnictví i z poesie jinoslovanské. V »Slovesnosti« — podobně i ve stati »O klasičnosti v literatuře« (1827) — proniká Jungmannovo úsilí o formální i obsahovou dokonalost básnictví českého; vidí pravou klasičnost v souhlase obsahu i formy, nikoliv snad v napodobování literatur antičkých, proti nimž uznává svéprávnost písemnictví moderního, tím cennějšího, čím osobitějšího národně; silně zdůrazňoval Jungmann jak závažnost ideovou, tak ryzost jazykovou. Tyto zásady byly na dlouhou dobu základem kritických názorů literárních, o drobnou praxi kritickou se Jungmann pokusil pouze výjimečně.

Současně, již od r. 1805, shledával Jungmann materiál k jinému dílu z oboru řeči a slovesnosti, chystaje dějiny literární českým jazykem, ježto naše písemnictví mohlo se vykázati pouze obdobným spísem německy psaným, jímž byla Dobrovského »Geschichte«. Podnět k zpracování a přepracování dosavadních materiálů, ano hotový plán k celému novému dílu dal Jungmannovi Polák Linde, vyzýváje jej k spolupracovníctví na Grečově díle o literaturách slovanských. Svou knihopisnou a historickou látku Jungmann nově seřadil a spořádal, a r. 1825 vyšla »Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyku« (r. 1849 vydal V. V. Tomek vydání přepracované a rozšířené až k roku 1846). Dílo Jungmannovo není pragmatickým dějepísem české literatury, jako jím nebyla též »Geschichte« Dobrovského, již Jungmann hojně užil; je to »vlastně jen knihopisný seznam všech známých spisů českých postupem časovým seřazených a biografický seznam spisovatelů pořádkem abecedním«; podrobné a praktické rejstříky usnadňují hledání v díle, které křížením postupu časového a rozdělení věcného nabývá jakési nepřehlednosti. Historický ráz mají pouze dějepísně-politické a kulturní skizzy a jazykové přehledy, které předcházejí každé období. V nich dal Jungmann průchod celé své vlastenecké romantice: chvála jazyka a národnosti, protináboženský liberalismus, fantastické líčení a vymýšlení dalekého pravěku, záliba v pověstech a v básnických výtvorech na pověstech se zakládajících, osten proti světoobčanskému racionalismu, ba i zastřená polemika proti Dobrovskému, našly místo v těchto výmluvných a nadšených náčrtcích, v nichž meze historické pravdy a věcného poznání namnoze jest překročena. Dobrovský knihu ostře odsoudil, což vedlo k úplné roztržce

»Přehledné děj. lit. české Novák-Novák.

mezi zástupci dvou pokolení a dvou světových názorů; Palacký dílo posoudil vlídně, ale zdržlivě, ale plně čtvrt století nemohlo se české písemnictví vykázati ničím, co by se rovnalo této zvláštní směsi vědecké pile a vlasteneckého romantismu, suché bibliografie a nekrřického nadšení. Některá pozdější díla snažila se po stránce bibliografické Jungmannovu »Historii literatury« doplniti, časově prodloužiti a místy i věcně opravit. Jsou to zejména: J. V. Michlův »Ouplný literaturní letopis« (1839), pak I. J. Hanušovy spisy »Quellenkunde und Bibliographie der böhmisch-slovenischen Literaturgeschichte« (1868) a »Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české« (2 sv., 1869 a 1871); také A. V. Šemberovy »Dějiny řeči a literatury české« (1858, 1861, 1869 a 1878) nejsou než zkrácením, doplněním Jungmannovy »Historie« se skrovným pokusem o charakteristiku spisovatelů a děl.

Životní dílo Jungmannovo vrcholí však v jeho Slovníku. Počátky slovníkářské práce Jungmannovy sahají hluboko do období litoměřického. Od r. 1800 sbíral Jungmann doplňky k slovníku Tomsovu, které chtěl postoupiti F. F. Procházkovi; po Procházkově smrti převzal sám jeho plán slovníkářský, byl však hotov poskytnouti svou látku Palkovičovi, který soudobě pracoval o díle podobném. Než Palkovičův ztrnulý jazykový konservatismus, jakož i jeho svéhlavá neochota složití vydání díla na větší společnost, ukázaly Jungmannovi nemožnost pracovati s Palkovičem: ale ani plán dělití se o práci s Puchmajerem se neuskutečnil, když Puchmajer nechtěl ustoupiti od seřazení etymologického, kdežto Jungmann od prvních počátků měl na mysli pořad abecední, a když Puchmajer neschvaloval přílišného Jungmannova zřetele k ostatním jazykům slovanským. Tak rozhodl se od roku 1815 Jungmann pracovati sám, podporován účinně přáteli, zejména A. Markem. Slovníky Tomsův, Dobrovského, Veleslavínův a Rosův byly mu východiskem; slovníkářské sbírky a výpisy ze starších knih, které opatroval i Dobrovský od svých četných přátel v celé oblasti české řeči, a které druhové pro Jungmanna pořizovali, právě jako hojně zasílané příspěvky dialektické z nejrůznějších končin Čech, Moravy a Slovenska rozhojňovaly neobyčejně Jungmannův materiál, jež Jungmann, podle vzoru velikého soudobého slovníkáře polského Lindeho, rovnal abecedně a vykládal překladem německým. Odchází ze do Prahy, nesl s sebou Jungmann látku zpracovanou až k heslu *dlouhočekanlivý*. Ale v Praze, ač rozšiřoval se kruh spolupracovníků, a ač Jungmann pracoval soustavně a promyšleně, práce vážla, zejména pak sestavování »Slovesnosti« a »Historie literatury« ji přerušily na dobro; od r. 1829 však všecka Jungmannova práce náležela »Slovníku«, tak že o vánocích r. 1833 mohl auctor pokládati dílo za zhruba ukončené. »Maticе česká« převzala

náklad díla, a v říjnu 1834 vyšel I. svazek »Slovníku českoněmeckého« o 852 dvousloupcových stranách kvartového formátu a drobného tisku, díl ten zaujal písmena A—J; další díly následovaly dosti rychle: II. 1836, III. 1837, IV. 1838, V. 1839.

Jungmannův »Slovník českoněmecký« jest uskutečněním vysokého programu, který veškeré české práci slovníkářské vztýčil r. 1779 Dobrovský; není dílem normalisujícím, nýbrž vědecky popisujícím a případně vykládajícím češtinu ve všech fázích jejího vývoje, se stálým vědomím, že jest to jazyk živý a se soustavným zřetelem k ostatním jazykům slovanským. Opíraje se o podrobnou znalost veškeré předběžné práce slovníkářské i o důkladné poznání starých památek, máje po ruce hojně dialektologické snůšky svých přátel, vytvořil Jungmann dílo tak rozsáhlé a hojně, jaké u jiných národů vytvářely celé akademie. Gramatická průprava u Dobrovského, velká sčtetlost v domácí literatuře, jemný smysl jazykový, bystré pochopení fraseologické proměňují dílo to v monumentální knihu vědeckou, jež důstojně se staví ke svým cizojazyčným vzorům, především k polskému slovníku Lindeho. Jako celá generace mladších buditelů snažila se, pokud dovedla, účastniti díla, které bez příprav a snůšek, učiněných v době osvícenské, sotva by bylo provedeno v těch rozměrech, tak celý obrozený národ hrdě vzhlížel ke »Slovníku českoněmeckému«, v němž právem spatřován byl společný důkaz zdatnosti české vědy i životní síly národní. Nejkrásnější výraz vlasteneckému nadšení nad památným tím dílem dal Fr. L. Čelakovský a to dvakráte, jednak vzletnou ódou z r. 1839, jednak duchaplnou básní v II. oddíle »Růže stolisté« (»Všecy naše potoky a řeky« atd.); podobně oslavil J. Kollár v »Slávy dceři« II. 117. »jednoho, jenž jest ale srdce všechněch Slávů«, r. 1847 zalkal nad smrtí »Mladoňovou«.

Jungmann zamýšlel, vyhovuje tak dávnému přání Dobrovského a Puchmajerovu a řídě se příkladem Rosovým i ruské akademie, doplniti slovník abecedně seřazený ukazovatelem etymologickým; v práci tu se již r. 1837 uvázal Fr. L. Čelakovský; ale obsáhlé přípravy a materialie k tomu zůstaly v rukopise. Za to vydal Fr. L. Čelakovský »Dodavky k slovníku Josefa Jungmanna« (1851). Za nové, samostatné přepracování Slovníku Jungmannova dlužno pokládati též Frant. Š. Kotta »Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-fraseologický« (VII dílů, 1878—1893), který však pouze rozmnožením slovního materiálu značí jakýsi pokrok proti dílu Jungmannovu; teprve J. Gebauerův »Slovník staročeský« buduje na základech úplně samostatných, jak si žádalo nové poznání památek staročeských a velké pokroky mluvnictví českého; pro novější fáze jazyka českého nedostává se nám posud díla, jež by v duchu no-

vovokého jazykozpytu a slovníkářství nahradilo monumentální výtvor Jungmannův.

Osobnosti Jungmannovy nelze vystihnouti jedinou formulí: epiteton »tichého genia«, jež mu po celé půlstoletí bylo dáváno, ukázalo se novějším šetřením vědeckým jako nepřipadné. Rozhodně stojí Jungmann jako vědecký pracovník, jako literární organisátor, jako všestranný snolutvůrce novodobé české literatury, jako buditel národní, výše než Jungmann člověk. Stísněné a nejisté ovzduší reakční doby, těžký přerod století osvícenského k věku romantickému, spor staré generace Dobrovského s novým pokolením vlasteneckých romantiků, osobní konflikt se zavilým představitelem starší slovesné kultury, Janem Nejedlým, to vše vypěstilo v složitě duši Jungmannově nedůvěřivé opatrnickví, obmyslné volení vedlejších cest a příkré stranictví, rysy to, jež se odrážejí od skvělých vlastností jeho povahy: nadšené obětavosti, neúporné pracovitosti, nezištné lásky k národu, k jazyku, k literatuře, rozhodné svobodomyšlnosti a horoucího nadšení pro velikost Slovanstva. Stinné rysy charakteru Jungmannova zjevily se především v některých polemických srážkách, zejména v boji o pravopis, o prosodii, o pravost podvržených rukopisů. při jejichž vzniku Jungmann snad nebyl neúčasten; trvalým pomníkem světlých stránek jeho ducha jsou však jeho díla.

Osobní názory Jungmannovy, které kolísaly mezi voltairovským osvícenstvím a citovou romantikou a které nannoze jsou značně radikální, nejlépe vysvítají z jeho »Zápisů«, vedených od roku 1854 (poprvé rozebrány Ferd. Schulzem v »Osvětě« 1871, téhož roku vyšly v ČČM. a ve zvláštním otisku; nové vydání pořídil Zdeněk Tobolka 1907 v Svět. knih.); neméně důležitým pramenem jsou Jungmannovy dopisy kruhu přátelskému, hlavně J. Kollárovi a Ant. Markovi, jež otištěny v ČČM. 1880—1884, 1886 a 1888—1892; viz i vyd. Vybraných spisů od K. Hikla 1918. (Důkladný životopis Jungmannův, jenž dlouho byl pokládán za vzor vědecké biografie, napsal Václav Zelený: Život Josefa Jungmanna. V Praze 1875; dnes nejdůkladnější studie Jakubcovy a Hiklovy v Čes. lit. XIX. stol., díl I., vyd. 2., str. 624—712 a díl II., vyd. 2., str. 203—269; proti pojetí Jakubcovu a Královu obracejí se polemicky vyhocené monografie E. Chalupného, Josef Jungmann 1909 a 1912 v »Zlatorohu«; o Jungmannově pojetí klasičnosti a o jeho poměru k Lukianovi pojednal Arne Novák v L. filolog. 1910; tamže r. 1911 rozebral K. Híkl Jungmannovu »Slovesnost« v jejích různých fázích i v poměru k předlohám; tamže r. 1914 a 1919 Mil. Hýsek osvětlil Jungmannovu školu krčtickou.)

3. *Básnická škola Jungmannova.* Osobní přátelé Jungmannovi, shodující se s ním v zásadách i literárních sna-

hách, bývají nazýváni jeho školou; jsou to především Antonín Marek, Frant. Vetešník, Matěj Milota Zdirad Polák. K nim druží se Jungmannovi vědeční spolupracovníci v oborech naukových, Jan Svatopluk Presl, Jan E. Purkyně, a s nimi souvisejí Vojtěch Sedláček. Poněkud opodál stojí Václav Hanka se svými pomocníky, Václavem Aloisem Svobodou a Josefem Lindou; tato takměř samostatná skupina pak vede k podvrhům rukopisným.

Antonín Marek (1785—1877) narodil se v Turnově dne 5. září 1785; na filosofických studiích v Praze stal se stoupencem snah osvícenských; v semináři v Litoměřicích, kde uzavřel životní přátelství s Jungmannem, probudil se k nadšení vlasteneckému i slovanskému; na to jako kněz v severovýchodních Čechách, jmenovitě v Libuni na Jičínsku, kde strávil většinu svého života (1823—1876), náležel k nejhörlivějším buditelům národním a slovanským. Zemřel, uzřev vyvrcholení obrození národního, na odpočinku na Smíchově dne 15. února 1877. Ant. Marek byl nejdůvěrnějším přítelem a pomocníkem Jungmannovým, a také jeho činnost literární, mohutnější hodnotou než rozměrem, oživena jest básnickými, vědeckými a slovanskými tendencemi Jungmannovými. Jako básník nebyl Ant. Marek z povolaných: jeho formálně dokonalým, ale příliš těžkopádným ódám, elegiím a heroidám chybí vlastní posvěcení poetické; za to památny jsou básně ty, především hojná »Poslání« připsaná Jungmannovi, svým přesvědčivým osvícenským, svou propracovanou ideou slovanskou se zřetelným sklonem k ruskému východu, svým citovým rozhorlením nad politickou mdlobou národa i Slovanstva; po těchto stránkách možno v nich hledati průpravu ke Kollárově »Slávy dceři«. Jemný vkus poetický, neobyčejnou schopnost formální, vzácný smysl pro hodnoty jazykové ukazují četné Markovy překlady, hlavně heroid Ovidiových a pak balad i romancí Schillerových; také jako první překladatel Shakespeara z originálu (»Omylové« 1823), jako tlumočník povídek van der Veldových, ukázal se mistrem řeči. V oboru naukovém náležel Marek k nejpilnějším spolupracovníkům Slovníku Jungmannova, sám pak kromě cených statí v »Kroku« zpracoval podle německých předloh »Logiku čili Umnici« (1820), kterou později rozšířil o základní filosofii a metafysiku (1844). Ve vědecké prose své byl Marek stoupencem smělé neologie, Jungmannem zavážen. (Viz: Jak. Jakubec: A. Marek 1896). Markův krajan, spoluzák a přítel František Vetešník (1784—1850), lékař sobotecký, činností básnickou a překladatelskou, na širším slovanském i zálibou v novotách jazykových, jest jeho literární obdobou.

Matěj Milota Zdirad Polák (1788—1856) narodil se v Zásmukách dne 14. února 1788; původně chtěl se věnovati učitelství, ale vstoupiv za válek napoleonských

r. 1808 jako dobrovolník do rakouského vojska, rozhodl se pro povolání vojenské. Jako rakouský důstojník bojoval proti Napoleonovi na půdě rakouské, německé, francouzské a italské; dosáhl vojenských důstojenství; byl dlouholetým profesorem na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, kde v hodnosti generálmajora, odcizen skoro svému národu, dne 31. března 1856 zemřel. K básnické činnosti jazykem českým byl Polák probuzen dobřanským knězem a básnícem didaktikem-klasicistou Jos. Liboslavem Zieglerem (1772—1846, o hlavním jeho významu pedagogickém v. níže), když za dočasného klidu válečného dlel na českém severovýchodě; hlavní básnické dílo Polákovo, vzniklé za vlivu Zieglerova i v jeho osobní blízkosti, »Vznešenost přirozenosti«, vyšlo r. 1813 v Hromádkových »Prvotínách pěkných umění«; později 1819 přepracováno a revidováno jazykově, básnicky i prosodicky Jungmannem, vydáno jako »Vznešenost přírody«. Polák svou rozměrnou skladbu nazývá sám lyrickou básní v šesti zpěvích (V provodem. I. Nebesa, II. Hory. III. Povětří. IV. Jitro. V. Žně. Bouře. VI. Večer. Noc.) Kromě předzpěvu, kde časomíra nese stopy Jungmannovy revise, složena jest báseň přízvučným veršem rýmovaným. Po způsobě anglické a německé popisné filosofické poesie XVIII. věku líčí Polák přírodu zpola básnicky, zpola učenecky, dává přednost deistickým úvahám o zákonitosti vesmíru před bezprostředním pozorováním básnickým. Vznešený cíl, jež si Polák jako opožděný již napodobitel velkých cizích vzorů vztýčil, přesahoval skrovné básnické nadání básníka zápasícího s jazykem i s formou. Pro vysoké chtění a odvážný patos některých míst velebena byla »Vznešenost přírody« jako hlavní básnické dílo kruhu Jungmannova. Ostatní veršové skladby Polákovy vzaly buď za své při požáru, buď zalezely v rukopisné pozůstalosti, jež posud nevydána: obsahuje i básnické překlady z Macphersona a Byrona, jen píseň »Sil jsem proso na souvrati« znárodněla. Značnou literární i kulturní hodnotu má Polákova »Cesta do Itálie« (1820—22), deník to jeho cesty italské; svěží tento cestopis vyznačuje se zvláště živými a citovými popisy jižní přírody vlašské. (Viz: F. Čenský, M. Zd. Polák, Osvěta 1874, Jar. Vlček, Několik kapitol z dějin naší poesie 1898; F. J. Rypáček, Literární pozůstalost M. Zd. Poláka, Osvěta 1907, o ní i J. Bradáč v progr. gymn. v Domažlicích 1911. Souborné vydání Polákových spisů uspořádal K. Sabina 1862 a nejnověji J. Bradáč 1907 v Svět. knih.; kdežto K. Sabina vydal jen básnická díla, zahrnul Bradáč do své pečlivé 4 sv. edice také Polákův italský cestopis.)

4. *Vědecká škola Jungmannova* shromažďovala se kolem časopisu »Kroku« (1821—1840), první české revue vědecké (o vzniku »Kroka« a snahách příbuzných viz níže:) kde hojně v duchu formalistického klasicismu pěstována též

kritika literární; náleželi k ní vedle Antonína Marka Jungmannova bratra Antonína, jmenovitě:

Jan Svatopluk Presl (1791—1849) narodil se v Praze dne 4. září 1791, vystudovav lékařství, stal se universitním asistentem v Praze, pak profesorem přírodopisu na stavovské akademii v Olomouci, konečně r. 1820 profesorem téže vědy na lékařské fakultě v Praze. Zemřel dne 6. dubna 1849. Presl byl vynikající profesor universitní, horlivý organisátor vědeckého studia, proslulý odborník botanicky, jehož popisné dílo »Flora Čechica« — »Květena česká« (1819) vydané s bratrem Karlem, proslavilo mladistvého ještě autora. Veden však tendencí Jungmannovou o znárodnění vědy české, touže nové badání naukové tlumočiti materštinou, snaže se vytvořiti v duchu Jungmannově vědecké názvosloví české, vzdal se Jan Svatopluk Presl záhy odborné práce vědecké jazykem německým a latinským a usiloval o polyhistorické a encyklopedické zpracování nauk přírodních česky, aniž při tom zanedbával pokroku vědeckého a nových hledisek. Tak vznikla jeho vědecky významná a národně památná díla »O přirozenosti rostlin aneb Rostlinář« (1820, 1821—1835, III díly in fol. nedokončeno, částečně za pomoci hr. Bedř. Berchtolda z Uherčic). »Všeobecný rostlinopis« (1846 ve II sv.) a všeobecný úvod k tomu »Počátkové rostlinosloví« (1848), obě tyto práce jsou zkráceným, ač vědecky málo šťastným zpracováním »Rostlináře«, »Lučba čili Chemie zkusná« (1828 a 1835 ve II dílech dle poněkud zastaralých pramenů cizích), »Ssavectvo« (1834), překlad Cuvierovy »Rozpravy o převratech kůry zemní« (1834), »Nerostopis« (1837) a »Technologie všeobecná a obzvláštní« (1836—1837 ve III dílech), kterýmžto spisem, jakož i »Časopisem technologickým« (1837—1839) pracoval Presl ku vzdělání řemeslnictva. K mnohým z těchto děl, mezi nimiž především »Rostlinář« a »Ssavectvo« vynikají vzácnou cenou vědeckou, kreslil Presl sám pěkné obrazy. Při některých vědeckých pracích a odborných spisech byl mu nápomocen mladší bratr Karel Bořivoj Presl (1794—1852), profesor přírodopisu na filosofické fakultě v Praze a kustos Českého musea. Na rozdíl od bratra věnoval se Karel Bořivoj Presl výlučně botanice a uveřejňoval svá cenná pojednání floristická (na př. Reliquiae Haenkeanae 1825—1835 a Symbolae botanicae 1830—1839) latinsky neb německy. Jen svou důležitou botanickou cestu do Itálie a Sicílie popsal česky, cestopis zůstal však v rukopise. (O Janu Svatopluku Preslovi pojednal A. J. Bernard v Osvětě 1891, Lad. Čelakovský v Almanachu Č. akademie 1892 a populárně J. S. Procházka v Čes. hlav. sv. 9, 1920.)

Jan Ev. Purkyně (1787—1869) narodil se 17. prosince 1787 v Libochovicích; vystudovav gymnasium v Mikulově, vstoupil do řádu piaristického, ale záhy vystoupil, oddal se studiu filosofie a medicíny a vyděláváje si chléb vycho-

vatelstvím, brzy věnoval se cele fyziologii. Disertace upozornila naň vynikající odborníky, mezi nimi též Goetha a A. z Humboldtů a Purkyně nastoupil mlád dráhu učeneckou. r. 1822 stal se asistentem fyziologie a anatomie v Praze, r. 1828 profesorem fyziologie ve Vratislavi, kdež přes nepřítelství universitních úřadů i vědeckých kolegů ve svém reformním ústavě fyziologickém metodou pokusnou docházel skvělých výsledků. R. 1849 povolán byl za profesora fyziologie na universitu pražskou, kdež jako přední evropská autorita svého oboru i jako profesor rozhodně českého smýšlení působil slavně plných dvacet let. Zemřel, obtížen věkem a veřejnými i vědeckými hodnostmi, dne 28. července 1869. — Ač nadšený a obětavý stoupenec našeho národního obrození, náleží Purkyně českému písemnictví jen částí své činnosti. Drobné své studie fyziologické — velkého díla Purkyně nevydal — psal německy a přispěl jimi v cizině nemálo k slávě jména českého; jest v nich geniálním zakladatelem fyziologie pokusné, oživené duchem velkého vitalismu a podepřené o vzácně spolehlivá badání anatomická a mikroskopická. Zvláště slavná jsou Purkyňova pozorování optická, studie o nepřímém vidění, o závratí, o pokožce lidské, o lidském nervstvu, jmenovitě pak o jeho badání o vzniku vaječ živočišných vrcholící v nálezu t. zv. zárodkového měchýřku (odtud nápis na Purkyňově náhrobku »omne vivum ex ovo«). — Kromě toho však přimkl se Purkyně snahám Jungmannovým o znárodnění vědy české. Účastnil se založení časopisu »Krok«, do něhož přispíval, po jeho zániku založil s Janem Krejčím obdobný časopis »Živo« (1853—1864), kamž napsal řadu hlubokomyslných statí; ještě v kmetských létech účastnil se počátků »Časopisu českých lékařů«. Jsa znalcem poesie světové a především ctitelem básnictví klasického (Goethe byl jeho osobním přítelem), hojně se zabýval překladatelstvím; r. 1841 přeložil lyriku Schillerovu, také pracoval o překladu Tassova »Osvobozeného Jerusaléma«. Rovněž zasloužil se o české písemnictví hojnými referáty o nových významných spisech českých v časopisech cizích. Purkyně byl duch hluboce filosoficky založený, jenž v duchu romantického věku hloubal o záhadách bytí a poznání směrem filosofie přírodní (v. i níže). Autobiografii Purkyňovu s dvěma českými fyziologickými studii vydal J. Teige 1920. Názory uloženy v duchaplném spisku německém »Útržky ze zápisníku zemřelého př. »dopisce« (čes. překl. Ot. Johna s poučným úvodem E. Rákosným v Svět. knih. 1910). Sebrané spisy Purkyňovy od r. 1916 redakcí K. Lhotáka vyd. Spol. čes. lékařů; dopisy od 1920 red. J. Jedlička, [Viz: VI. Tomsa. O vlivu vědeckých prací Purkyňových na rozvoj vědy biologické v Čas. čes. lékařů 1887; R. Heidenhain: J. E. Purkyně, přeložil K. Chodounský 1889; J. F. Nowakowski: Życie i prace naukowe J. Purkynego. Warszawa 1862: popu-

lární monografii K. Amerlinga 1918, studie Rádlovy v České myslí 1902 a v »Novém Athenaeu« 1920; pro poznání povahy viz Marie šl. Purkyňové Vzpomínky na J. E. Purkyni v Pestré knih. 1910.]

Vojtěch Sedláček (1785—1836), premonstrát tepelský a profesor matematiky i řečtiny na gymnasiu i filosofii v Plzni, proslul vedle svého buditelského působení v Plzni a vedle své učitelsky vlastenecké činnosti, která českému písemnictví získala J. J. Marka, K. Šnaidra, J. P. Koubka, J. J. Kalinu, snahami vědeckými obdobnými tendencím Preslovým. Doklady toho jsou »Základy měřičtví« (1822), »Základové přírodnictví a neb fysiky« (1825); nečetné vlastenecké básně Sedláčkovy jsou příbuzny učené poesii Jungmannově. (Viz Rybičkovy Přední křísitele.)

Hankova družina a podvrhy rukopisné.

Václav Hanka (1791—1861) narodil se dne 10. června 1791 v Hoříněvsi: studoval v Králové Hradci, v Praze a ve Vídni. V Praze stal se žákem Dobrovského a přijal od něho životní program filologický a slavistický; působení ideí Dobrovského sesíláno bylo ve Vídni vlivem Kopitarovým. Po návratu do Prahy přilnul k Jungmannovi a v literárních polemikách hájil jeho novotářské zásady proti odpůrcům. Vlivem Dobrovského stal se kustodem sbírek musejních, roku 1823 knihovníkem. Udržuje rozsáhlé styky se spisovateli a učenici slovanskými, hlavně ruskými, jsa důvěrníkem ruské vlády v Praze, zaujímal Hanka, ozářený zvláště slávou »objevitele« obou domněle staročeských Rukopisů, významné místo společenské až do své smrti 12. ledna 1861. Hanka byl člověk nespolehlivý, nepravdivý, ziskuchtivý a ješitný, nakloněný k stálým intrikám a často i k jednání udavačskému; dospěl svého věhlasu a své moci nikoliv původním nadáním neb vědeckou plí: vynikal však nespornou schopností organizační a zvláštním darem obratné mystifikace, s níž oklamal i znalce; pro slovanskou vzájemnost zvláště ve směru rusofilském mnoho vykonal. Jako básník uvedl Hanka do české lyriky poetický směr t. zv. ohlasů a to písní národních i jinოსlovanských, při čemž zevní grácií dovedl velmi obratně ukryvatí svou nepůvodnost, jeho úhrnná sbírka »Písní« (1819) jest spolu závěrem jeho básnické činnosti (krit. vyd. Máchalovo se »Srbskou Muzou« v Novoč. knih. 1918). Jako básnický, ne vždy spolehlivý překladatel, vydal »Prostonárodní srbskou Muzu do Čech přeloženou« (1817), Gessnerovy »Idylly« (1817) a »Slovo o pluku Igorově« (1821). Jako vydavatel staročeských a staroslovanských památek slovesných Hanka nechvalně proslul nedbalostí, doklady toho jsou edice »Starobylá skládanie«, 5 to svazků různých textů staročeských 1817—1824), »Tkadlečka« (1824), Husovy »Dcerky« (1825), první to novočeské vydání

díla M. J. Husa, k němuž se **Hanka** též jako básník hlásil »Starých pověstí o **Stojmírovi**« (1827). »Sbírky nejdávnějších slovníků staročeských« (1833), Kornela ze Všehrd »Knih devaterých« (1841), Lupáčovy »Historie o Karlu IV.« (1848). **Dalimilov** »Kroniky české« (1851); evangellia **Remešského** (1846) a **Ostromírova** (1853). Jako gramatik **Hanka** těžil hojně z vědomostí nabytých u **Dobrovského**; nepřidáváje ničeho z vlastního zdroje duševního, zahaluje jasné a přesné názory **mistrovy** namnoze do mlhy novodobého romantismu, publikoval **Hanka** dosti hojně v oboru mluvnictví českého, staroslovenského a ruského: »Mluvnici českou« vydal třikráte (1822, 1831, 1849), staroslovenskou dvakráte (1846, 1859), ruskou dvakráte (1849, 1857), polskou dvakráte (1839, 1850). Hlavní básnická, gramatická a vydavatelská činnost **Hankova** soustředila se kolem rukopisných padělků, o nichž viz níže. (Většího životopisu a ocenění **Hankova** knižně není: neipodrobněji s tendencí obžalobnou probral činnost a povahu **Hankovu** **Josef Hanuš** v »České literatuře XIX. století« I. díl 2. vyd. str. 713—785, obsáhlou **Hankovu** korespondenci s **Dobrovským**, **Kollárem** a **Kvnským** viz v ČČM. 1870, 1881 a 1893, se zahraničními slavisty ve vvd. **Jagičové** v **Petrohradě** 1897, **V. A. Francevové** ve **Varšavě** 1905, tento snaží se **Hanku** do jisté míry ospravedlniti.)

Josef Linda (1789—1834), rodák novomítovecký, po studích filosof. a právnických v **Plzni** a v **Praze**, pokusil se získati profesorské místo, leč marně: ani v universitní knihovně, kam se na čas uchýlil, se neudržel; oddal se zcela literatuře a novinářství, podléhl přeracování, nouzi a souchotinám. V mládí, kdy přimkl se důvěrně k **Hankovi** a k **Svobodovi**, pod vlivem **Jungmannových** překladů, romantiky **Chateaubriandovy** a mystifikující **barbské** poesie **Ossianovy**, složil historicko-mythický román »Záře nad pohanským« (1818), (novotisk z r. 1919), nejúplnější to paralelu k epickým básním rukopisu **Královédvorského** a **Zelenohorského**: tak romantickou historickou hru »**Jaroslav ze Sternberka v boji proti Tatarům**« (1823), látkou i prameny náležící do téhož okruhu a svědčící také o studiu **Shakespeara**, z něhož **Linda** ukázky překládal. Později věnoval se **Linda** cele redakci »**Pražských novin**« s přílohou »**Rozličnosti**«, kdež ukázal se velmi nadaným a všestranným žurnalistou. (O **Lindovi** viz: článek **Josefa Jirečka** v **Osvětě** 1878 a **Josefa Hanuše** práce v **Listech filolog.** 1900 a i v **České lit.** XIX. stol. I., 2. vyd. 785—810.)

Václav Alois Svoboda, dle rodiště **Navarova** zval se **Navarovský** (1791—1841), po skončených studích filosofických působil zprvu jako vychovatel, pak jako gymnasiijní profesor v **Písku** a v **Jindřichově Hradci**, od r. 1821 na **malostranském** gymnasiu v **Praze**. Kdežto v mládí byl **V. A. Svoboda** nadšeným vlastencem, prudkým radikálem, okázalým **Slovanem**, změnil postupem úřední dráhy své přesvěd-

čení, stav se velebitelem klerikalismu, reakce, mocných tohoto světa, ba napolo se odnárodnil. V době přátelství s Hankou napsal česky několik velmi zdařilých ód, básní epických, dílem dějinného, dílem legendárního podkladu; později zabýval se hojně překladatelstvím, vynikaje neobyčejnou obratností formální, o čemž svědčí »Výbor básní Fr. Schillera« (1847). Živý zájem o divadlo projevil kromě překladů libret veršovanou komedii »Karel Skreta« (1841). Četné, hlavně pozdější jeho básně jsou psány německy. (Životopis Svobodův viz u Rybíčky.)

Všeobecná charakteristika padělků rukopisných. Hanka, Linda a V. A. Svoboda, v souhlase s Jungmannem a jeho důvěrnou družinou, byli nadšenými stoupenci romantiky, sdílejíce se s ní jmenovitě o zálibu v starobylé poesii národní, o oslavu dávných, předhistorických údobí minulosti, o původní epiku, dochovanou ve formě rapsodických písní, o nadšenou lásku k starodávnosti české, která ještě v názorech, v mravních a v jazyce zachovávala všeslovanskou jednotu životní. Než, staročeské písemnictví, zvláště pokud bylo tehdy známo, nevykazovalo památek, které by těmto zálibám vyhovovaly obdobně jako díla básnictví staroněmeckého neb starořeckého. I umínili si čeští romantikové, povzbuzení příkladem proslulých falsifikátorů a pobásníků anglických v XVIII. věku, Macphersona, původce Ossianova, a Chattertona, vytvořiti taková díla a vydávali, složivše je nikoliv bez dovednosti jako archaistickou napodobeninu, za díla starožitná. Romantikové ti nebyli jen nadanými poety a zručnými pabásníky, nýbrž i vzdělanými slovan-skými filology, historiky, starožitníky a čerpající ze značného rozkvětu staročeského a staroslovanského mluvnictví na rozhraní věku XVIII, a XIX., stvořili zvláštní, na první pohled věrnou staročeštinu. Některé z památek měly hodnotu básnickou a také působily vlivně na rozvoj poetický a národní; to byly Rukopis Královédvorský a Zelenohorský; jiné pak dílem rozsahu menšího, dílem obsahu naukového, měly účel filologicko-historický, snažíce se posunouti vývoj jazyka i vzdělanosti české do daleké minulosti.

Drobnější podvržené památky. R. 1816 objevila se »Píseň Vyšehradská«, malá národní píseň milostná přisuzovaná XIII. stol.; počíná se apostrofou Vyšehradu, odkudž její jméno. Původci byli Hanka s Lindou. Roku 1818 přeložil Hanka z němčiny do domnělé staročeštiny volně »Milostnou píseň krále Václava« a vydával tento rukopis za staročeský originál. O deset let později »objevil« Hanka velmi starožitný meziřádkový překlad Evangelia svatojanského, kladá jej do XI. věku, ale hned Dobrovský zjistil v evangeliu tom podvrh. Soudobě rozmnožil skutečně staré české glosy k středověkému slovníku zvanému »Mater verborum« o řadu glos padělaných, jimiž starověku českému přisuzují se nejen různí bohové po způsobu bohů antických, nýbrž i ce'á

škola umělecká při klášteře sázavském, při čemž užil hojnou měrou výrazů staroslovenských a staroruských. Poslední Hankův falsifikát t. zv. Libušino proroctví z r. 1849 nedovedlo již vzbuditi důvěry ani u stoupenců a ctitelů Hankových. Některými badateli na př. A. V Šemberou byl též staročeský »Mastičkář« pokládán za falsifikát, ale novější zkoumání hájí pravost této památky.

Popis a obsah rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. Dne 16. září 1817 »nalezl« Hanka v sklípku v Králově Dvoře 12 celých pergamenových lístků malého formátu a 2 nesouvislé proužky, podle nadpisů byl to zbytek rozsáhlého rukopisného kodexu a sice 25.—28. kapitola jeho III. knihy; rukopis vydával se písmem za památku XIII. věku a obsahoval I. básně epické (8), II. básně milostně lyrické (6). Jsou to, dle pořadí rukopisného a dle běžného pojmenování, tyto skladby:

I. *Skladby epické:*

1. **Oldřich a Boleslav** (neúplné) líčí v 61 desítlabičném verši vyhnání Poláků z Prahy od statečných Čechů za vedení Oldřichova a Jaromírova r. 1004.

2. **Beneš Hermanův čili O pobití Sasíkov** opěvuje v 19 čtyřveršových strofách historicky málo doložený boj Beneše Heřmanova a lidu selského pod »Hrubú skálu« se Sasy, již za nepřítomnosti knížete vtrhli do Čech (snad 1203).

3. **Jaroslav aneb O velikých bojích křesťanů s Tatarsy** předvádí ve 289 desítlabičných verších konečné vítězství Moravanů pod Jaroslavem nad Tatarsy a předesílá obšírné líčení tatarských bojů s křesťany na slovanském východě i zevrubnou epickou motivací tatarského vpádu do Evropy. Hlavní děj klade se pod Hostýn u Olomouce a jest myšlen k roku 1241.

4. **Čestmír aneb O víceství nad Vlaslavem**, dílem ve strofách, dílem v epickém rozměru 10slabičném, celkem 245 veršů; z nezcela jasného podání lze sestaviti vypravování o hrdinských činech Neklanova vojevůdce Čestmíra nad odbojným knížetem luckým Vlaslavem; děj odkazuje k pohanskému dávnověku.

5. **Ludiše a Lubor** čili O slavném sedání v 136 osmislabičných, bezbarvých verších popisuje rytířské klání na hradě knížete zálabského; vítěz v turnaji Lubor ověnčen jest rukou dcery knížecí Ludiše.

6. **Záboj**, úhrnem 260 veršů, částečně volných, částečně desítlabičných, místy i stroficky článkovaných, velebí dosti temně vítězství Samovo epickým dějem, v němž Záboj a Slavoj vedou vítězné voje proti cizáku Luďkovi; příběh historicky nejasný náležel by do nejstaršího pravěku českého.

7. **Zbyhoň**, lyrickoepická píseň o 53 verších 12slabičných, důsledně provedeným příměrem jinocha a holuba, ve-

lebí milence, jenž vytrhl svou dívku ze zajetí násilníka Zbyhoně

8. *Jelen*, opět skladba lyrickoepická, v 35 verších; také zde paralelismem mezi osudem jinochovým a jelenovým živě vyličen smutný skon statečného a milovného hrdiny rukou zákeřného vraha.

II. *Skladby lyrické* jsou vesměs námětů milostných; převládá v nich elegický tón, který žádá, abychom si představovali, že písně ty byly zpívány dívkou. Jsou to:

1. *Kytice* o 16 verších stroficky členěných.
2. *Jahody* o 42 verších obdobného seskupení.
3. *Růže* o 16 verších.
4. *Žežulice* o 12 verších, rozdělených v sloky.
5. *Opuštěná* o 14 verších, opět stroficky členěných.
6. *Skřivánek* o 16 verších.

Tento, namnoze zlomkovitý padělek nezcela jednotné faktury, obsahující dvě zcela odlišné skupiny skladeb hrdinkoepických a erotickolyrických, nazývá se dle svého »naleziště«¹ již od prvního vydání Hankova z r. 1818 *Rukopisem Královédvorským* (RK). —

Hned následujícího roku přihlásil se Hanka s jinou »staročeskou«² památkou, domněle původu ještě starobylejšího, jest to t. zv. *Rukopis Zelenohorský* (RZ), pojmenovaný od r. 1829 tak, ježto Hanka prohlašoval, že rukopisný zlomek tento, purkrabímu hr. Kolovratovi anonymně zasláný, nalezen byl na Zelené hoře. Skládá se ze dvou částí, obou neúplných, *Sněmy* a *Libušin soud*, obě psány jsou 10slabičným veršem. Vedle epického děje, jehož středem jest spor rozvaděných bratří Chrudoše a Štáhlava o dědictví otcovské a rozhodnutí jeho před soudnou stolicí Libušinou, jest hlavním obsahem »Libušina soud«³ podrobné a živé líčení právních zvyků staročeské doby pohanské, kterou písmem i líčením skladatel představoval si asi v IX. věku.

Vznik, původcové a prameny RK a RZ. Oba Rukopisy jsou společným dílem básnické i přátelské družiny Hankovy, prvních to básnických romantiků v našem obnoveném písemnictví; nezdá se však býti vyloučeno, že snad Jungmann s Ant. Markem byli zasvěceni do podniku. Dnešní stav badání o Rukopisech došel asi těchto výsledků. Od Hanky pochází patrně písmo RK, pak staročestina obou památek, z nichž i ony části, kterých sám nesložil, převlékal v roucho staročeské a převáděl do formy veršové; při tom hleděl zejména v RZ dosáhnouti staročestiny co možná starobylé a užíval hojně výrazů z ruštiny i ze staroslovenštiny. Básnický se zúčastnil Hanka skladby Rukopisů lyrickými básněmi, které se přimykají vesměs jednak k Hankovým původním písním, jednak k jeho podrobnému studiu ruské národní poesie lidové. Naproti tomu ukazuje Lindova »Záře nad pohanstvem«⁴ i menší práce jeho, že jejich auctor byl

původcem epických skladeb R K Z; i pokládá se dnes za dokázáno, že skladby »Záboj«, »Čestmír«, Jaroslav«, »Oldřich« a »Libušin soud« byly složeny novočesky, rytmovanou prosou, ale s básnickým vzletem od Josefa Lindy, a že jejich staročeskou úpravu po stránce jazykové i paleografické obstaral Hanka. O V. A. Svobodovi lze toliko říci, že měl podíl na pracích redakčních a že byl zasvěcen do tajemství podvrhů rukopisných; ale pokud se činně účastnil skládání i úpravy epických částí R. K., nelze prozatím zjistiti.

Hlavním zdrojem epických básní R K Z, pokud opěvovaly události domněle aneb skutečně historické, byla kronika Hájkova, kterou proti odmítavé kritice dějepytu osvěcenského čeští romantikové povznesli do popředí našich starých děl literárních: některé reminiscence vzaty jsou ze známých do té doby staročeských památek, na př. z »Milionu«, z »Alexandreidy«, z »Kroniky Trojanské«, ze »Štilfrída«; hojně se naskytá vliv ruské a srbské poesie národní. »Slova o pluku Igorově«, ale i památek epiky cizí, na př. Homera a Tassa zejména však četba obou Jungmannových slavných překladů »Ztraceného ráje« i »Ataly« zanechala v Rukopisech znatelné stopy; ani národní nadšení válek proti Napoleonovi nezůstalo beze vlivu na bahatýrskou tu epiku. Jazyk básnický, jímž R K Z jsou psány, hlásí se zřetelně jako básnická řeč školv romantické a jest inspirován nannoze díky Chateaubriandovou a Ossianovou. Méně složitá jest otázka po pramenech lyrických částí R K, složených Hankou; jsou to vesměs »ohlasy« národních písní, jak je měl Hanka před sebou ve dvou sbírkách z let 1774 a 1810. Vytčením těchto pramenů a vlivů zařazeny jsou R K Z organicky do básnické romantiky novočeské.

Vydání a překlady R K a R Z. První vydání R K (potud bez R. Z., jenž vydán byv poprvé Rakowleckým v »Ruské pravdě« 1820 a bratřími Jungmanny v »Kroku« 1822, vyšel společně s R K až r. 1829) uspořádal sám Hanka 1818, připojiv kromě vlastních výkladů též A. V. Svobodův překlad do němčiny; r. 1829 vyšlo vydání II. společnou péčí Hankou a Svobodovou; od Svobody v něm pochází úvod, úprava textu, poznámky a překlad; další Hankova vydání sledovala v letech 1835, 1836, (literami cyrilskými), 1843, 1847, 1851, 1852, (polyglottické vydání), 1853, 1861. Jiný text podal 1845 »Výbor z literatury české« v I. díle Z dalších vydavatelů zasluhují zvláštní zmínky A. J. Vrtátka (1862, otisk fotografický), A. Kořínek (1864, pro potřebu školní), Fr. Zákřejs (1886—1888, s obrazy Alešovými) a Fr. X. Prusík (1886 s obrazy Manesovými a 1898), kritické vyd. Hanušovo se souběžným překladem novočeským ve Svět. knih. 1911; o rekonstrukci původního novočeského znění se pokusil A. Frinta 1919.

Brzy pronikly R K Z v překladech i do cizích literatur. Zmíněný překlad V. A. Svobodův do němčiny (1818 a 1829)

upoutal samého Goetha, jenž podle jeho textu přebásnil případně »Kytici«; záhy následovaly i jiné překlady německé: hrab. M. J. Thuna (1845), M. Hartmanna (1847), S. Kappera (1859); k nim druží se Legerův překlad do francouzštiny (1866); Bowringův (1832) a A. H. Wratislavův (1849 a 1852) do angličtiny; Fel. Francesconiho (1851) do itaštiny; Riedlův do maďarštiny. Skoro všechny jazyky slovanské mohou se vykázati několikerým překladem R K Z, některé kromě toho i zvláštními vydáními těchto pochybných památek. Tak Rusům je vydali Šiškov (1820), Sokolov (1846) a Někrasov (1872) a přeložili Šiškov (1820) a M. Berg (1846), Polákům R Z vydal Rakowiecki (1829) a R K Z přeložili Brodziński (1836) a Siemiński (1836); maloruský překlad pochází od Šaškiewiče, lužický od Smoleře, slovinský od Levstika, srbskochorvatský od St. Vraze, Zlatojeviče a Berliče, bulharský od Zinžifova. Kromě toho i v jiných literaturách přeloženy jsou jednotlivé zpěvy R K Z.

Význam a vliv R K Z. »Objevením« a uveřejněním domněle staročeských památek básnických splnila se dvojí touha naší časné romantiky vlastenecké. Jednak získány obsáhlé památky, podávající velmi podrobné svědectví o pradávných údobích staročeské řeči, historie a vzdělanosti, jednak doloženo vysoké umění básnické našich předků v šere dávnověkosti; kromě toho hověly R K Z po všech stránkách všeobecným představám romantické vědy i poesie. Dokud byly památky ty pokládány za skutečně starožitné, byly velebeny ve všech těchto směrech, a bylo z nich hojně čerpáno. Věda jazyková (Dobrovský, Jungmann, Šafařík), dějepisná (Šafařík, Palacký), právní (H. Jireček, V. Brandl), mytologická, stavěla na jejich vrátkách předpoklady svoje badání, a to nejen u nás, nýbrž i na slovanském východě (Srezněvskij, Kotljarevskij, K. Aksakov). Básnictví osvojilo si jejich dikci, jejich obrazy, jejich mytologii, jejich techniku poetickou, ač lze říci, že přímý jejich vliv zůstal omezen spíše na epigony než na tvůrčí duchy básnické. Jejich náměty a postavy zdomácněly v českém umění vůbec, řada uměleckých výtvorů nej přednějších duchů novočeských (Zeyer, Manes, Aleš, Smetana) není srozumitelná bez znalosti těchto památek. Také vlastenecké nadšení živilo se hojně ze zdrojů R K Z, jimž lze přičítati dlouhé a mohutné udržení romantických zálib v staročeském pravěku, v pohanské mytologii, v předhistorické epice atp.; národně buditelský význam R K Z byl netrvanlivější. Jakožto falsifikáty, jichž nepravost poznala cizina dříve než Čechy, uškodily R K Z vážnosti české vědy, za to mnohostranná diskuse o jejich pravosti, která zasáhla veškeré obory duchovních věd v Čechách, uspíšila vědecký rozvoj a zejména rozkvet nauk filologických.

Boj o Rukopisy. Bojem o rukopisy nazýváme veliký náukový spor o pravosti Hankou »objevených« památek, jme-

novitě R K Z. jenž vedl k naprostému zjištění jejich novodobého, podvodného původu. Spor ten trval v několika učeneckých pokoleních déle než 80 let a rozvrhuje se na období čtyři:

I. Období od »objevení« R K Z do r. 1847. V této době R K byl pokládán za památku pravou; diskuse vedena o R Z a Ev. sv. Jana. Dobrovský od počátku pokládal R Z za padělek, mínění své vyložil 1824 v Hormayrově Archivu dvakrát; Svobodova obrana R Z proti němu namířená, v ničem nedovedla zvíklati jeho vědecky zdůvodněných pochybností, také nepravost Ev. Jan. odhalil a dokázal hned r. 1828. Avšak po smrti Dobrovského padělatelé měli volné ruce; r. 1829 Svoboda, brzy na to a znovu 1834 Palacký, 1832 Jungmann důrazně a obšírně hájili R Z, vyvracejíce důvody Dobrovského. Nadarmo 1837 varoval učený slavista Kopitar, zdůrazňuje námitky svého zesnulého přítele. R. 1840 vyšla velká vědecká publikace na obranu všech hankovských památek »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache«, auctory jejími byli oba přední vůdcové naukového života v Čechách, Palacký a Šafařík. R. 1845 všeobecně uznány jejich důvody, a Hanka i se svými falsifikáty požíval neobmezené úcty.

II. Období 1847—1874. První nárazy nové skepse, která se vracela ke stanovisku Dobrovského, vyšly z ciziny: germanisté M. Haupt (1847) a J. Fejfalík (1857) otráslí věrou v pravost Písně krále Václava a Písně Vyšehradské; feuilleton v Kuhově »Tagesbote aus Böhmen« (1858) charakterisoval Hanku jako padělatele; učený M. Büdinger (1859) zvedl závažné pochybnosti o pravosti R K. O obrany a výklady R K Z pokusili se v té době V. V. Tomek, V. B. Nebeský, J. A. Helfert a Fr. Palacký, nepodařilo se však jim sníti podezření s Rukopisů. Ale tu učinil nový, daleko prudčí útok na pravost R K opět Fejfalík »Über die Königinhofer Handschrift« (1860) na základě hojných a velmi přesných důvodů literárně historických, jichž obrana R K od bratří Josefa a Hermenegilda Jirečků (1862) nedovedla vyvrátiti, a vůči nimž i obranné snahy Vrtátkovy v jeho fotografickém vydání (1862) byly v jádře bezmocny.

III. Období 1875—1886. Gebauerovým (1875) důkazem, že R K nemůže býti starší než staročeský »Milion«, Jagičovým výkladem (1876) o povaze epiky u národů slovanských zviklány byly četné důvody obrancův. R. 1877 A. Baum a A. Patera dokázali, že Hanka jest auktorem většiny českých glos v Mater verborum, čímž jeho povaha postavena do nového světla; pod tímto dojmem A. V. Šembera (1877) vyložil R Z ze svých »Dějin řeči a literatury českoslovanské« pak zvláštním spisem »Libušin soud« (1879) snesl jazykově i literárně historické důvody pro podvrženost R Z, který marně proti nim hájil V Brandl (1879). K námitkám Fejfalíkovým namířeným nejen proti R Z, ale i proti R K vrá-

til se na podkladě hojných filologických důvodů Antonín Vašek (1879) spisem »Filologický důkaz, že RK a RZ, též zlomek Ev. J. jsou podvržená díla Václava Hanky«. Vašek, stejně jako současně A. V. Šembera (1880 a 1882) snažil se již zjišťovati původce a vznik RKZ, ač ne vždy cestou správnou.

IV. *Období 1886 až na naše doby.* Statí »Potřeba dalších zkoušek RKZ« v Athenaeu 1886 postavil se Jan Gebauer, dotud obhájce a všestranný vykladač RK, v čelo jeho odpůrců a snesl přesvědčující námitky filologické o »staročestíně« RKZ; statí svou i dalšími studiiemi v oboru RKZ obrátil J. Gebauer proti sobě i svým spojencům celý národ, žurnalistiku i učence, časopisy i obecnost. Filologické námitky Gebauerovy rozmnožili z ohledu sociologického T. G. Masaryk, lit. dějepisného J. Vančura a Jaroslav Vlček, historického J. Goll a J. Pekař, paleografického J. Truhlář; časopis »Athenaeum« a později »Listy filologické« byly hlavními tribunami odpůrců RKZ. Objev podvrženosti Ev. Jan. v Museu domácí komisí znovu dal nahlédnouti do padělatelské dílny Hankovy; a ani chemická a mikroskopická zkouška RK, ani četné hlasy nadšených obhájců, mezi nimiž byli zvláště J. Kalousek, V. V. Tomek, J. Jireček, M. Hattala, Fr. X. Prusík, A. Vřtátko, Ad. Patera, Fr. Zákrejs a Jul. Grégr, nemohly zvíklati vědecky založených a přesně vedených námitek odpůrců. R. 1888 shrnuli Gebauer i Masaryk všechny své důvody protirukopisné, jakož i hlavní výsledky protirukopisného badání svých spolupracovníků ve vídeňském Jagičově »Archiv für slav. Philologie«, tato přesná a zevrubná revise celého sporu orientovala dobře cizinu, kdežto obecnstvu českému vydal Gebauer »Poučení o padělaných rukopisech Královédvorském a Zelenohorském« (1888). Vědecký spor byl rozhodnut, ač nescházelo ani obránců RKZ, k nimž nově se přihlásili J. B. Mašek, Fr. Bačkovský a r. 1896 dosavadní odpůrce jich, Gebauerův žák V. Flajšhans, jehož článek »Boj o Rukopisy« však Gebauerem byl ve všech hlavních bodech vyvrácen. Záhy přibýlo několik výborných literárně historických příspěvků pro podvrženost RKZ. R. 1899 nalezl J. Máchal předlohy lyrických básní RK v ruských sbírkách písní; téhož roku L. Dolanský rozluštil v RK kryptogram »Hanka Tecit«; r. 1900 a 1901 Josef Hanuš rozbořem básnické činnosti Lhůdovy ukázal přesvědčivě, že Linda byl skladatelem epických básní RKZ. R. 1911 pokusil se J. L. Pič dokázati pravost RK improvi-
sovaným svědectvím cizích paleografů, ale odezvou na to vyložil V. Hrubý v ČČH. 1917 (a zvl. knihou 1919), že RK je nejen padělán, nýbrž také psán touž rukou jako EJ, M. Verb, RZ a Lib. pror., uznané to falsifikáty. Rehabilitační pokus Žunkovičův z r. 1911, vztahující se na oba RK pisy, vzbudil u odborníků pouze úsměv. (Dějiny boje rukopisného

zpracoval opětovně Jos. Hanuš; poprvé v »Památníku na oslavu panovnického jubilea«, pak v Ottově Slovn. naučném díl XV., str. 44—55; konečně v »Literatuře české XIX. století« I. 2. vyd. 829—876; tuto stať doplňují úvahy v »L. filologických« 1906 a v Nov. Atheneu r. 1920. Úhrnem svou stať v L. filolog. končí Hanuš významnými slovy: »Otázka Rukopisová přestala býti otázkou, jest vědecky zodpověděna plně a definitivně nejen dvacetiletou diskusí, ale také celým vývojem naší filologie a historie posledních dvaceti let.«)

Vědecké i literární organisace v době vlastenecké romantiky.

Vědecké organisace období osvícenského nesly se dvojmým směrem; jednak ovládal je zájem vlastivědný, vyvěrající z teritoriálního vlastenectví, jednak vyznačovala je stavovská výlučnost učenců a šlechty. V době vlastenecké romantiky, která zprvu pokračovala v organisacích podle starého způsobu, však zvolna klesl si cestu směr nový: vlastenectví teritoriální ustupovalo národnímu nadšení jazykovému; proti aristokratické a vědecké výlučnosti hlásila se uvědomělá lidovost tendencí popularisační, konečně pak zájem literární nabýval vrchu nad činností odborně naukovou.

Celý tento postupný převrat života vědeckého a slovesného představují jasně oba hlavní ústavy vědecké na půdě české, »Museum král. Českého« a »Maticе česká«.

»Museum království Českého«. První podnět k založení vlastivědného musea zemského, jaká tou dobou byla v různých zemích říše rakouské zřizována, dal roku 1817 hr. Klebelsberk; jeho návrh podporovali zvláště účinně nejvyšší purkrabí Fr. Ant. hr. Kolovrat-Libštejnský a Kašpar hr. ze Šternberka. R. 1820 museum bylo úředně potvrzeno i ustavilo se veřejně jako »Společnost vlasteneckého musea v Čechách«; již tehdejší mladistvý ústav honosil se cennými sbírkami přírodnin, vzácnou bibliotékou s hojnými prvotisky; roku 1822, kdy do správy musejní vstoupili oba vznešení bratřenci Šternberkové, František hr. Šternberk-Manderscheid (1763—1830) a Kašpar hr. Šternberk (1761—1838), dána museu pevná organisace v rámci stavovsko-zemském. Sbírkky po výtce přírodovědecké, umístěny v paláci někdy šternberském na Hradčanech; ale zájem historický ustupoval stále do pozadí, národní snahy české o povznesení řečí a písemnictví byly šlechtickou správou musejní opomíjeny, a proto vlastenecká družina musea se nedůvěřivě vzdalovala. Teprve založením musejního časopisu sblížil se zemský ústav s národním hnutím obrodním, což bylo dílem Palackého; středem panslavistických snah a filologicko-národního ruchu učinil knihovnu musejní, bohatě vzkvétající, od roku 1820 Hanka, jenž však současně užíval veřejného ústavu národního pro svou činnost padělatelskou. R. 1839 a

1840 pokusil se Palacký návrhem na zbudování velkolepé budovy na nábřeží na počest císaře Františka I. zjednatí museu důstojné a dostatečně veliké místnosti; ale jeho plán se neuskutečnil; za to nedostatku místnosti odpomohli zemští stavové r. 1845, zakoupivše pro museum nostický palác na Příkopech, v němž zůstaly sbírky musejní do r. 1991. kdy přestěhovaly se do nového vlastního paláce na Václavském náměstí. Jako jednatel musejní společnosti, jež zvolna stávala se z původní německé korporace sdružením dvojjazyčným, dopomohl Palacký směru historickému k rovnováze s přírodovědeckým snažením v Zemském museu. V tomto duchu zřízen zemský archiv, podniknut diplomatů. založeny a uspořádány sbírky archeologické i umělecko-historické, o něž od r. 1843 zvláště se staral »Archeologický sbor musejní«. (Srv. V Nebeský, Dějiny musea král. Českého. V Praze 1868.)

»*Maticе česká*«. Počátky vědecko-literárního spolku »Maticе české« vyrostly z opětovných snah české inteligence o českou původní encyklopedii. Poprvé ozvaly se tyto snahy u Fr. F. Procházky, r. 1816, 1818 a 1820 dali jim určitější formu Jungmann, Presl a Purkyně, aniž jich uskutečnili. Teprve r. 1829 chopil se jich s novou energií a se soustavnou promyšleností Palacký. Obdržev úřední povolení, shromáždil kolem sebe řadu spolupracovníků hlavně z okruhu Jungmannova a sestavil redakci: r. 1830 postavil novou společnost pod záštitu »Společnost musejní«, u níž se takto utvořil zvláštní »Sbor k vědeckému vzdělání řeči a literatury české« dne 11. ledna 1830. Vedle snah encyklopedických, jež však na více než 40 let odloženy, převzal tento »Sbor« veškeré úkoly, jaké chtěly různé »Společnosti české« od doby Pelclovy prováděti; hlavně však šlo o vydávání dobrých, po výtce naukových knih českých. K tomu konci zřídil tento »Sbor« roku 1831 zvláštní fond k vydávání knih, jež nazval »Maticí českou«. Tato r. 1832 převzala náklad »Musejníka«, založila 4 souběžné knihovny: »Staročeskou bibliotéku«, »Novočeskou bibliotéku«, »Bibliotéku klasikův« a »Malou encyklopedii nauk«. Tu vydána klasická díla novočeské literatury, Jungmannův »Slovník«, Šafaříkova »Slovenské starožitnosti« a j. V době politické reakce bylo »Maticí české« bojovati s neobyčejnými obtížemi. (Srv. K. Tieftrunk, Dějiny Maticе české. V Praze 1881.) »Maticí Česká« do jisté míry obdobno bylo »Dědicství svatojánské«, r. 1829 založené farářem J. E. Hanikýřem; obmezilo se však na výhradné vydávání spisů náboženských.

Organisace vědecké a literární na Moravě. Starší vědecké organisace na Moravě zůstávaly dlouho nedotčeny novým hnutím obrozenským. Zemské museum Františkov, založené r. 1817, živořilo, právě tak jako »C. k. zemská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy«; oba

tyto ústavy byly ovládnány poněmčenou šlechtou; na akademii v Olomouci, jejíž význam stále se ztenčoval, zřízena teprve r. 1831 stolice jazyka českého a obsazena Antonínem Bočkem; kromě toho vadily separatistické snahy některých Moravanů stále společnému postupu s národním obrozením českým. Teprve v 40. letech organisují kolem sebe ruch na Moravě A. V. Šembera jako redaktor, M. F. Klácel jako profesor filosofie a spisovatel i Fr. Sušil jako profesor bohosloví.

Časopisectvo v době vlastenecké romantiky. Samostatná žurnalistika česká počíná se teprve r. 1848; do té doby vše, co novinářsky o politice českým jazykem bylo psáno, má ráz nesmělého, nepůvodního pokusu. Představitelem českého novinářství předbřeznového byly Schönfeldem založené »C. k. privilegované Pražské noviny«, od r. 1824 zvané prostě »Pražské noviny«. Jejich redaktor v letech 1818—1832, Jos. Linda, přivedl list do značné výše; zvláště pečlivě však redigoval beletristickou přílohu »Rozličnosti« (od r. 1826), v nichž shromáždil vynikající spisovatele romantické. »Rozličnosti« staly se takřka náhradou zaniklých »Prvotín pěkných umění«, jež 1812—1817 přílohou k »C. k. vídeňským novinám« vydával vídeňský profesor J. N. Hromádka (1783—1850). Hromádkovy »Prvotiny«, Nejedlého »Hlasatel« (viz výše) a Lindovy »Rozličnosti« byly orgány mladistvé romantiky novočeské. Na rozhraní časopiseckých snah osvícenských a romantických stojí, vedle Palkovičova »Týdeníka« v Prešpurku, periodické listy, které vydávali vlastenečtí kněží Josef Sychra (1776—1830) a Josef Liboslav Ziegler (v. v.); kdežto Sychrův »Povídatel« (1815—1817) a »Kratochvílník« (1819—1820) se obracejí spíše k mládeži, shromažďoval Zieglerův čtvrtník »Dobroslav« (1820—1822) i četné přední spisovatele školy Jungmannovy. Podobného rázu byl i »Čechoslava« (1820—1825), založený synem V. M. Krameria, nestálým, ale velmi obratným novinářem Václavem Rodomilem Krameriem (1792—1861) a vedený dále plytkým a plodným spisovatelem Františkem B. Tomsou (1793—1857), jenž hlavně uvedl k nám povídky křiklavě senační i beletrii pro mládež.

Když r. 1832 Josef Linda vážně onemocněl, odevzdal redakci »Pražských novin« i »Rozličnosti« F. B. Tomsovi, který však vedl časopisy krátce. Roku 1834 vyhledal nakladatel Haase pro oba své podniky za redaktora F. L. Čelakovského; ten věnoval se horlivě jak redakci politických »Pražských novin«, pro něž pilně a časově opatroval žurnalistickou látku, tak přílohy, již přezval na »Českou včelu«. »Česká včela« byla za redakce Čelakovského nejpřednějším českým listem beletristickým; velký rozhled redaktorův po poesii světové, hlavně slovanské, umělecký jeho vkus, dokonalost formální dodávaly jí rázu zvláště vybraného

Když r. 1835 na zakročení ruské vlády Čelakovský zbaven byl redakce obou časopisů, stal se jejich redaktorem J. N. Štěpánek, za něhož jmenovitě »Včela« poklesla. Po smrti Štěpánkové 1844 redigovali časopisy Fr. Klučák a K. B. Štorch; od r. 1846 K. Havlíček, jenž se postavil v popředí veřejného života českého, ale v revolučních bouřích »Pražské noviny« staly se orgánem vládním a »Včela« zanikla.

Jako podnik »Včele«, konkurenční vystupoval časopis »Květy české«, později »Květy« zvaný. Vznikl z časopisu »Jindy a nyní«, jež vedle jiných periodických publikací (v. výše) vydával Jan Hýbl; r. 1834 převzal redakci J. K. Tyl a proměnil jejich jméno; za Tylovy redakce (1834—1837 a 1841—1845) stal se časopis střediskem mladších beletristů-romantiků a pro svůj lehký způsob, pro rozmanitost a zajímavost obsahu, pro sloh prostonárodní hojně byl čtán, ač »Včele« se nevyrovnal. R. 1837—40 vedl redakci jejich sám nakladatel Pospíšil, po Tylovi stal se redaktorem Jakub Malý; za jeho vedení list upadal, až r. 1848 změnil se v časopis politický za bystrého vedení K. B. Štorcha, brzy přezván »Květy a plody«, ale v době reakční vzal list za své. — Vedle »Květů a »Včely« stály mezi beletristicko-populárními časopisy v popředí ještě »Čechoslava« (1830—1831), jenž za redakce Langerovy, Tomíčkovy a Frantovy byl orgánem mladší generace spisovatelské, slavjanofilsky a svobodomyšlně založené; Tylův, později K. B. Štorchův »Vlastimil« (1820—1842) přihlízející také k naukovému vzdělání lidu; K. V. Zapův »Poutník« (1846—1847) nesený národopisným a historickým směrem; Tylův »Pražský posel« (1846—1848), jenž v prvním svém období před r. 1848 budil uvědomění lidu osvícenským způsobem, pokračuje tak v snahách starších podniků Hýblových a Tomsových; všeobecně poučný cíl sledoval též Šafaříkův »Světozor« (1834—1835).

Vědecký život v Čechách představovaly dva vynikající časopisy »Krok« a »Časopis českého museum«.

»Krok«, »veřejný spis všennaučný pro vzdělance národa českoslovanského«, vycházel v letech 1821—1840, celkem v XIII částkách za redakce Jana Svatopluka Presla a byl mluvčím vědecké školy Jungmannovy, která v něm soustavně pracovala ke znárodnění vědy duchem a jazykem českým. V něm našly svůj výraz encyklopedické snahy přátel Jungmannových, hlavně jeho bratra Antonína, J. Sv. Presla a J. E. Purkyně. Převahou účastníci byli přírodopisci povoláním, a proto list měl ráz přírodovědný. Jungmannův přímý vliv ukazoval se slovanským nadšením, jazykovým novotářstvím, novou vědeckou terminologií, kritická škola Jungmannova měla v něm svůj orgán.

»Časopis českého museum«. První plán k vydávání vědeckého časopisu, který by propagoval snahy zemského musea veřejností opomíjeného, vznikl za slavného rozhovoru

mladistvého Fr. Palackého s hraběcími bratrancei šternberkovskými, kdy mladý nadšenec učinil své památné prohlášení národně-vlastenecké. Palacký vypracoval organizační plán pro dva časopisy, jeden český, druhý německý; hr. Kašpar ze Šternberka opatřil od výboru musejního hmotný základ a od gubernia i vlády povolení k vydávání časopisů: dne 15. května 1826 byl Palacký formálně jmenován redaktorem obou listů. R. 1827 objevil se německý měsíčník »Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen« a český kvartálník »Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách«. Ale německý časopis neměl v cizině odběratelů, domácích předplatitelů ubývalo, takže r. 1830 vycházel časopis se změněným názvem čtyřikrát ročně a r. 1832 zanikl vůbec. Za to český list, jenž od V. ročníku vychází s titulem »Časopis Českého museum«, za účasti starších a nových spisovatelů a za výborné redakce Palackého dařil se výtečně a slučuje národnostně-jazykový prvek s cíli naukovými, krásně uskutečňoval slova redaktorova »hleděli jsme staré Čechy uvésti do nové Evropy a zdomácniti tuto v oněch«. Roku 1837 zřekl se Palacký redakce a v řízení časopisu, vycházejícího dodnes, se po něm vystřídali P. J. Šafařík (1838—1842), J. E. Vocel (1842—1850), V. B. Nebeský (1850—1861), A. J. Vrtátko (1851—1864), J. Krejčí, J. Lepař a V. Šafařík (1864), J. Lepař sám (1865—1870), J. Emler (1871—1890), A. Truhlář (1891—1900), Fr. Kvapil a Č. Zíbrt (1901—5), Č. Zíbrt sám (1905—1914) a J. Máchal s C. Purkyní (1914—dodnes). — [Srv.: F Schulz, »Ukazatel k 50 ročníkům »Časopisu českého musea« v Praze 1876.] V době obrozenecké, kdy kněžstvo horlivě účastnilo se veškeré práce naukové a literární, měl i jeho orgán význam všenárodní; byl to »Časopis katolického duchovenstva« r. 1828 K. Vinařickým založený z podnětu Čelakovského. Čelakovský činně se účastnil též redakce prvních ročníků; později však program časopisu theologicky se zúžil.

Nakladatelé v této době vydávali knihy české nahodile a nesoustavně: uvědomělým a vlastenecky činným nakladatelem byl jen královéhradecký knihtiskař a knihkupec Jan Hostivít Pospíšil (1785—1868), jenž ve spojení s literární družinou Zieglerovou počátkem dvacátých let učinil Hradec Králové jakýmsi literárním střediskem. R. 1826 koupil tiskárnu v Praze a počal vydávati »Květy«, při tom však i nadále v Hradci Králové rozvíjel činnost nakladatelskou, vydal Komenského »Orbis pictus«, dramata Klicperova atd. R. 1842 odevzdal svou pražskou tiskárnu i s tamním nakladatelstvím synu svému Jaroslavovi (1812—1880), jenž jako nakladatel získal si podobných zásluh jako jeho otec. Korespondenci českých spisovatelů-buditelů Janem Hostivítem vydal Jaroslav Pospíšil s názvem »Z dob vlaste-

neckých». V Praze 1885. (Viz čl. Josefa Peška, Královéhrad. vlasten. družina v »Naší době« 1909 a 1910.)

Slovanská myšlenka v poesii českého obrození.

V starším pokolení buditelském ozývalo se slovanské vědomí velmi často, třebaže potud neurčitě. Mezi učenci osvícenskými byli to především F. Durych, zakladatel slavistiky a J. Dobrovský, otec slovanského jazykozpytu, kdož své vědecké snahy v oboru filologie a historie podřizovali myšlence slovanské: k nim družil se A. J. Puchmajer, odchovanec polského písemnictví a politický přítel Ruska, jenž i jako pracovník mluvnický i jako básník projevoval rád smýšlení slovanské. Jungmann s celým svým kruhem spřízněných básníků a učenců sloužil vědomě jazykové i literární vzájemnosti slovanské. Antonín Marek pak učinil jednotu Slovanstva se zřejmými nadějami ruskými hlavní zásadou svého básnického tvoření, na slovenské půdě opěvoval tytéž zásady epicky i lyricky Jan Hollý; Václav Hanka jako spisovatel i jako organisátor vyhrotil slovanství jednostranně ruskou propagandou. Tyto pokusy a náběhy vyvrcholují v činnosti a v básnickém díle Kollárově.

Jan Kollár (1793—1852) narodil se v městečku Mošovcích v Turčanské stolici na Slovensku dne 29. července 1793 z evangelické rodiny rychtářské. V letech 1806—1809 studoval na nižší střední škole v Kremnici, na to tvrdým otcem povolán do domova, kdež r. 1809 a 1810 byl školním pomocníkem, r. 1810—1812 získal na lyceu v Báňské Bystřici hlavně vzdělání humanistické a výcvik formální, v letech 1812—1815 v Prešpurce vědomostí bohoslovecké i filosofické: na to stal se soukromým vychovatelem v Báňské Bystřici. Koncem září 1817 odešel na theologická universitní studia do Jeny: tento pobyt jenský, který se protáhl do března 1819, byl nejdůležitější událostí Kollárova života. Osvícenské bohosloví bohoslovců jenských, idealistická filosofie kantovce Friesa i »naturfilosofa« Okena, romantický dějepis německého národovce Ludena, hlavně pak romanticko-vlastenecký ruch studentstva jenského, které v duchu t. zv. války za osvobození opájelo se myšlenkou politické svobody a všenněmecké jednoty — to vše vytvářelo Kollárovův názor světový. Neméně působily na jeho mysl romanticky vzrušenou četné pouti po stopách dávné minulosti slovanské v okolí jenském: četba starověkých i moderních básníků tříbila jeho vkus, a z jara 1818 seznámil se mladý blouznílek skoro náhodou s dcerou pastorem Vilemínou Schmidtovou, jež skoro bezděky, nemilujíc vlastně Kollára, stala se jeho platonickou milenkou a velkou vzněcovatelkou jeho poesie. S těmito mocnými doimy opustil Kollár Jenu a přes Prahu, kdež zvláště s Jungmannem se důvěrně stýkal, i přes Prešpurk odebral se do Báňské Bystřice a tu v říjnu

1819 posvěcen na kněze. Na to povolán za výpomocného kněze evangelické obce v Budapešti, kdež působil, často pronásledován Němci i Maďary, jako kněz i národní buditel do r. 1849, posléze jako kazatel samostatný. R. 1835 odvedl po 16leté rozluce svou Mínu, jako choť do Pešti; r. 1841 a 1844 vykonal vědecké cesty do Itálie. R. 1849 byl jmenován profesorem slovanských starožitností na universitě, kdež však utonul v mlhavých vědeckých hypotésách a neměl vlivu ani posluchačstva. Zemřel ve Vídni dne 24. ledna 1852, tělo jeho slavně přeneseno do Prahy teprve roku 1904.

Kollárova činnost básnická soustředí se kolem jediného výtvoru »Slávy dcery«, jehož postupný vzrůst vyjadřuje celý básnický vývoj Kollárův. R. 1821 vyšly Kollárovy »Básně«, které vedle bystrých epigramatických »Nápisů« a elegií obsahovaly hlavně 86 znělek obsahu milostného, jež formálně i myšlenkově ve stopách Petrarcových i Dantových opěvovaly nezemskou, blouznivou lásku básnickou k Míne; již tu se ozývaly tóny nadšení vlasteneckého a slovanského. Sloučení erotiky s myšlenkou slovanskou podal Kollár po třech letech v »Slávy dceři«; milenka splynula s vybájenou dceří bohyně Slávy, zosobňující veškeré Slovanstvo a vedoucí je k dějinnému vítězství; k vlivu Petrarcovu a k reminiscencím ze starověkých básníků přibýly dojmy z četby Byronova »Childe Harolda«, jimž Kollár děkuje za představu pútování po různých krajích slovanských; minulost Slovanstva pojata byla elegicky, budoucnost pak nadějně ve smyslu Herderovy humanity. Báseň skládala se ze tří zpěvů I. Zála, II. Labe, III. Dunaj po 50 znělkách, jim předeslán byl velkolepý »Předzpěv« v elegickém distichu; tento žalozpěv nad hroby polabských Slovanů jest básnickou silou rozhorlení a nadšení nejdokonalejším výtvozem Kollárovým. R. 1832 vydal Kollár nové zpracování své básně; bylo tu V zpěvů (II. slul nyní Labe, Rén, Vltava), z nich poslední dva zpěvy nové IV. Lethe, V. Acheron; celkem z původních 151 znělek vyrostla »Slávy dcera« na 615 znělek. I první tři zpěvy značně rozhojnény, erotika přesunuta spíše v oblast rozumovou, myšlenka slovanská prohloubena; posléze pro zpěv IV. a V. přidržel se Kollár vzoru Dantova »Pekla« a »Ráje«. Proti dřívějším vydáním vystupuje v tomto zpracování příliš živelně učenecký, archeologicko-historický a filologický, jenž zejména zpěvy »Lethe« a »Acheron« činí nestravitelnými. Po nábězích Jungmannových a Šafaříkových uvedl Kollár, povzbuzen příkladem německých romantiků a přidrží se vzoru Petrarcova, do českého básnictví trvale útvor sonetu. Jako čeští předchůdci rozhodl se pro chod trochajský a s houževnatou jednotvárností zachovával v kvartetech v zevních verších spád ženský, ve středních spád mužský, v tercínách, kde převládá schema cde—cde, rovněž vnitřní verše mají

mužské rýmy, které u Kollára vůbec jsou namnoze jen gramatické a plané. Hudebnosti a pevného architektonického členění se znělkám Kollárovým, zatíženým nadto nebásnickými výrazy a planou učeností, nedostává; pouze některé sonety milostné a vlastenecky reflexivní působí vroucně a mocně. Antikvářskou přítěží stala se báseň těžko srozumitelnou, a Kollár viděl se nucena vydati »Výklad čili Příběhy a vysvětlivky ku »Slávy dceři« (1832). »Slávy dcera« byla častěji vydávána; z toho vyšla z ruky básníkovy vydání: r. 1845, 1852 (i v těchto vydáních, nesoucích titul »Díla básnická«, počet znělek byl rozmnožen); z nových vydání zasluhuje zmínky edice Fr. Bačkovského z r. 1885, jež přihlíží k historickému vzniku básně; veškerá studia o »Slávy dceři«, zahájená vlastně výtečnou kritikou Čelakovského v ČČM. 1831, zužitkoval Jan Jakubec ve svém vydání ve »Světové knihovně« r. 1903, kamž pojal i trest Kollárova »Výkladu«. O vzniku »Slávy dceři« viz i Jar. Vlček v Nových kapitolách 1912. Jan Jakubec pořídil také hlavně pro potřeby školské dvojdílný »V ý b o ř z básní«. (V Praze 1893.)

Mimo »Slávy dceru« jest Kollárova básnická činnost nepatrná; v »Nápisech« obsahu filosofického a vlasteneckého ukázal se Kollár velmi samostatným žákem epigramatiků cizích, v příležitostných neb tendenčních básních psaných většinou rozměry antickými, vyložil svůj národně slovanský program. Poněkud stranou původní tvorby poetické stojí jeho sběratelská činnost, týkající se slovenského básnictví lidového v duchu Herderově; jeho plodem jest dílo podniknuté za účasti P. J. Šafaříka a J. Blahoslava »Písň svetské lidu slovenského v Uhrách« (ve II sv. 1823 a 1827 v Pešti), které velice rozšířeno vyšlo později pod nápisem: »Národnie zpiewanky čili písň svetské Slováků v Uhrách« (1834 a 1835 opět II díly); na vlastní tvorbu Kollárovu lidová píseň vlivu neměla.

Kollárovo působení publicistické a vědecké pojí se těsně k jeho činnosti básnické, jsouc prodšeno myšlenkou slovanskou a ideí humanity. Z peštské doby, kdy pracoval souměrně jako duchovní řečník církevní i jako veřejný buditel svých rodáků, pocházejí dvě díla významná mravně a národně; »Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči« (v Pešti 1831 a 1844, ve II sv.), spojující národnost s náboženstvím a s vyšším lidstvem a přijímající naši reformaci jako původní čin ducha českého, a slovanského v myšlenkovém a mravním rozvoji lidstva a pak praktický, hluboce pojatý program slovanské vzájemnosti, psaný německy »Über die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation« (1837), tento promyšlený plán slovesné

ho a osvětového panslavismu vzbudil pozornost po všem Slovanstvu a byl přeložen do různých slovanských jazyků. (Do češtiny J. S. Tomíčkem.) Jako v Řečech a kázních osvědčil Kollár pedagogický zájem a rozhled také dvěma čítankami z r. 1825 a 1826 a dvojím dobrozdáním o organizaci školské z r. 1849 (vyd. Jos. Karásek 1904), kde kromě výchovy náboženské, vyučování v jazyce mateřském zvláště vřele doporučují výchovu tělesnou a pěstování věcného vyučování. (Srv. článek Kádnerův v Paedag. rozhl. 1907).

Průpravou k vědeckým pracím Kollárovým, které vesměs zaměřují se slovanským pravěkem a nejraději pátrají po stopách vyhynulých kmenů, zapomenutých božstev, záhadných starožitností slovanských, jsou vlastně jeho oba cestopisy. »Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko« (1843; nové kritické vydání J. Jakubce ve »Světové knihovně« 1907) a »Cestopis druhý« 1845; obé spojeno v »Spisech Jana Kollára«, jež vydal ve IV dílech r. 1862 I. L. Kober). Cestopis jest dílem zaníceného ctitele klasického starověku, básnického milovníka přírody, výborně zasvěceného obdivovatele děl uměleckých, historicky vzdělaného, ale zároveň upřílišeně nadšeného starožitníka slovanského. Z podnětů cest italských vzniklo i hlavní archeologické a národopisné dílo Kollárova pobytu vídeňského »Staroitalia slavjanská« (1853), vykládající na podkladě obrovského materiálu, jemuž chybí kritické a skutečně vědecké zpracování a vůbec bezpečný podklad naukový, že většina severoitalského obyvatelstva byla slovanského původu. Hlavní důraz klade tu Kollár na t. zv. filosofické etymologování, které v jeho rukách mění se v romantickou hříčku nadšeného snílka; na tomto sypkém základě spočívají i jiné práce Kollárovy »Rozpravy o jmenách, počátcích i starožitnostech národu Slávského a jeho kmenů« (1830) a »Sláva bohyně a původ jména Slávův či Slavjanův« (1839).

Hlavním pramenem Kollárova životopisu jsou jeho »Paměti z mladších let života, sepsány od něho samého« (vyšly v Praze 1863), které sahají až do roku 1819. O životopise Kollárově pracoval monograficky nejvíce Jan Jakubec, svou látku zpracoval nejúplněji, přihlédaje souměrně k datům životopisným, k ocenění kritickému a výkladu literárně historickému, v stati »Kollár básník a buditel«. (Literatura česká XIX. stol. Díl II., 2. vyd. str. 270—403). Množství příspěvků životopisných i literárně historických podává dílo: »Jan Kollár. Sborník stati o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy dcery«. Red. Fr. Pastrnek. (Ve Vídni 1893.) Srv. i stať J. Vrchlického, »Jana Kollára dílo básnické« (Nové studie a podobizny. Str. 7—21), Fr. Paly, Příspěvek k dějinám českého sonetu

v Progr. gymn. v Jičíně 1912 a J. Voborníka jubil. článek o Kollárovi ve »Světozoru« 1893, kdy při příležitosti 100. výročí narozenin Kollárových vyhrnula se záplava statí jubilejních. V souborných uvedených dílech zvláště jasně osvětlují Kollára Vlček a Murko.

Vliv poesie Kollárovy byl mocný a neobmezil se na české písemnictví. Od doby Kollárovy slučují básníci čeští a slovenští myšlenku národního obrození s ideí slovanské vzájemnosti, a víra ve velikou budoucnost Slovanstva zavrcholuje jejich vlastenecký názor životní; historická elegie nad pádem velkých kmenů a mocných říší slovanských spiata jest vždy pevněji s patetickým steskem nad koncem politické i osvětové samostatnosti české; nadšení pro jazyk opanovává čistě romanticky poesii té doby. Na lyriku českou působilo mocně Kollárovo sloučení erotiky a vlastenectví, a jako Kollár rozdělují rádi jeho epigoni srdce mezi vlast a milenku. Jako u Kollára často setkáváme se v českém básnictví předbřeznovém s přítěží historickou, starožitnickou a filologickou; jako u něho mísí se také u nich prorocké patos s učeným suchoparem, lyrický vzlet s těžkopádnou rozumovostí.

Nejmohutnějším Kollárovým žákem byl slovenský rodák Jan Hollý, a to jak duchem svých eposejí, tak i výrazem své lyriky, kdež se však vyhnul formě sonetové, otrocky napodobené některými epigony.

Jan Hollý (1785—1849), rodák z Búr u Prešpurka, dlouholetý farář v Madunicích v župě nitranské, záhy přihlásil se k separatismu Bernolákovu, jež prohloubil teorií o cyrilometodějských tradicích na Slovensku a jež po stránce jazykové přesně zachovával. Leč myšlenkově druží se Hollý těsně ke škole antikisujících a panslavistických romantiků ze školy Jungmannovy nejen jako básník, nýbrž i jako vlastenec a tak básnickými svými díly vyznával Hollý to, čeho se teoreticky zříkal. V poesii byl Hollý mistrovský formalista, sledující vzory antické a zabývající se jmenovitě velkou epikou hrdinskou i poesii idylickou. Když byl s porozuměním vydal výběr antických překladů »Rozličné básně hrdinské, elegiacké a lirické z Wirgilia, Teokrita, Homéra, Owidia, Tirtea a Horáca« (1824) a »Wirgiliowu Eneidu« (1828), obrátil se k napodobení tohoto básnictví, při čemž starodávné dějiny československé dávaly dějový podklad k obratným imitacím řeckých a římských epiků. »Swatopluk, wífazská báseň we dwanácti spewoch« (1833) opěvuje s tendencí slovenského vlastenectví episu du z dějin velkomoravských přenesených na půdu slovenskou; »Cirillo Metodíada, wífazská báseň v šesti spewoch« (1836) oslavuje pokřtění Moravanů; epos o 6 zpěvích »Sláw« (1839) jest básnická apoteosa prvních bojů Slováků pod Tatrami v

době předhistorické. Dojmy vroucně milovaného domova a reminiscence z klasických básníků splývají v Hollého lyrice; o tom svědčí »Selanky« (1835 a 1836), »Zalozpevy (1839) a »Pesně« (1840). (Sebraná díla Hollého vyšla v Budíně r. 1841—1844 ve IV sv. a r. 1863 tamže s životopisem J. Viktorina; krit. vyd. J. Škultétyho r. 1908 v Turč. Sv. Martině; české přebásnění od K. Vinařického čte se v spisech jeho; po jubíl. člancích v »Nár. nov.« 1885 dvoje kritické ocenění od J. Vlčka v »Několika kapitolkách« atd. 1898 a v II. dílu Literatury české XIX. stol., 2. vyd. str. 408—423.

V pozdější době přilnul ke Kollárovi kromě básníků jihoslovanských jeho ideový následovník Sv. Čech.

Kollár, jenž byl vychován na poesii klasické a na řadě básníků, znovu odkrytých školou romantickou, tíhl v básnické svojí tvorbě ke stvoření vznešeného akademického slohu básnického, odpoutaného naprosto od řeči prosté lidové; jeho klasicismus byl protichůdný směru Čelakovského, jenž našel více stoupenců a podržel vládu nad básnickými duchy delší dobu. Kollár stvořil inspiraci veřejnou, politicky tvůrčí: vlastní dohru »Slávy dceři« dal Slovanský sjezd r. 1848. Po té stránce spolupracoval na velkém životním díle vůdčích historiků našeho obrození básnického, Šafaříka a Palackého.

Dějepisectví ve službách národního obrození.

Již v době osvícenské povzneslo se dějepisectví u Dobrovského a Pelcla k úkolu národně buditeckému, zároveň pak podlešlo v tomto období důležité změně vnitřní, opustivši mechanické sběratelství nesené cíli vlastivědnými a vypracovavši se ke kritickému pojetí dějin přese všecku výpchu na povýšenou přítomnost. Avšak tento obojí úkol byl dokonán velkými, blíže spřízněnými historiky z doby vlastenecké romantiky, Františkem Palackým a Pavlem Josefem Šafaříkem. K historické kritice přistupuje u obou těchto vůdčích duchů historické umění, oživující s romantickým pochopením doby minulost národní i kmenovou; kritický důmysl u nich dovršen jest širokým a povzneseným filosofickým zřením, jež u obou slučuje se s hlubokou vniternou zbožností. Jak Palacký tak Šafařík staví svoji činnost dějepisickou do služeb obrození národního a slovanského a to právě tak po stránce vnitřně kulturní jako veřejně politické; u Palackého stávají se dějiny přímo východiskem programu politického, ačkoliv se sťěžil vnášeti do nich tendence časové. Ani Palacký ani Šafařík nejsou dějepisci ve výlučném smyslu slova: obsáhlé jejich vzdělání, činnost učenecká i organizační sdružují je také s jinými obory literárními. Oba počínají jako básníci a reformátoři poetičtí; Palacký zabojuje na čas i na pole filosofie a kra-

ovědy; Šafařík jest velikou částí své činnosti jazykozpytec; konečně ve svém stáří stává se Palacký význačným politikem. Všecky tyto stránky blahodárného jejich působení zajímají literární dějepis souměrně a veškeré musí býti probrány zvláště; dodatkem k tomuto rozboru přistupuje pak přehled činnosti jejich vrstevníků, pracujících obdobně ve vědách historických.

František Palacký (1798—1876) narodil se dne 14. června 1798 v Hodslavicích pod Radhoštěm ze starousedlé rodiny českobratrské. Přísný otec Jiří P (1768—1836), učitel evang. augsburské školy hodslavské, čtenář bible a spisovatel prostonárodní, dal vychování svého druhorozeného syna ráz význačně náboženský; matka Anna, rozená Křížanová, byla bytost jemná, citová, pasivní. Prošel primitivní školou otcovou, z níž odnesl si především znalost bible a lásku k ní, byl Palacký r. 1807 poslán na německý soukromý vychovávací ústav v Kunvaldě, řízený katolickými kněžími v duchu svobodomyšlném; tu naučil se německy a dal základ k povšechným vědomostem. Školu kunvaldskou změnil po dvou letech evang. latinskou školou v Trenčíně zastaralé bohosloveckého rázu a pochybné ceny; mladý Palacký stal se tu evangelickým horlivcem. R. 1812 odešel odtud na lyceum přešpurské, na němž setrval do r. 1818. Byla to škola v každém směru znamenitá: profesori její podléhali vlivu německých universit a jejich vědy; filosofie, estetika byly soustavně a vážně pěstovány; společenský život šlechtické osvícenské společnosti přešpurské dílem německé, dílem maďarské, stálé styky se Slovany nannoze jižními, to vše rozšiřovalo neobyčejně duševní obzory studentstva přešpurského, jež v této době sledovalo horlivě nejen politické boje evropských národů za osvobození, nýbrž i vědu osvícenskou a národní probuzení české. Na Palackého působili z profesorů hlavně filosofové, Gross a Zigmundy; vlastenecké vědomí byl probudil v něm r. 1813 trenčínský občan Bakoš, brzy na to stal se vlivem státi Jungmannových Palacký nadšeným vlastencem. Palacký měl se státi knězem a r. 1817 přijal již místo kazatelské, ale přátelé přešpurští, hlavně ušlechtilá příznivkyně paní Nina Zerdahelyová, odvedli jej od tohoto úmyslu, a Palacký v letech 1818—1823 jako vychovatel v Prešpurce a na venkově uherském mohl se věnovati cele básnictví a přípravě vědecké. R. 1818 vydal, seznámiv se prostřednictvím přešpurského spolužáka Jana Benediktího se Šafaříkem, kriticko-poetické dílo reformní »Počátky českého básnictví, zvláště prosodie«, jež učinilo jej v kruzích literárních známějším než nečetné básně dotud vydané a sblížilo jej s Jungmannem, jinak však zabýval se vždy více filosofií, především estetikou a pak přípravou dějepiseckou. R. 1820 při návštěvě Vídně seznámil se s Dobrovským; r. 1822 chystal se na velkou studijní cestu po západní Evropě, s níž

však z důvodů peněžních sešlo, r. 1823 (přes Vídeň) přišel do Prahy, aniž sám věděl, za jakým účelem.

Jist jsa podporou Dobrovského i Jungmannovou, vstoupil 11. dubna 1823 do Prahy. Tu však záhy opustil filosofii i estetiku a za vedení Dobrovského věnoval se úplně historii. Dobrovský doporučil jej vynikajícím hrabatům Kašparu a Františku Šternberkům, pro něž mladý učenec pracoval genealogii jejich rodu. Spokojení výborným provedením tohoto úkolu, učinili jej hrabata nejprve »hraběcím archivářem«, zprostředkovali jeho styk s Učenou společností a způsobili, že od r. 1827 počali s ním stavové vyjednávati o pokračování a dokončení svého podniku, Pubičkovy »Chronologische Geschichte Böhmens«. Palacky, ač rozcházel se s Pubičkou ve všech věcech základních, úkol v jádře přijal; ale sám přeměnil v plán zcela nový, napsati na moderním podkladě nové české dějiny. To přijato r. 1831, ale úředního titulu historiografa zemského dostalo se Palackému až r. 1838. Palacký v Praze žil život společenský a záhy si získal svým rozsáhlým vzděláním, jemným chováním, elegancí zjevu i srdce nejpřednější společnosti pražské šlechtické i bohaté měšťanské; z těchto kruhů dostal i chof, dceru bohatého advokáta a velkostatkáře Terezii Měchurovou, s níž byl oddán r. 1827. Sňatek zajistil Palackého i hmotně, ale rozdvojl jej poněkud s pražskými vlastenci. Do té doby spadá i nejhrošlivější organisatorská činnost Palackého: r. 1827 založil a do r. 1838 redigoval »Časopis českého museum«, roku 1831 zřízená z jeho podnětu »Matice česká« (v. v.); r. 1830 stal se tajemníkem »České společnosti nauk«, o jejíž počestění získal si nemalých zásluh; od r. 1841 byl jednatelem výboru Musejního. Vlastní veliké životní dílo Palackého, »Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě«, počaté r. 1832, vycházelo dosti zdlouhavě, zejména na svém českém zpracování. R. 1836 vyšel 1. díl německé »Geschichte Böhmens«, r. 1848 teprve počátek verše české; částečnou příčinou toho, kromě četných nesází s censurou, byly obsáhlé přípravy místopisné i archivální, konané v archivech pražských, na českém venkově na Moravě i ve Vídni, pak r. 1835 v Mnichově a ve Slezsku, 1837 v Drážďanech a v Římě; při tom činil Palacký i přípravy k vydání českého diplomatáře.

Palacký, nabyv hned za studií v Prešpurce obsáhlého vzdělání politického, pracoval již od r. 1843 o politickém osvícení české šlechty. R. 1848 zasáhl přímo do veřejného ruchu politického s programem liberálním, austroslavistickým a národně autonomním, po stránce státoprávní nedosti prohloubeným. Jeho politická osobnost a váha projevil se slavnou odpovědí parlamentu ve Frankobrodě, zahajovací řečí červnového Slovanského sjezdu, jehož byl předsedou, činností na říšském sněmě v Kroměříži, ale pak i ostrou kritikou ústavy centralistické. Po této neblahé změně u-

stoupil Palacký až do r. 1861 úplně s politického jeviště a pracoval výlučně o svých dějinách, jež vydával souběžně německy i česky, při čemž však od r. 1848 český text byl originálem. Od obnovení života ústavního r. 1861 stál opětně v popředí politiky české, jednak jako poslanec na sněmu zemském, jednak jako doživotní člen panské sněmovny, kde však pro nepřijeň poměrů byl nucen vzdáti se jakékoliv činnosti; obeslání říšské rady ve Vídni byl však důsledným odpůrcem. V této době byl znovu i novinářsky činný, hlavně v staročeském listě »Národ« (1863—1866). S politickými účely souvisela jeho i jeho žetě Řiegra cesta do Paříže, Moskvy a Petrohradu r. 1867.

V šedesátých a sedmdesátých letech zahrnován byl Palacký nejvýznamnějšími počty od národa, vlády, universit, vědy slovanské i od ciziny. Z nich nejvýznamnější byla oslava dokončení »Dějin« dne 23. dubna 1876, když byl hotov nejen s přepracováním posledního svazku, nýbrž i zbývajcího dílu druhého. Brzo po této slavnosti, v níž byl nadšeně a důstojně oslaven buditelký a všenárodní význam životního díla Palackého, kmet umírá v Praze dne 26. května 1876. Národ mu uspořádal pohřeb více než královský, tělo jeho pochováno na jeho statku v Lobkovicích.

Mladého Palackého básnická prakse a teorie. Spory prosodické. V době svého národního uvědomění pokoušel se mladý Palacký i v poesii; tyto pokusy přešpurské byly spíše ohlasem nadšené a pozorné četby cizí poesie klasické a to jak starověké tak renesanční i moderní. Hlavní vliv na něho kromě lyriků maďarských a Ossiana, jehož překlad r. 1817 byl první tištěnou prací Palackého, měl Klopstock, od něhož přijal Palacký nejen náměty básnické, oslavu Boha, nadsmyslné lásky, oblasti ideálů, přátelství a ctnosti, nýbrž také veršové formy, ódu a elegii; domácí vlivy prozrazují v těchto nečetných veršových skladbách, jak stránka jazyková připomínající zřetelně školu Jungmannovu, tak mocně pronikající myšlenka slovanská. Z básní těchto, které po nejedné stránce příbuzny jsou současné poesii mladého Šafaříka, zůstala většina v rukopise, z něhož vydal je teprve r. 1898 Jan Jakubec; také z větších básnických plánů Palackého na tragedii o Husovi, na epickou báseň z bojů protitatarských, na epeji o Napoleonovi a odboje národů proti němu, nebylo nic uskutečněno; mocněji však na naše písemnictví působila jeho teorie básnická a prosodická.

Básnické pokusy uvedly Palackého do složitých otázek prosodických, které v německém básnictví XVIII. věku pracujícím namnoze podle vzorů antických patřily k oblíbeným předmětům sporů vědeckých i poetických. Pod dojmem svých vzorů německých a starověkých a za vlivu soudobého básnictví maďarského dospěl Palacký již r. 1817 pevného přesvědčení o správnosti prosodie časoměrné v básnictví českém, oč se sdělil se svým přešpurským, tehdy v

Jeně dlicím: spolužákem Janem Benediktem - Blahoslave (1796—1847); ten pak seznámiv Palackého se Šafářkem, doporučil mu věrného spojence ve formalistické a klasicistickém nadšení časoměrném; v dopisech a hovrech r. 1817 a uzrálo v obou mladých přátelích rozhodnutí veřejně vystoupiti ve prospěch časomíry s ostrou tendencí proti starší generaci buditelské a především teoretikovi poesie přízvučné Josefu Dobrovskému; v jejich rozhodnutí jejich přípravách podporoval je asi Jungmann. Tak vznikl proslulý anonymní dílo »Počátkové českého básnictví obzvláště prozody« (1817), z něhož list 1., 4 a 5. pocházejí od Palackého, listy ostatní i s vloženými básněmi od Šafařka, pouze fingována byla účast J. Benedikta, jemuž kniha připsána.

Soustavně a promyšleně pokusili se mladiství auktoři vyvrátiti možnost teorie přízvučné, dokázati nutnost prosodie časoměrné, což bylo pro ně náležitou průpravou a výchovou českého jazyka i básnictví ke klasicismu, přibližným se ideálu antickému. Ale v této tendenci a v tomto úsilí, vědecky pochybeném a esteticky jednostranném, nespočívá váha spisku: jeho vedlejší snahy a názory zasluhují povšimnutí zvláštního. Je to hlavně jeho jazykové a národní nadšení, jeho vášnivá snaha o povznesení české úrovně slovesné, jeho uvědomění slovanské, jeho důsledná idea jednoty československé, jeho důrazný odpor protiněmecký; takto obsahovala kniha celý program kuturné národní práce.

V zásadní věci, v otázce prosodické stavěly se »Počátkové« v přímý odpor k dotavadním uznaným názorům, jako též výslovně a to příkře polemisovaly proti Dobrovskému. Až do doby humanistické ovládala v Čechách prosodie přízvučná, jež však zavedením antických meter do češtiny značně poklesla a musila ustupovati básnictví časoměrnému zahájenému Blahoslavem a povznesenému Nudožerským. Ale v době úpadku literárního hynulo i básnictví časoměrné, o čemž svědčí hlavně nesprávné teorie Rosovy. Jasnost zjednal teprve Josef Dobrovský, který podal vědeckou prosodii českou r. 1795 v dodatku Pelclových »Grundsätze der böhmischen Grammatik«: tu úplně obhájena a vyložena výlučná oprávněnost přízvučné prosodie české. Přes několik zmatených a nešťastných teorií Dobrovského odpůrců V. Stacha a V. F. Hříba zásady Dobrovského ovládly celé české básnictví do r. 1818, a ani Jungmann, jenž patrně byl spolupůvodcem »Počátků«, nedovedl se jim vymknouti v praxi básnické: tím větší byla odvaha Palackého a Šafařka. Odezvu mladým novotářům chystala řada příslušníků staršího pokolení, jež cítilo se uraženo odmítavou kritikou »Počátků« i stoupců prosodie přízvučné; ale, ač i Vojtěch Nejedlý v sesměšňující »Bohyni« připravil odvetu, vyšel veřejně hlas jediný, Šebastiána Hněvkovského »Zlomky o českém básnictví, zvláště jako

prozodyi« (1820); tu Hněvkovský správně soudil o teoretické podstatě sporu a dobře vykládal názory Dobrovského; případně odmítal jednostranný formalismus »Počátků« a zdůrazňoval tradici básnickou, neměl však oné odborné průpravy, kterou do prosodických sporů si přinášeli Palacký a Šafařík, a proti jejich pokrokové snaze kritické po zvýšení úrovně literární spokojoval se samolibě s dotavadním stavem slovesným, přeceňuje při tom nekriticky význam svých vrstevníků. V teorii básnické přičinil se Jungmann se svou školou, především ve svém orgánu »Kroku«, aby zásady »Počátků« byly přijaty a uznány, a to se mu také podařilo, od r. 1818 do r. 1853 teoretikové hájí a propagují prosodii časoměrnou a podceňují, ba snižují básnictví přízvučné. Zcela jinak stojí však věc v básnické praxi; výhradně časoměrně nebánil ani jediný básník; jen na Slovensku — a to více za vlivu uherského než z podnětu »Počátků« — kvetla časomíra; časoměrné básně oplývaly formálními chybami; přední básníci i nadále užívali přízvuku — a všechna význačná díla naší novověké poesie básněna stvořena jsou podle teorie přízvučné. Vystoupením pokolení básnického r. 1859 vítězí pak prosodie přízvučná nadobro. [Nové vydání »Počátků« viz v Palackého »Drobných spisích« (vyd. Leander Čech) díl III., str. 1—63 a v »Svět. knih.« 1918 (péčí Fr. Fryčeckého, nezcela kriticky), rozbor čes. teorií prosodických i praktického jejich použití od středověku po naše dny podal vzorně Josef Král ve stati »O prosodii české« L. filologické XX.—XXIII., 1893—1896, knižně v spisku »Česká prosodie« v Svět. knih. 1909 a dodatky v L. filolog 1912, proti E. Chalupnému, jenž v knize o Jungmannovi pokusil se popřít účast Jungmannovu, znovu zdůraznil stanovisko Královo P. Váša v stati »Kdo byl původcem »Počátků« v Čas. Mat. Mor. 1910.]

Palacký jako estetik a kritik. Od skrovných pokusů básnických a od formalismu prosodického postoupil Palacký již v Prešpurce k všeobecné estetice, která u něho namnoze sloučena byla se spekulativní filosofií. Studium to od r. 1819 bylo soustavné a trvalo až do pobytu pražského, ještě v 1828 uveřejnil Palacký ojedinělou a opožděnou studii estetickou. Estetický zájem i studium u Palackého byly tak mocny, že při svém příchodu do Prahy všeobecně byl považován za budoucího profesora estetiky na pražské univerzitě. Tehdy zaměštnával jej veliký plán, napsati soustavncu estetiky pětidílnou; z té dokončil úvodní »Přehled dějin krasovědy a její literatury« (v »Kroku« 1823), teoretický úvod »Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech« (v »Kroku« 1823), první díl »O krasovědě« (Č. Č. M. 1824), druhý díl »O krasocitu« (tamže 1829) a úryvek z třetího dílu »O původu komičnosti a tragičnosti« (tamže 1830). V těchto dílech (znovu otištěných v »Drobných spisích« díl.

III. str. 64—231), z nichž »Přehled dějin« náleží k nejstarším pracím o vývoji estetiky vůbec, Palacký nebyl jen referujícím žákem estetiků německých a anglických, jejichž pomysly tlumočí novým, většinou šťastným a vkusným názvoslovím filosofickým, nýbrž ukázal se i samostatným myslitelem estetickým. Ve výkladech svých, které jednak prozrazují stopy přísného náboženského vychování jednak též mocný vliv krasoduché společnosti prešpurské, zaujímá Palacký samostatné postavení ke Kantovu idealismu i k anglickému intelektualismu; dospívá konečně po cestách platonských vlastní idee krásy, kterou jest mu »božnost, jistotný obsah všech konečných účelů života duševního, jakoby srovnost a podobnost Bohu« — takto souvisí jeho estetika s celou jeho filosofií životní, která na protě Kantovi silně zdůrazňuje cit a pojímá Boha, přírodu i ducha za principy reální. Ačkoliv Palacký tak záhy ustal od práce své estetické, přece na dráze jím ražené mohla česká věda filosofická postupovati i dále; opravdu jeví se v pozdější české filosofii týž duch kantovského idealismu, namnoze postupující i nad Kanta a užívá se podobné metody eklektické.

Redakce časopisů musejních vybízela Palackého opětovně k studiím kritickým, literárně dějepisným a k životopisným charakteristikám, ale již v plánech učiněných před příchodem do Prahy čteme, že chystal samostatný spis »O řeči a literatuře«. Částečně uskutečnil tento plán německy psaným přehledem českého vývoje literárního, »An- und Aussichten der böhmischen Literatur«, určeným do »Wiener Jahrbücher«; stať ta nevyšla; byl to však jeden z nejzdařilejších pokusů o revisi staršího českého písemnictví s vyššího historického hlediska a s tendencí národně obrannou. Životopisné charakteristiky, které Palacký v této době věnoval Komenskému, Dobrovskému a hrabatům Šternberkům, mají také namnoze vedle tendence oslavné účel obranný, již v nich jeví se Palacký hotovým mistrem povahopisu. Kriticky posoudil Palacký v Musejníku nejdůležitější novinky literární, Jungmannovu Historii literatury i Slovník, Šafaříkovy Starožitnosti, Čelakovského Ohlas písní ruských, Kamarýtovy České duchovní písně, Turinského Angelinu; často od věcného upozornění postoupil tu k vyšetřování hlavních otázek literárních. Tyto drobné práce otiskl Palacký sám souborně jednak v trojdílném »Radhostu« (1871—1873), pokud byly psány česky, jednak v německých »Gedenkbätter« (1874), veškeré pak v jedno spojil L. Čech v III. díle »Drobných spisů«.

K činnosti literárně historické poutají se i Palackého vydavatelské práce ve prospěch starých českých památek literárních. V Časopise musejním otiskl některé drobnější ukázky slovesnosti staročeské se stručnými instruktivními úvody; roku 1840 vydal podvržené památky rukopisné se

Šafaříkem s titulem »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache«, r. 1843 dal ve »Sboru musejním« podnět k vydání »Výboru literatury české«, jehož I. díl za redakce Jungmannovy a prací hlavně Erbenovou vyšel i se Šafaříkovou úvodní mluvnicí staročeskou r. 1845, sahaje do XV. věku; druhý pak díl, objímající látku do sklonku XVI. století, po mnohých průtazích dokončen byl teprve r. 1868.

Konečně s touto činností Palackého souvisí rozhodčí projevy Palackého v otázkách jazykových, kde bylo mu energicky vystoupiti proti libovolnému novotaření jazykovému, hlavně některých Moravanů Fr. D. Trnky a V. Žáka 1831 a 1832, také proti jazykovým zvláštnostkám Kollárovým a proti odtržení se Slováků obrátil se důrazně; v projevu o zjednodušení české ortografie pravopisnou reformou r. 1848 zastával se však tradičního *au* a *w* proti zaváděnému *ou* a *v*.

Palacký jako historik. Zvláštní zájem o historii vedle poesie, estetiky a filosofie pozorujeme u Palackého od r. 1819; kořeny tohoto dějepisného zájmu hledati dlužno jednak v mocně probuzeném vědomí národním, jednak ve vlivu přátel Benediktího a Šafaříka, kteří od jenského profesora Ludena přinesli pojetí národní historie jako hlavní a pravé průpravy k vlastenectví. Palacký nyní oddá se usilovně četbě českých dějepisců i kronikářů a studiu historické metodiky v duchu pokročilé vědy romantické. Jestliže toto studium vychová v něm genetický názor na dějiny, plné pronikání minulosti, spřízněné chápání historického vývoje, správný výklad dějin jimi samými — značný to pokrok proti jednostrannému kriticismu historiků osvěcenských — vznítí v něm četba domácích pramenů mocný zájem o české husitství, jež podporuje vedle rodného protestantismu i stupňující se svobodomyšlnost. R. 1820 vyslovuje plán »pragmatické historie české země«, po dvou létech rozhoduje se pro »popsání husitstva«; ač jest přesvědčen, že historie jest učitelkou moudrosti a že má velký význam výchovně a obrodně národní, přece dokládá důrazně »historie žádných cizích oumyslů na poli svém netrpí«.

Tomuto vznešenému pojetí úkolů historie i jeho obsáhlému vzdělání v oboru filosofie dějinné chybí však do r. 1823 praktická a odborná průprava historická a náležitá zručnost v dějepisných vědách pomocných. Toho všeho se mu dostane po příchodu do Prahy ve škole Dobrovského, jenž uvedl jej výtečně do paleografie, diplomatiky, studia archivního, genealogie a kritiky pramenné. Ještě před počtem velkého svého životního díla dal Palacký skvělé svědectví, že setba Dobrovského nese žeň mnohonásobnou. Nehledíc ke genealogickým studiím vypracovaným pro rodiny šlechtické, vydal v této době Palacký z uložení »Učené společnosti« z rukopisů kronikáře XV. století s názvem

»Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527« (1829) jako poslední díl Pelclových a Dobrovského »Scriptores rerum bohemicarum«. Z podnětu Dobrovského a ke konkursu »Učené společnosti« provedl vědeckou kritiku starých českých kronikářů, vynikající britkostí kritiky, šíří rozhledu, bohatostí zpráv a přesností výkladů; dílo dosáhnuvší vy-
psané ceny, vyšlo jako »Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber« (1830, ve II. vyd. 1869) a náleží k nejskvělejším odborně historickým dílům Palackého vůbec.

V letech následujících soustřeďuje Palacký všechny svoje síly na přípravu a pomocné práce ke svým »Dějinám«; přípravy ty jsou několikeré: archivální a diplomatické, právně historické a topografické, náboženské a konečně monograficky specialisující. Zmíněné hojně studie v archivech vynesly čtyřsvazkovou velkou sbírku listin, akt a zápisů »Archiv Český« (1840—1846), v němž se posud pokračuje, a »Literarische Reise nach Italien« (1838); z publikací diplomatických zvláště vynikají: »Kritická úvaha listin kolleg. chrámu v Litoměřicích« (1836), »Přehled nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských v král. Českém od nejstarších časů až do nynějška« (1832) a »Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte« (1842 a 1847), tato práce i v cizině požívá značné vážnosti. Právně dějepisné práce Palackého, nesoucí se namnoze metodou srovnávací, trpěly namnoze přílišným, čistě rousseauovským a romantickým idealisováním právní dávnověkosti slovanské a české; přední místo z nich zaujímá »Srovnání zákonů cara Stefa-
na Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách« (1837). Studiemi místopisnými zabýval se Palacký již od r. 1833 a chtěl je dovršiti soustavnou historickou topografií Čech s velkým slovníkem místopisným; ale tyto plány nebyly provedeny, hlavně vinou zevních okolností, a tak vyšel jen předběžný seznam všech obcí království Českého »Popis království Českého« (1848 česky i německy); historická mapa česká vyšla za přispění J. Kalouskova teprve r. 1876. Ze speciálních monografií, jimiž si postupně zpracovával a urovnával látku k jednotlivým svazkům »Dějin«, připadá největší počet na dobu husitskou; v nich zejména zdůrazňoval nutnost podrobného studia theologického, které sám poněkud opomíjel. Z edicí hledí sem »Monumenta conciliorum generalium saeculi XV« (1857 ve vídeňské Akademii), »Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens im Zeitalter Georgs von Poděbrad« (1860 ve »Fontes rerum Austriacarum«) a »Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges« (1873); pak »Předchůdcové husitského hnutí v

Čechách« (1842), otištěno česky teprve v »Radhošti«, německy vydal pod svým jménem 1846 v Lipsku J. P. Jordan, výpisy to ze spisů Husových předchůdců s úvodý; konečně »Documenta Magistri J. Hus vitam, doctrinam, causam illustrantia« (1869). Polemicky obhájil Palacký husitství proti německému historikovi K. Höflerovi (1868); na metodu vhodnou při studiu bratrství upozornil ve spisku »O stycích a poměru sekty valdenské k někdejšími sektám v Čechách« (1868 česky a německy). Na sklonku svého života sebral Palacký své drobné německy psané stati polemické, vztahující se k dějepisu, jednak ve zmíněných již »Gedenblätter« (1874), jednak »Zur böhmischen Geschichtsschreibung, aktenmässige Aufschlüsse und Worte der Abwehr« (1871). Soubor menších historických článků Palackého uspořádal V. J. Nováček jako II. díl »Drobných spisů«.

Veškeré tyto počtem tak hojné, dobou i látkou tak rozmanité spisy pokládal Palacký sám za průpravu svých »Dějin«, které počal psáti německy koncem r. 1832. První díl »Geschichte Böhmens« (jdoucí do r. 1197) vyšel r. 1836; první část dílu třetího po prudkých bojích s cenzurou r. 1845, pokračování třetího dílu r. 1851. Zatím však počaly vycházeti od března 1848 »Dějiny národu českého v Čechách i na Moravě«, z počátku překlad díla německého, značně rozšířený o úvod a partie kulturně dějepisné; později psal Palacký česky a text do němčiny dával překládati. Německá »Geschichte« vycházela na to v tomto sledu: r. 1854 dokončení třetího dílu (do r. 1439); r. 1860 díl čtvrtý (do r. 1471); r. 1867 díl pátý (do r. 1526). Českých »Dějin« vyšel po prvním díle (do r. 1125) r. 1850 a 1851 prvý a druhý svazek dílu třetího (1403—1409), pak teprve r. 1854 díl druhý (1125—1253); r. 1860 vyšel čtvrtý, r. 1867 pátý díl; tak zůstala ve vydání českém léta 1253—1403 nezpracována; neboť Palacký se chystal předělati díl třetí od základů a sice jenom česky. To provedl v letech 1870—1872 ve 3 svazcích, a pak konečně vyplnil i mezeru dílu druhého zpracováním let 1253—1403 o dvou částech r. 1870 a 1876, čímž pokládal životní své dílo za dovršené. Tyto veškeré změny ukazují, že Palackého mnohem stručnější »Geschichte Böhmens« z daleka se nemůže rovnati jeho českým »Dějinám«; zvláště v partích, jednajších o době husitské, stojí ona značně za těmito.

Ačkoliv Palacký z důvodů politických, stojících mimo jeho vůli, dovedl české dějiny pouze k r. 1526, přece jeho dílo jest velikým celkem. Této celistvosti dodává mu jednotný názor filosofický, vychovaný v myšlenkové škole Herderově, přejetý hlavně v dialektické metodě od německého hegelismu; uvádí celé dějiny národní na hlavní ideu odvěkého zápasu Slovanstva na půdě české s plemenem něme-

ckým, zápasu to, jenž vyvěrá z věčného úradku božského. Palacký, jenž tak vroucně miloval svůj národ i Slovanstvo vůbec a jenž v duchu romantického idealisoval pravěk Slovanstva na blaženou rolnickou idylu demokratické svobody, zřel v tom zápase, opětně v duchu hegelském, vůbec odvěký spor mravní síly s hrubou hmotnou silou: takto pojal nejprve boje husitské jako nejmocnější projev české myšlenky proti Německvu; tak odsoudil nevolnictví, jež úplně zrušilo původní sociální stav slovanský, tak pochopil nadsené Jednotu jako strážkyni starých ideálů; teprve později uvedl v líčení husitství novou antitesi do českých dějin, antitesi auktority a svobodného poznání. Tyto základní ideje spočívající jednak na rodném bratrství, jednak na vlivu německého idealismu, Herderovy humanity, z Rousseaua poděděného romantického zkrašlování pravěku a z názoru hegelovců, jednak také na mohutné myšlence národnostní v našem obrození, konečně i na slavjanofilství bujícím v mládeži slovenské vzdělané vědou německou — ideje ty jsou Palackým do našich dějin vneseny; po té stránce Palacký nejen dějiny psal, nýbrž i dělal. Uvedly-li tyto nucené myšlenky do Palackého »Dějin« jakousi jednostrannou schematičnost a nábožensko-filosofickou tendenci, potlačující namnoze bohatou rozmanitost jevového dění a pozorování, patří jim na druhé straně sláva, že vyvrcholilo jimi myšlenkové dílo našeho obrození. Palacký sám, při veškeré své vážnosti k historické objektivnosti, byl si vědom, že píše více než dějiny svého národa, že z jeho rukou vychází takřka životní bible národa probuzeného.

Po stránce čistě historické jest Palacký právě jen syn své doby; neproniká až k dějinám hospodářským a hmotným, nepodává podrobnějších dějin sociálních a nezastavuje se také déle při vývoji útvarů právních ani při kontroverších náboženských. I vnitřně dílo jeho jest ceny nestejně; nejvýše stojí líčení husitství a Jednoty bratrské, hlavně v pozdějším zpracování, kde hnutí náboženské není podřizováno motivům národnostním. První díl, postavený na podvržených pramenech a vybudovaný na nesprávném názoru o ideálním stavu pravěkého Slovanstva, pozbyl během doby jako vědecké dílo historické své ceny; také ony partie, kde Palacký rozvíjí názory s tím souvislé, na př. o vzniku nevolnictví, neobstojí dnes před kritikou historickou. Ale dílo v celku zůstane vždy z nejskvělejších pokladů národních. Po periodě dějepisných analytických kritiků osvícenských, přišel v Palackém velký dějepisec tvůrčí, slučující s obsáhlou průpravou a s jedinečným věděním obdivuhodnou vlohu syntetickou, umělec komposice a podání, konečně i klasický mistr slohu, jasného, živého a mohutného, jenž nikdy nezapřel, že prošel školou poesie, estetiky a filosofie. Svou velkou koncepcí a komposicí nemají Palackého dějiny posud v naší literatuře díla sobě rovného.

Německá »Geschichte« dosáhla jen v některých částech novotisku, první díl a první částka druhého dílu přetištěny ještě dvakrát 1844 a 1847, 1864 a 1866; druhá částka druhého dílu ještě jednou r. 1850, svědectví to, jak přibývalo českých a ubývalo německých čtenářů. České třetí vydání všech pěti dílů vyšlo v letech 1876—1878 na základě zmíněného již druhého přepracovaného vydání; redakci vedl, životopisný úvod napsal a rejstříky opatřil J. Kalousek. Vydání 4. a 5. opatřil v letech 1894 sl. a 1898 sl. vnuk Palackého Boh. Rieger.

Palacký jako spisovatel politický. Palackého nikoliv nečetné spisy politické jsou dílem soukromé, dílem veřejné příписy prohlášení, manifesty, dílem texty veřejných řečí, dílem i novinářské články, otištěné v »Pražských novinách«, »Národních novinách«, později pak v »Národních listech« a v »Národu«. Delší spis jest mezi nimi jediný »Idea státu Rakouského«, kniha to, obsahující samo jádro politických názorů Palackého. První politickou prací Palackého byl německý »Pamětní spis o proměnách české ústavy zemské« zasláný v listě hrab. Bedřichu Deymovi r. 1846; na to hned v březnu 1848 vykládal v »Pražských novinách« prostonárodně »Co jest konstituce?« Veřejných projevů Palackého z r. 1848 a 1849 tiskem dochovaných jest značná řada; v nich zastoupena jest celá stupnice politických nálad od povzneseného nadšení zahajovací řeči Slovanského sjezdu až po spravedlivé rozhořčení nad oktrojovanou ústavou v stati z 21. prosince 1849 »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«. S životem ústavním utuchá i politické spisovatelství Palackého; až zase v lednu 1861 v nově založeném orgánu národní strany »Národních listech« hlásí se Palacký článkem o poměru Moravanů k Čechům nadepsaným »Historické haraburdí«. Od té doby postupují v dlouhém řetězci Palackého projevy a stati politické: většinu jich zaujmají řeči v panské sněmovně r. 1861, řeči na zemském sněmě českém 1861 a 1863, k nimž druží se některé projevy přiležitostné a pak polemicky proti Mladočechům přihrocené výklady o pasivní opozici, o otázce polské atd. Druhé toto období politického spisovatelství Palackého vrcholí rozsáhlým programním spisem »Idea státu Rakouského« (1865 původně v »Národu«, r. 1866 v německém překladě Kienbergerové, r. 1907 vyd. Zd. Tobolka ve »Svět knih.«), kde Palacký nejurčitěji formuloval svůj program národně federalistický a austroslavský; v jádře bylo jeho »program z r. 1848 přizpůsobený říjnovému diplomu, resp. časové teorii o historicko-politické individualitě zemí a zase hájnému programu historického státního práva českého«. Odstoupením Schmerlingovým a nastoupením Belcrediovým r. 1865 počíná se třetí a poslední perioda politického působení a spisovatelství Palackého. Kromě řečí na zemském sněmě českém 1865 a 1866 a různých řečí rázu přiležitostného (ča-

stěji promluvil Palacký v literárním spolku »Svatoboru«, jež r. 1862 založil a jemuž byl předsedou do r. 1875) jsou tu některé zajímavé formulace poměru k vládě, k českým politickým stranám. Některé projevy působí již jako slova na odchodnou: tak řeč v »Měšťanské besedě« 1871 o vlastním životním hesle »Svoji k svému a vždy dle pravdy«, tak delší doslov k »Radhostu«, tak »Několik slov o náboženství a víře«, zvláště významných pro světový názor starého Palackého, konečně bolestná epištola »O roztržce v národě českém« (1875) a pak poslední veřejná slova Palackého při oslavě dokončení »Dějin« dne 23. dubna 1876. Nejkrásněji formuloval Palacký svůj politický odkaz v obou doslovech k »Radhošti« a ke »Gedenblätter«, jež jako »Poslední slova Fr. Palackého« ve »Svět knih.« r 1917 vydal Jos. Borovička.

O shrnutí svých politických článků a projevů postaral se Palacký sám alespoň částečně: do III. sv. svého sborníku »Radhost« (1872) pojal stati české, do »Gedenblätter« (1874) řeči a úvahy německé, ale oba spisv jsou pouhým výběrem. Teprve v »Drobných spisech Fr. Palackého« věnován jest spisům a řečem z oboru politiky celý díl I. (1898); dílo to vyniká nejen úplností a spolehlivostí, nýbrž i historickým uspořádáním a cennými úvody vydavatele Boh. Riegra; stati německé jsou tu přeloženy do češtiny.

Osobnost Palackého jest v našem národním obrození zjevem nejmohutnějším. Všecky vůdčí myšlenky obrodného hnutí českého, ať vyvěrají z domácí dějinné tradice, ať vznikeny jsou obdobnými ideami myšlenkového světa evropského, nacházejí v Palackém nejen svého hlasatele, nýbrž i ztělesnitel. Přijav od staršího pokolení osvícenského, u něhož naučil se dějepisné kritice a přesnému zkoumání fakt, snahu po obnovení vlastenecké minulosti cestou historickou, prohloubil svůj plán dějepisu národního v duchu české romantiky, jež shromažďovala se kolem Jungmanna, jednak ideou jazykovou, jednak myšlenkou slovanskou. Úhelným kamenem jeho »Dějin« stala se takto čistě národní idea, kterou hloubavý a hluboký duch Palackého opřel filosoficky; k ní přistoupilo u něho, uvědomělého potomka a dědice Českých bratří, pojetí nábožensko-mravní. Ale široký duch Palackého nespokojil se pouze touto obsáhlou a mohutnou rekonstrukcí minulosti národní, jejíž souvislost s přítomností pociťoval nad míru živě; historie stává se u něho východiskem vypracované a promyšlené politiky pevných cílů, kterou Palacký poslétze, když dlouhá léta se jí činně účastnil, odevzdává svým dědicům. Mnohonásobně a obětavě úsilí, které Palacký od mladistvých let postavil do služeb těchto vznešených cílů, bylo úsilí učencovo, spisovatelovo, organisátorovo. Jako učenec-historik, prošetřil průpravou filosofickou a estetickou a školou věd pomocných,

objímal Palacký celou svou nauku, a ačkoliv obmezil se jen na dějiny české a to hlavně politické, náboženské a kulturní, nehledíc k jeho pracím z oboru diplomatiky, genealogie a historického místopisu, přece, kdekoliv zasáhl, projevil neobyčejnou sílu nejen tvůrčí, ale i podněcující. Byl jeho celá vloha dějepisná byla v podstatě syntetická, přece právě z jeho školy vyšla řada výtečných pracovníků analytických, pečlivých detailistů. Stejně vysoko stojí Palackýspisovatel, jemuž nechyběl ani smysl čistě umělecký a stílový, pěstovaný již od dob mladistvých pokusů básnických. Vznešená prostota, monumentální klid, lahodná jasnost, ladná souměrnost vyznačují díla Palackého od celkové stavby až po skladbu větnou. Touto cestou dovedl Palacký vyrovnati dva dosti odlehlé požadavky doby své: kdežto osvícenství žádalo po knihách psaných jazykem národním pouze popularisační, prstonárodní přístupnost, tíhla škola Jungmannova k znárodnění veškeré vědy, k zčeštění všeho písemnictví naukového. »Dějiny národu českého« plně vyhovují oběma těm tužbám. Proto toto dílo, jemuž plným právem náleží název knihy klasické, nenáleží pouze k odbornému písemnictví naukovému, nýbrž i k živé literatuře národní, podobně jako práce velkých dějepisců anglických neb francouzských, na něž do jisté míry upomíná svým posvěcením filosofickým a mravním. Organisátor Palacký již za svého života mohl pohlížeti na svoje úspěchy, za něž děkoval obsáhlému svému rozhledu a zvláštnímu smyslu pro potřeby doby. I když od organisací osvětových přistoupil jako zralý a historickým zkoumáním zocelený muž k organisacím politickým, tyčil cíle českému veřejnému boji za právo a národnost, třebaže jeho politický idealism a jeho věkem se stupňující konservativnost setkávaly se v jedné části národa s odporem. Veškeré tyto snahy slučovaly se u Palackého v krásnou jednotu lidskou a mravní: za každým veřejným činem stál celý člověk, jenž nebyl přecenován, byl-li vděčně a oddaně nazýván »otcem národa«.

Literatura o Palackém. Svůj životopis do r. 1818 napsal Palacký sám, »Vlastní životopis Fr. Palackého« vyd. M. Červinková-Riegrová v »Osvětě« 1885, zvl. otisk v Praze 1885 (a s pozn. v Akad. knih. 1920), ten doplňuje neukončená široce založená sbírka materiálů »Korespondence a zápisky Fr. Palackého« vyd. V J. Nováček (1898—1911, III. sv.) Nej-spolehlivější životopis Palackého vydal při 3. vyd. »Dějin« Josef Kalousek (r. 1876 a pak částěji). Jednotlivě z korespondence Palackého vydány posud zejména jeho listy Kollárovi A. Paterou v ČČM. 1879 a Bočkoví B. Navrátilem v Č. Mat. Mor. 1897. Chronologii českých samostatně vydaných prací Palackého připojil Kalousek ke svému životopisu, soupis jeho děl německých vydala r. 1877 Učená společnost.

Na oslavu stých narozenin Palackého r. 1898 vydala Česká akademie s Král. čes. spol. nauk a s Maticí českou

za redakce V. J. Nováčka »Památník Fr. Palackého«, kdež shromážděno jest velké bohatství studií o Palackém, z nich uvádíme pouze nejdůležitější: L. Čech a O. Hostinský pojednali o Palackém jako estetikovi a filosofovi, J. Jakubec jako básníkovi, J. Vlček o Palackého studiích, J. Goll o »Würdigung«, J. Kalousek o vůdčích ideích v historickém díle Palackého, Č. Zíbrt pak podal knihopis prací o Palackém.

Z celkových děl o Palackého významu a osobnosti nejdůležitější jsou: Jaroslav Goll, Frant. Palacký (1898, otisk z ČCH. 1898); Josef Pekař, Palacký v Ottově Slovníku nauč. XIX., str. 39—71 (a Svět knih. 1912). T. G. Masaryk, Palacký's Idee des böhmischen Volkes, v Praze 1899, Jan Heidler, O vlivu hegelismu na filosofii dějin Fr. Palackého v Č. Č. H. 1911, Jar. Werstadt, Politické dějepisectví XIX. století tamže 1920.

Co nejtěsněji souvisí s Palackým osudy, přátelstvím, historickým dílem i životními snahami jeho starší druh, zakladatel slovanského národopisu a starožitnictví,

Pavel Josef Šafařík (1795—1861). Narodil se jako syn evangelického faráře (který se psával pravidelně Paulus Schaffary) 13. května 1795 v Kobeliarovu v župě gemerské, nejvýchodnějším to kraji slovenském. Po pečlivé průpravě domácí odešel r. 1805 na gymnasium v Rožnavě, pak roku 1808 do Dobšíné, obě školy byly nedostatečné. Duševní rozvoj jeho počíná se od r. 1810 v Kežmarku, kde studoval na německém lyceu evangelickém, podléhaje hlavně vlastenci a novohumanistovi prof. Janu Genersichovi, zejména však vlivům vlastenecké a jazykové romantiky kruhu Jungmannova. Výsledkem nadšení národně jazykového a bedlivého studia básnictví klasického byla r. 1814 knižička básní »Tatranská Múza s lírou Slowanskou«. R. 1815 odebral se Šafařík do Jeny, vzdal se záhy studia bohoslovného a věnoval se filologii, dějepisu a filosofii, vůdčími jeho učiteli byli tíž učenci ienští, kteří působili později i na Kollára. U Eichstädtu nabyl důkladných vědomostí filologických. Luden naučil jej širokému pojmání dějin v duchu romantickém, od Friesa přijal idealism filosofický a mravní; ovzduší vlastenecké romantiky jenského spoluvytvářelo jeho názor dějinný i jeho přesvědčení panslavistické. Přítel Benediktů zprostředkoval Šafaříkův styk s mládým Palackým, z něhož, když Šafařík r. 1817 přes Prahu vrátil se na Slovensko, vzešli r. 1818 »Počátkové českého básnictví«. V letech 1817—1819 Šafařík jako vychovatel ve vynikající rodině maďarské dlel střídavě v Prešpurce a na venkovském panství v Pešti, udržuje přátelské styky s Palackým a připravuje se k pracím vědeckým. Na podzim 1819 přijal humanitní profesuru a prozatímní správu nového srbského a pravoslavného gymnasia v Novém Sadě. Pobyť i působnost tamní nepřinesly Šafaříkovi radostí; v městě nebylo inteligence,

pravoslavné představenstvo školy i mniši v okolních srb-
ských klášteřích neměli porozumění pro slovanské snahy
Šafaříkovy: práce na škole byla úmorná a roztrpčovala
Šafaříka zejména po roce 1825, kdy jako protestant zbaven
byl ředitelství gymnasia a i hmotně odstrčen; zdraví ne-
sloužilo ani Šafaříkovi samému, ani jeho rodině; hmotná
tíseň se často dostavovala; při vědeckých pracích strádal
nedostatkem pomůcek a bídným poštovním spojením. Přes
to Šafařík neochaboval, vedle usilovných snah o povznese-
ní rodného Slovenska, při nichž, odmítaje jak bernolákov-
ský separatismus, tak podceňování Slováků v Praze, hlá-
sil se k stanovisku jazykově i kulturně sprostředkovacímu,
pracoval s Kollárem o sbírce lidových písní slovanských (v.
tam), zaměstnával se dějinami literatur slovanských, o
nichž roku 1826 vydal »Geschichte der slawischen Sprache
und Literatur«. Od r. 1825 hledal východiska z nepříznivých
poměrů novosadských: ale nepřijal, oddáviv se v té době
naprosto studiu bohoslovnému, nabízené místo profesora the-
ologie v Prešpurku: také naděje na profesuru slavistiky ve
Vratislavi neb na členství petrohradské akademie věd ztro-
skotaly. R. 1833 soukromou sbírkou Palackého zajištěna by-
la Šafaříkovi roční podpora, bude-li odtud nsátí díla svá
česky, a počátkem května 1833 Šafařík přestěhoval se s ro-
dinou jako soukromý učenec do Prahy V Praze oddal se
Šafařík hlavně práci o hlavním díle svého života »Slovan-
ských starožitnostech«, jež vyšly r. 1837, pracoval s bez-
příkladnou vytrvalostí, přesností a statečností, ač choroby
i starosti hmotné jej stihaly Z důvodů peněžních převzal
r. 1834 redakci »Světózora«, v létech 1837—1847 censuru, při
níž pomáhala mu jeho chof: r. 1838—1842 byl redaktorem
»Musejníka«. Útlé zdraví, láska k prostředí českému, jehož
však neušetřil přísné a řízné kritiky, ho pohnuly, že od-
mítl pozvání za profesora slavistiky v Moskvě, v Berlíně a
ve Vratislavi. R. 1841 stal se kustodem, roku 1848 biblioteká-
řem universitní knihovny v Praze; r. 1848 jmenován mimo-
řádným profesorem slovanského jazykozpytu na pražské u-
niversitě, ale již po roce stolice se vzdal, aniž byl konal u-
niversitní čtení. Nemoc Šafaříkova se však stále stupňovala
až k rozrušení mozkovému, jemuž učenec podlehl 26. červ-
na 1861.

Jako u Palackého začíná se také u Šafaříka spisovatel-
ská činnost básnictvím. R. 1814 ukázal se devatenáctiletý
Šafařík v »T a t r a n s k é M ů z e s l í r o u S l o w a n s k o u«
pilným čtenářem a nadaným napodobitelem cizí, především
klasické poesie, učelivým žákem Klopstockovým, ale i jem-
ným, duchovním erotikem, nadšeným obdivovatelem příro-
dy a epikem v duchu básnictví lidového. (Nově vydána Fr.
Bačkovským r. 1886 a 1889 s úvodem i výkladem.) Později
kromě spolupracovníctví na »Počátcích« a na Kollárově
sbírce lidových písní zasáhl Šafařík do básnictví činně dvě-

ma překlady, Schillerovy »Marie Stuartky« (pracován v Jeně, otištěn až 1831) a Aristofanových »Oblaků« (z r. 1817, uveřejněno jen v ukázkách v Musejníku r. 1830 a 1831).

V době novosadské zaměstnával se Šafařík hlavně dějinami literárními, ovocem toho jest významné dílo »Geschichte der slawischen Sprache u. Literatur« (1826), podávající vedle rozsáhlých úvodů o kmenech a jazycích slovanských poprvé metodou moderních dějin literárních bibliografický soupis veškerých literatur slovanských s historickými skizzami a na základě kriticky probadané látky. Řídě se metodou německého učenice J. F. Wachlera, jenž žádá nikoliv knihopisný výčet, nýbrž historický výklad slovesnosti národní, používaje pro literaturu ruskou historie Grečovy, pro písemnictví polské knihy Bentkowského, předkládal Šafařík v oboru slovesnosti české, slovenské (probírané tu odděleně) a jihoslovanské výtěžky vlastních studií. Úvodní, nadšené a namnoze obranně psané stati o původu, charakteru a vzdělání Slovanstva, prozrazují stoupence Jungmannova a jsou svým způsobem průpravou »Starožitností«. Později chtěl Šafařík dílo přepracovati, ale nedošel k tomu, jen jeden doplněný a přepracovaný oddíl »Geschichte der südslawischen Literatur« vyšel podrobně r. 1865. Z pozdějších let Šafaříkových pocházejí studie a vydání literárně dějepisná »Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů« (1851) a »Památky hlaholského písemnictví« (1853); k nim druží se důležitá rozprava »Über den Ursprung und die Heimat des Glagolismus« (1858), obsahující na rozdíl od staršího mínění zastávaného Dobrovským správný důkaz, že hlaholice jest starší než cyrilice.

Po návratu do Prahy obrátil se Šafařík výlučně k studiu v oboru slovanského národopisu a slovanských starožitností, k čemuž doveden byl jednak zájmem o zeměpis starověký, jednak četbou řeckých a římských spisovatelů, podávajících zprávy o dávnověkosti slovanské. Nejprve formuloval své stanovisko kritickým dílem »Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki« (1828), pak po dlouholetých přípravách vyšly »Slovanské starožitnosti« (1837). Hlavní předmět tohoto monumentálního díla Šafaříkova tvoří podání topografického, dějinného i jazykového důkazu, že Slované vedle Řeků, Římanů i Germánů náleží k praevropským národům a snesení dokladů o tom. Tyto hojné, přesvědčivé a kriticky podávané doklady sestaveny jsou do dvou částí: v první sleduje Šafařík dějiny Slovanstva do vyvrácení říše římské r. 476, v druhé pak do r. 988, kdy křesťanství u Slovanů převládá. Dovodiv takto nezvratně a důmyslně starobylost Slovanstva, chtěl Šafařík dokázati a proti dotavadním názorům obhájeti i jejich pradávnu vzdělanost, mravní dokonalost,

líbeznou mírumilovnost: byl to ohlas rousseauovce Herdera. To mělo se státi v druhé části »Slovanských starožitností«, jež chtěla vylíčiti vnitřní poměry národu staroslovanského, k dílu tomu však nedošlo. Kniha Šafaříkova doznala nezvyklého uznání: r. 1843 vyšel německý překlad Mosigův, 1844 polský Bonkowského; a v Rusku pracováno hned o překladech několika (překlad Bodjanského jest však velmi nedokonalý, a dílo Šafaříkovo sa^mo vyvolalo v Rusku hlučný odpor vedle nadšení na straně druhé); řada akademii německých i ruských jmenovala Šafaříka svým členem; slovem, stal se auktoritou evropskou a zaujal místo po Dobrovském osiřelé. I dnes, kdy hlavní zásady díla Šafaříkova — až na důkaz, že Slované jsou národ právě tak rovnocenný a tak starobylý jako jejich sousedé v Evropě — kritikou historickou jsou vyvráceny, a kdy ukázáno, že tyto tése nejsou nejpůvodnějším majetkem Šafaříkovým, zůstávají »Slovanské starožitnosti« dílem velkého významu. K hlubokému rozboru nesčíslných, s úžasnou pílí snesených pramenů, ke kritickému klidu a důmyslné interpretaci faktů druzí se i přednosti literární i zvláště sympatické rysy osobní. Šafařík, právě jako Palacký, byl veliký mistr jasného výkladu, souměrné stavby, důstojného a přece živého slohu. Naplněn hlubokou láskou ke všemu Slovanstvu v minulosti i v přítomnosti, byl si dobře vědom, že svým dílem koná poslání jednak obranné, jednak buditelské a do těchto vznešených služeb postavil celou svou mohutnou, mužnou povahu, zocelenou tolika útrapami životními. Kdekoliv se za učencem Šafaříkem rýsuje Šafařík člověk, podmaňuje si svou hrdinskou a rázovitou osobitostí každého pozorovatele. Doplnkem k »Slovanským starožitnostem« vydal Šafařík národopisnou mapu, jejíž výklad nadepsaný »Slovanský národopis« (1842 a mnohokrát později) byl pro svou dobu nejlepším přehledem známostí o světě slovanském. (Dnešní stav badání o »starožitnostech slovanských« se stálým zřetelem k spisu Šafaříkovu podává L. Niederle ve velkém svém díle »Slovanské starožitnosti« od r. 1902; týž badatel nahradil druhý slavistický spis Šafaříkův knihou »Slovanský svět« 1909.)

Kromě národopisných a dějinných prací byl Šafařík v době pražské horlivě činný v oboru jazykovědy slovanské i staročeské; také jako znalec staré češtiny a jejích památek stal se Šafařík dědicem Dobrovského. Ze studií v mluvnici slovanské vynikají zvláště rozpravy: »O tvoření slov z dvojováním kořene« (1846), »Výklad některých gramatických forem v jazyku slovanském« (1848), »Mluvozpýtný rozbor čísloslova« (1848) a »Serbische Lesekörner« (1833) s rozбором srbštiny. Úvodem k »Výboru z literatury české« podal Šafařík r. 1845 první soustavnou mluvnici staročeskou »Počátkové staročeské mluvnice«, vynikající to prá-

ci, která až do doby Gebauerovy, po celé téměř půlstoletí nepozbyla ceny.

Sebrané spisy Šafaříkovy vydány nekriticky a neúplně v Praze r. 1862—1865 ve III sv.: obsahují však pouze jeho díla česky psaná. Z Šafaříkovy obsáhlé a krásné korespondence otištěny kromě výňatků z dopisů synu Janovi v ČČM. 1910 listy jeho Kollárovi v ČČM. r. 1873—1875; listy slavistovi Pogodinovi vydal v Moskvě Popov 1879, slavistovi Bodjanskému Lavrov v Moskvě 1895. Většina dopisů Šafaříkových cizím slavistům psána jest německy; pro dějiny slovanské filologie obsahují materiál neocenitelný

Literatura o Šafaříkovi zakládá se na cenných sděleních i výzkumech rodiny jeho. Jeho syn Vojtěch Šafařík podal »Krátký životopis P. J. Šafaříka« (1870 v Praze, zvl. otisk Riegrova Slovníka) a zanechal hojně poznámky, z nichž publikoval Č. Zíbrt v ČČM. 1909; jeho zef Josef Jireček ocenil učeně Šafaříkův význam v stati »P. J. Šafařík. Ein biographisches Denkmal« (Oesterr.-Revue Wien 1865); jeho vnuk Konstantin Jireček podal dokonalý obraz období novosadského v článku »Šafařík mezi Jihoslovany« (Osvěta 1895). Z literárně historických prací většina náleží jubilejnímu roku 1895; tehdy J. Hanuš otiskl v »Lumíru« studii »Po stopách poesie P. J. Šafaříka«; tehdy »Č. Č. H. a »Listy filologické« přinesly slavnostní čísla s cennými monografiemi, onen se studii L. Niederlovou o Starožitnostech, J. Polívkovou o Šafaříkovi jako dějepisci slovanských literatur, J. Máchalovou o jeho zásadách kritických a s všeobecnou statí Jar. Vlčka, tyto se slavnostní řečí Jar. Vlčka a s Polívkovým rozbořem jazykozpytných a paleografických prací Šafaříkových. Z této doby pocházejí i obě přehledné knihy o Šafaříkovi, jimiž zatlačen byl nespolehlivý životopis Šafaříkův od Vinc. Brandla (1887), kdežto Josef Hanuš v spisku »P. J. Šafařík v životě i spisích« (1895) sleduje hlavně cíle popularisační, hledí Jaroslav Vlček ve své monografii (1895) hlavně »sledovati Šafaříka jako českého spisovatele, reformátora písemnictví a člověka i stopovati vnitřní jeho rozvoj a souvislost vůdčích ideí jeho života«. V »Liter. české XIX. stol.« II. díl, 2. vyd. podali o Šafaříkovi prohloubené monografie J. Jakubec, J. Vlček, L. Niederle a M. Weingart.

Dějepisecké dílo Palackého i Šafaříkovo (tohoto měrou menší, onoho daleko větší) nalezlo své pokračování v historických snahách i pracích jejich přímých neb duševních žáků a stoupců; ale činnost jejich náleží do zcela jiného období literárního, daleko za r. 1848. Zde dlužno se zmíniti o několika dějepiscích, kteří s Palackým a Šafaříkem současně a souběžně užívali historie za pomůcku probuzení národního. Palackému a Šafaříkovi arci z daleka se rovnati nemohou, ale pravý obor jejich

působnosti musí býti po právu vylíčen v souvislosti této. Z nich stojí na prvním místě:

Jan Erazim Vocel (1802—1871) narodil se v Kutné Hoře 23. srpna 1802. Již v dětství působila na jeho mysl mocně starobylost rodného města a jeho elegičnost: záhy pokoušel se o básnictví lyrické i dramatické. Po filosofických i právnických studiích vykonaných v Praze a ve Vídni byl Vocel v letech 1825—1842 vychovatelem v různých předních rodinách šlechtických, s nimiž projel skoro celou Evropu západní a nejednu krajinu uherskou; tu získal nejen obsáhlých vědomostí jazykových, ale i odborných znalostí přírodovědeckých a historických. Vrátil se r. 1842 do Prahy, působil jako horlivý publicista, píšící česky i německy i jako pomocník censorský a jako redaktor *Musejníka*. R. 1850 stal se profesorem archeologie na pražské universitě, r. 1862 dána mu i stolice pro dějiny literatury české, ač druhému oboru nezcela vyhovoval! Zemřel v Praze dne 16. září 1871.

V mládí svém pokládal se Vocel sám za básníka a byl pro svou poesii uměle vykombinovanou, chladně učeneckou a slohově těžkopádnou vysoce vážen. Z nejstarších jeho básnických prací zajímavá jest truchlohra *»Harfa«* (1824) z pohanského pravěku českého, jíž vstupuje vedle děl Turinského na českou půdu německé modní drama osudové. V době pobytu v cizině psal Vocel mnoho německv; vídeňský časopis *»Der Jugendfreund«* přinesl od něho dvě komedie, romantickou báseň a řadu dějepisných povídek. Z těch dvě pod názvem *»Poslední Orebíta«* (z r. 1832) a *»Hlatipisec«* (z r. 1834) vydal Vocel nozději český ve *»Květech«*, představiv se jako jeden z nejlepších historických povídkářů té doby a jako zvláštní mistr správného i náladového koloritu doby. Slávu Vocelovu založily tři epické knihy *»Přemyslovci«* (1838, úplně přepracované vydání z r. 1862), *»Meč a kalich«* (1843) a *»Labyrint slávy«* (1846; nové vydání r. 1898 v *»Svět. knih.«*). První dvě knihy Vocelovy jsou zřymovanou kronikou českou v duchu romantickém a ve formě romanci; konvenční vlastnictví a historický elegism proniká v cyklu prvním; povrchní liberalismus, nechápající hnutí husitského, prosycuje dílo druhé, jež však po stránce cyklické soustředěnosti a tvarové rozmanitosti stojí výše, ač i tu příliš prozáří nedostatečná Vocelova vláda nad českým veršem a nad českým slovem. Rozsah látky *»Přemyslovců«* dán jest již jejich jménem; v *»Meči a kalichu«* opěvává Vocel dobu lucemburskou, jejímž byl zvláštním znalcem a ctitelem, a války husitské. Nejvýznamnějším básnickým dílem Vocelovým jest jeho epický pokus o českou faustiádu, *»Labyrint slávy«*, jenž navazuje látkově částečně na poslední motivy *»Meče a kalicha«*, používá dějových zápletek z románu rousseauovce Dinocourta, promítá v řadě historických

pohledů a polomystických scén, vyvolaných velkým vzorem Goethova Fausta, minulost i budoucnost Slovanstva a tak ve smyslu české ideje národnostní a slovanské a v nadšeném idealismu a optimismu odpovídá valčím se proudům mezinárodního skepticismu a materialismu. V tomto díle položil si Vocel cíl velmi vysoký, na který nevystačily jeho celkem slabé síly básnické a kompoziční, ale vyjádřil za to velmi výmluvně vůdčí ideje své doby: to učinil ještě jednou dvěma básnickými cykly »Před březnem 1843« a »Po březnu 1848«, kdež uvedl celou řadu umělých západních forem básnických do naší slovesnosti poprvé se zdarem. Příležitostnými těmito skladbami básník Vocel vůbec umlká.

Ale v těchto básnických výtvorech velkého chtění a chartrného provedení, jež neobstály ani před přísnějšími soudci soudobými, nespočívá hlavní význam Vocelův. Cokoliv v nich jest zajímavo, drobný detail charakteristický, případná malba doby, snaha proniknouti až k jádru dějovému — vše to prozrazuje rozeného a jemně vzdělaného historika a archeologa, který hlavně středověk nejen miluje, nýbrž i dobře chápe a vykládá a jenž soustavně vypěstěnou vnímavost uměleckou rád staví do služeb dějin umění. Vše to našlo plného a vědeckého vyjádření v odborných pracích Vocelových, které se nesou dvěma směry, archeologii a historií středověkého umění výtvarného. První rozsáhlejší Vocelova práce toho druhu, programní kniha »Grundzüge der böhmischen Altertumskunde« (1844) slučuje ještě oba obory, pojednávajíc v prvním díle o památkách doby pohanské, v druhém pak o starožitnostech období křesťanského, k nimž Vocel počítá vedle památek výtvarných též díla básnická a přežitky umění válečnického. Později tato činnost původně sloučená se rozbíhá. Jako archeolog shrnul Vocel svoje názory o dávné, předhistorické minulosti české hlavně do svého základního spisu »Pravěk země české« (1868). Dílo to, podávajíc výsledky zkoumání ne méně než dvacetiletého, dělí se na dvě části: v první rozebírá Vocel památky po Bojích a Markomanech v Čechách, v druhém oddělení, které takřka navazuje na Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti«, sleduje pravěk slovanského obyvatelstva v Čechách až po dobu křesťanskou. Tímto dílem, které trpí jednak příliš vydatným použitím padělaných památek literárních, jednak nedostatečným probadáním materiálu, ale na druhé straně posvěceno jest tímž buditelským nadšením a slovanskou ideou jako díla Palackého a Šafaříkova, byl položen základ k české archeologii; až do let devadesátých, kdy J. L. Píč se svým »Archeologickým výzkumem Čech« i svými »Starožitnostmi země české«, založenými na úplně novém materiálu bohatě sebraném, a kdy též druhá skupina českých archeologů s L. Niederlem v čele postoupila v popředí, platil »Pravěk země české« za spolehlivou knihu

vědeckou. V dějinách umění věnoval se Vocel hlavně dvěma odvětvím, jednak zkoumal pečlivě počátky výtvarnictví křesťanského, jednak studoval se zvláštní zálibou dobu Karla IV., jako vůbec stavitelství gotické bylo uměním jeho srdce. V prvním oboru vyniká zvláště spisek »Vyvinování křesťanského umění« (1852), v druhém studie o malířství doby lucemburské, hlavně o Tomáši z Modeny. Většina prací sem hledících složena jest v ročnících Muzejníku a ve zprávách Učené společnosti, tu otiskl Vocel též svoje nečetné práce estetické a několik zajímavých studií literárních, věnovaných větším dílem R. K. Z.

Jediný pokus ocenění všechny stránky literární a vědecké činnosti Vocelovy učiněn příležitostným spisem vydaným k »Slavnosti na počest stých narozenin Jana Erazima Vocela« Archeologickou komisí České akademie a musejním Archeologickým sborem (1903), kde J. L. Píč oceňuje Vocela jako archeologa, K. Chytil jako dějepisce umění, J. Vrchlický jako básníka. Vocelovu básnickou činnost rozebrali zevrubně K. Šmídek v »Osvětě« 1875, Arne Novák v Laichterově »Literatuře české« (III. 1.) a P. M. Haškovec v »V dvojím zrcadle« (1916).

Zatím co odborně vzdělaný a vědecky pečlivý Vocel kladl základy k solidní vědě archeologické v Čechách, bujelo tu velmi dobrodružné a fantastické starožitnictví nadšených ochotníků a nekritických snílků, z nichž nejcharakterističtější byl farář Václav Krolmus (1787—1861), původce bohaté, ale podivínské a nevědecké snůšky »Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry« atd. (1844—1851 v XII. sv.).

Hlavními představiteli vědy historické na Moravě v době Palackého byli: *Antonín Boček* (1809—1847), od r. 1831 profesor české řeči na stavovské akademii v Olomouci, od r. 1836 historiograf moravský, od r. 1840 archivář stavovský v Brně. Bočkovi, jenž psal více německy než česky — česky jest od něho kromě kratší stati »O vítězi nad Mongoly« jen »Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském« (pohrobně 1850), — chyběla láska k pravdě a nesobecké nadšení pro věc národní, jejímž horlivým zastancem se stavěl, aby mohl býti přirovnán k Palackému neb Šafaříkovi; charakter jeho připomíná namnoze povahu Hankovu. Nechuť k Čechům zavedla Bočka k neblahému separatismu moravskému; nedostatek lásky k pravdě a kritické odpovědnosti pohnuly Bočka, pilného pracovníka archiválního a diplomatického, že stal se historickým falsátorem, vsunuv do svého jinak velmi záslužného díla »Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae« (1836—1845 o IV dílech, V. díl Bočkem připravený vyšel po jeho smrti 1849) vlastní listinné výrobky, velikého domněle stáří a kryté neprávem auctoritou Monseovou. Listiny ty měly dávnou minulost morav-

skou skvěle ozářiti, ale záhy vzbudily nedůvěru na př u Palackého. (O tom viz v Čas. Mat. Mor. roč. IX. a XXV.).

Alois Vojtěch Šembera (1807—1882), nástupce Bočkův v profesuře zprvu v Olomouci, pak v Brně. od roku 1850 profesor české řeči a literatury na universitě vídeňské. V Olomouci i v Brně působil Šembera velmi horlivě jako buditel národní, vydáváje kalendáře, účastně se redakce »Moravských novin«, pečuje o náklad cenných českých knih. Buditelské tendence oživují též jeho zajímavé monografie dějepisné, psané jasně, ba lidově; kromě monografie věnované rodnému Vysokému Mýtu (1845) věnovány jsou historii moravské, tak »Historie pánů z Bozkovic« (1836 a 1870), »Vpád Mongolů do Moravy« (1841) a z doby pozdější »Popis Moravy a Slezska« (1863 a 1869). V době vídeňské účastnil se Šembera mnohonásobně překladu říšského zákoníka do češtiny a úřední redakce zákoníku: profesorská činnost vedla jej k práci dialektologické »Základy dialektologie československé« (1864), k sensátní literární dějin v duchu a způsobu Jungmannově (v. v.) a k nešťastné konstruující studii dějepisné »Západní Slované v pravěku« (1868). V posledních letech zasáhl činně a důmyslně do boje o podvržené rukopisy: statečný tento krok starce více než sedmdesátiletého obrátil proti němu odpor národa, při čemž buditelských zásluh Šemberových o Moravu bylo zapomenuto. Teprve sté výročí zrození Šemberových přineslo jeho památce spravedlivé zadostučinění.

České básnictví za vlivu písně lidové. Poesie vlastenecká.

Osmnácté století bylo pozhnanou dobou české písně lidové, jak po stránce slovesné, tak i po stránce hudební. Kdežto však nápěv lidové písně zřídka kdy byl původní, protože lid eklekticky přejímal z hudby instrumentální, ze zpěvu církevního, z umělé písně světské, při čemž často týž nápěv sloužil řadě různých písní, jeví se v textu těchto skladeb právě tak veliká rozmanitost jako původnost. Celá oblast českého národa v Čechách, na Moravě a na Slovensku účastnila se vytváření písně národní, při čemž kmenová svéráznost jednotlivých krajů v povaze písní se projadřovala: všechny city a dojmy venkovského lidu od něžné erotiky k prudké vášni, od tichého stesku k bezútěšnému zoufalství, od mladistvé čtveračivosti k rozpoutanému veselí, od radosti nad probouzející se přírodou až k smutku zimnímu, zvučely v lidových zpěvech; různí stavové, zejména vojáci, rolníci, mlynáři, vytvořili své písně. Zvláštním uměním zhuštěné tragiky a epické úsečnosti vynikají lidové balady, založené dílem na skutečných událostech, dílem na pověrečné víře

lidové v nadpřirozené bytosti a hrůzy života záhrobního; také dlouhé války XVIII. věku daly látku k lidovým skladbám epickým; jiný okruh tvoří epické zpěvy ze selského povstání.

Doba osvícenská neměla pravého pochopení pro básnictví lidové, také naše první novočeská škola básnická píšně lidové nedbala. V evropském písemnictví zájem o poesii lidovou počíná se v Anglii; když byl proslulý kritik Addison upozornil na domácí písně lidové, vydal biskup Thomas Percy sbírku anglických a skotských balad »Reliques of ancient English Poetry« (1765), jejíž vliv byl dalekosáhlý. Nejsilnější ohlas nalezl Percy v Německu a to dvojnásobně: jednak lidové písně horlivě sbírány, jednak napodobeny, a jejich prostý, působivý sloh činěn slohovým principem lyriky umělecké. Z německých sbírek důležitý jsou hlavně dvě, Herderovy »Volkslieder« (1778—1779), které neobmezující se na Německo, snažily se národního ducha nejrůznějších národů vzdělaných i primitivních podati v písních, a pak romantický bohatý soubor Achima z Arnimů a Klementa Brentana »Des Knaben Wunderhorn« (1805—1806). Od Herdera přijali i naši sběratelé a napodobitelé lidových písní idealistické jejich pojetí; jen písně esteticky a národně hodnotné zasluhují povšimnutí, sbírání, napodobení. U nás zastával toto mínění především Čelakovský, vedle Kamarýta, Koliára, Šafaříka. Erbena a Sušila nejhorlivější sběratel a napodobitel poesie lidové; proto příkře odsoudil záslužnou sbírku »Českých národních písní«, již r. 1825 na podnět purkrabí Fr. Ant. hr. z Kolovrat pořídil Jan Ritter z Rittersberku (1780—1841), který byl veden spíše zájmem historickým a hudebním při svém sběratelství. Ale poesie lidová nebyla v Anglii, v Německu a v Cechách jen předmětem učeně národopisného a sběratelského zájmu; četní básníci ji napodobovali, učili se jejímu slohu, mířili k její prostotě a stručnosti, pokoušeli se dosáhnouti její zpěvnosti; po této stránce píseň národní spolupracovala na vytvoření poesie romantické vůbec: v Anglii dokladem jest R. Burns, v Německu Bürger, Goethe, Uhland, W. Müller, H. Heine. U nás pokoušeli se nejprve o napodobení písně lidové V. Hanka, M. Zd. Polák, Jan Al. Rettig (1774—1842), Jos. Vlast. Kamarýt; k vrcholu dovádí tento směr

František Ladislav Čelakovský (1799—1852). Jako syn venkovského tesaře narodil se Čelakovský 7. března 1799 v pohorských Strakonících, jejichž idylický život venkovský a míruplná příroda záhy plnily jej dojmy poetickými. Již na studiích v Č. Budějovicích (1813—1816), kdež uzavřel přátelství s Kamarýtem a Chmelenským, a v Písku (1816—1817) vzbuzen byl jeho smysl pro poesii; pak působením strakonického vlastence Plánka a mocných dojmů za studií filosofických v Praze (1817 a 1818) stal se Čelakovský horlivým vlastencem. Filosofii studoval dále v Budějovicích,

v Linci a zase v Praze; zabýval se však méně odborným studiem školním, než četbou literatur slovanských, romantického a klasického básnictví německého. Zřeknuv se původního plánu své rodiny, státi se knězem, Čelakovský nastoupil po skončení filosofických studií r. 1822 dráhu vychovatelskou, v níž setrval po 7 let; při tom věnoval se studiu jazykovému, vědě slavistické, překladatelství a hlavně sbírání lidových písní a básnění původního. R. 1829 vydal první své zralé dílo básnické »Ohlas písní ruských« a vzdav se vychovatelství, ohlížel se po zaměstnání pevnějším. Dlouho nemohl přes četné pokusy ničeho dosíci; štěstí Rudolfa kn. Kinského pomáhala mu nésti životní bidu až do r. 1834, o niž se od r. 1831 sdílela jeho choť Marie roz. Ventová. V letech 1834 a 1835 byl Čelakovský redaktorem »Pražských novin« a »České včely« (v. v.); denunčiací snad Hřankovou k zakročení ruské vlády zbaven byl redaktorství a ocitl se opět v strašné tísní hmotné. R. 1838 stal se knihovníkem rodiny Kinské; r. 1841 byl povolán za profesora slavistiky do Vratislavě, kam odjel v květnu 1842. Leč na pruskoslezské půdě se ani jemu ani rodině jeho nedánilo; r. 1844 ztratil svou první choť — r. 1845 stala se její nástupkyní uslechtilá Antonie Reiszová, zvaná Bohuslava Rajská (1817—1852) — nemoci často stíhaly jej i rodinu, na universitě neměl posluchačů ani přízně. S povděkem uvítal povolání na stolicí slavistiky na pražské universitě, kam se odebral r. 1849. Nepůsobil tu však dlouho; útlé jeho zdraví podleгло 5. srpna 1852 nemoci.

Básnická tvorba Čelakovského vyrůstá ze dvou kořenů: z pečlivého studia klasické a romantické poesie světové, z důvěrného zabývání lidovou písní slovanskou, zvláště českou. Básnické nadání Čelakovského potřebovalo vždy popudu literárního, neboť Čelakovský tvořil spíše z rozumové, estetické úvahy než z překypujícího vášnivého citu; proto Čelakovský rád vnikal do cizích osobností i útvarů básnických, přivlastňoval si jejich způsob vyjadřovací, vytvářel díla obdobná; vlastně celá jeho básnická tvorba jest dlouhou řadou »ohlasů«. Z poesie německé kromě Herdera, k němuž se hlásil názorem o básnictví lidovém, a kromě Lessinga, od něhož se naučil epigramatické břitkosti a rozumovému pointování skladeb básnických. miloval Čelakovský především Goetha, s nímž se sdílel o duševní jas, o stálou snahu po vnitřní rovnováze, o pohodu a klid názoru a podle jehož vzoru tíhl vždy ke klasicismu, když byl vnitřně překonal mladistvou přecitlivělou romantiku.

Básnictvím lidovým zabýval se Čelakovský již záhy R. 1819 sbíral lidové písně na českém venkově, v Linci pronikl k národní poesii jihoslovanské, r. 1822 vyšel první, r. 1825 druhý, r. 1827 třetí díl »Slovanských národních písní«, obsahující na základě vlastního sbírání

i podle jiných snůšek slovanských písně české, slovenské, pak v překladech lužické, ruské, maloruské a srbské, ano i ukázky lidového básnictví litevského; někde připojeny též nápěvy, ano i umělé napodoběninny písní národních do sbírky částečně pojaty. Účel sbírky byl národně buditel-sky a slovansky vzájemný, knihu ovládal Herderův idea-lisující názor o kráse lidové poesie; ale leckde projevil se též zájem národopisný a zvykoslovný. Za dodatek této sbírky pokládati dlužno překlady »ilyrských«, (srbských) národních písní v »Kroku« a v »Musejníku« a pak svazek »Litevských národních písní« (1827) na základě sbírky L. J. Rhesy. Příbuzné dílo svým sbírkám vytvořil Čelakovský velkým, podle srovnávací metody sestaveným souborem slovanských přísloví »Mudrosloví národu slovanského v příslovích« o 15.000 číslech (1852, nové vydání r. 1893 od J. V. Nováka).

Původní básnickou činnost Čelakovského zahajují roku 1822 »S m í š e n é b á s n ě«, v nichž mladý poeta podléhá je-ště vlivu různých vzorů domácích i cizích a nejistě v du-chu vlastenecké romantiky jungmannovské hledá svůj tón. Po sedmi letech vystupuje v »O h l a s e p í s n í r u s k ý c h« (1829) již zralý umělec jasně vědomý svých cílů: podle vzorů hrdinské epiky a národní lyriky ruské vytváří tu nadšený obdivovatel ruské bohatýrské dávnověkosti i pří-tomnosti samostatné skladby, prosycené duchem i náladou ruskou, jemným romantickým smyslem pro přírodu, něž-nou erotikou a snahou po vystižení velikosti národní. Zvláštní popularity dosáhly větší skladby epické, čerpané z ruských »bylin«, »Bohatýr Murovec«, »Čurila Plenkovič«, »Ilja Volžanín« a pak skvostná ukázka slovanské báje zví-řecí »Veliký trh ptačí«, psaná s rozmarným humorem. Ně-kterými básněmi. »Veliká panichida« a »Smrt Aleksandra«, opěvoval Čelakovský i události současné, projevuje při tom lásku k carovi a obdiv k politické mohutnosti Ruska. Vel-ký význam díla vystihl hned v »rozsudku« svém r. 1830 Pa-lacký, klada je po bok »Slávy dceři«. Záhy po ukončení »Ohlasu písní ruských« chystal se Čelakovský k obdobnému dílu na základě lidové poesie české, vydal je však teprve r. 1839 s názvem »O h l a s p í s n í č e s k ý c h«. Kdežto v »O-hlasu písní ruských« spočívá hlavní důraz na epice, pře-vládá v tomto díle po výteč-nota lyrická. Z epických skla-deb významná jest jen široce založená historická skladba mohutného rytmu »Prokop Holý« a krásná balada goethov-ského dechu »Toman a lesní panna«, opěvující sílu démon-ické milostné vášně v rámci lesní romantiky; ostatek vy-plňují sbírku písně, popěvky a hříčky milostné, žertovné a satirické, zvláštní lahody a zralosti, v nichž básník nevy-jádril jen povahu selského lidu českého, ale i charakter vlastní, hravý, vznětlivý, rozmarný a ironisující. Často rý-juje se za těmito drobnými skladbičkami, v nichž vyzna-

né znaky české písně lidové jsou soustředěny a znásobeny, kus zdravé moudrosti životní, vyzrálý názor na svět. V celé české poesii najde se málo knih, jimž by dala se do té míry přiknouti gracie a to nikoliv nahodilá, nýbrž jasně chvěná, umělecky vykombinovaná, ryze básnickými prostředky získaná.

Kromě starších edicí dlužno uvésti L. Quisovu ve »Svět. knih.« (1899), nádherné vydání »Ohlasů písní českých« »Uměleckou besedou« (1896) s cenným literárně historickým úvodem Frant. Bílého a Máchalovu edici v Laichterově sbírce »Světla« 1913.

Jiného rázu než »Ohlasy« jest další básnická kniha Fr. L. Čelakovského »Růže stolistá« s vedlejším titulem »Báseň a pravda« (1840). Je to dvojdílný cyklus o 100 básničkách, psaných strofou maďarského básníka Al. Kisfaludyho, která jest obměnou znělky; první polovice jest rázu milostného, druhá rázu didaktického. Počátkem »Růže stolisté« bylo 13 básní, věnovaných milence básníkově Marii Ventové »Pomněnky Vatavské« (1831), v nichž vedle něžné erotiky hlásí se též kollárovske vlastenectví; láska u Čelakovského jest však mnohem jasnější, klidnější, životnější než u Kollára; také přírodní jeho líčení mají více pohody a bezprostřednosti. Značně níže stojí didaktický oddíl druhý, suchopárně a pedanticky převádějící v rýmy jakousi nepřívodní filosofii přírodní a kazatelsky hlásající mravouku i moudrost životní; jen vlastenecké básně z této části bývají časem citovány. [Frant. Bílého vyd. »Růže stolisté« (1894) podává vedle obsažného úvodu i dobrý výklad jednotlivých básní.] Původní básnickou činnost Čelakovského dovršují jeho výtečné epigramy; nevyšly souborně za jeho života — pro Musejník chystaná »Padesátka z mé tobolky« (1837, znovu vydal J. Dolenský 1917) byla v sazbe rozmetána, Čelakovský byl duch břitký, účočně kritický a satiricky dravý; malichernosti soudobého českého života, hlavně literárního, dráždily ho k odporu; již v létech dvacátých pěstoval literární satiru v »Literatuře krkonošské« (1824) a v »Patrných dopisech nepatrných osob« (1820). Velmi bystré úsudky kritické o současných zievech slovesných uložil jednak v dopisech přátelských, jednak v posudcích ČČM. a »Č. včely« v 30. l. V stručné a bodavé formě epigramů, jež Lessingem byla plně obnovena a vrácena původní své rodstatě, představované Martialem, nalezl Čelakovský scoudou formu pro svého ducha jasného, břitkého a účočneho a s neobyčejnou jistotou formální i prudkostí vtípovou vysílal svoje »nápisy« proti odpůrcům i malicherníkům. Zvláštním oddílem, klasických epigramů Čelakovského jest jeho »Kvítí, kdež náruživý botanik a jemný ctitel přírody podle podnětu Goethova užívá různých zievů říše přírodní, aby rozvil duchaplný nápad neb zachytil půvabný dojem či konečně šlehl

satiricky. [Veršovaná díla Čelakovského od r. 1847 bývají seskupována v »Spisů básnických knihy šestery«, obsahující I. Růži stolistou, II. Ohlas písní ruských, III. Ohlas písní českých, IV. Smíšené básně, V. Epigramy, VI. Antologii. Uplné vydání děl Čelakovského otiskla Národní bibliotéka ve IV dílech s životopisem od Fr. Bílého (1871—1880); krit. vyd. Jakubcovo vychází v »Cesk. spisovat. XIX. stol.« od r. 1913.]

Z básnických překladů Čelakovského vynikají: převod Herderových »Listů z dávnověkosti« (1823), pařamytií a legend to na základě biblickém a talmudském; Goethova dramatu »Die Geschwister« s názvem »Márinka« (1827); a prosaické přestrojení veršované »Panny jezerní« od Waltera Scotta. Překlad Augustiňova alegorického díla bohoslovného »O městě božím« (1829—1835) vzešel z motivů nikoliv literárních, nýbrž hmotných.

Z posledních let básnickových pocházejí některé, dnes zcela zastaralé spisy filologické, které vznikly z jeho činnosti profesorské a to »Čtení o srovnávací mluvnici slovanské« (1853) a »Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury slovanské« (1877) obě díla vyšla pohrobně.

Literatura o Čelakovském. Hlavním zdrojem poznání života, činnosti i povahy Čelakovského jest jeho korespondence s přáteli, vydaná r. 1865 a 1869 jako »Sebrané listy«; nová soustavná a kritická edice od F. Bílého (1907—1917 ve 4 sv.) obsahuje vedle dopisů též zápisky; také listy pozdější choti básnickovy B. Rajské, »Z let probuzení« (1873), podávají četné zprávy z pozdějších let básnickových. Soustavného životopisu Čelakovského posud není; jen mladá léta jeho obšírněji vylíčil Fr. Bílý v »Osvětě« (1899); od něho též zmíněný životopisný přehled při sebraných spisech a výklad některých básní v »Příspěvcích k praktické poetice« 1915. Vedle starší monografie J. J. Hanušovy (1855) a Fr. Bačkovského »Několik rozprav o Fr. L. Čelakovském« (1888) oceňují jednotlivé stránky činnosti Čelakovského: J. Máchal činnost básnickou v České revui (1899); J. Vrchlický hodnotu uměleckou v Zlaté Praze (1899); J. S. Machar ve »Knihách feuilletonů« II. (1902) a F. X. Šalda v Lumíru (1899) jeho význam literární; J. Jakubec podal rozbor Čelakovského epigramů v Obzoru lit. a uměl. (1900) a v II. sv. Literatury české XIX. stol. (2. vyd. 1917 str. 496—702) posud nejujcelnější studii o vývoji a životním díle Čelakovského, při čemž hojně použito všech statí z jubilejního roku 1899.

Kolem osoby F. L. Čelakovského kupí se obsáhlá škola literární, která jednak sdílí se s ním o jeho sběratelský i básnický vztah k lidové poesii domácí, jednak však přijímá jeho tendenci didakticky vlasteneckou, při čemž se namno-

ze kříží vliv Čelakovského s vlivem Kollárovým. Mnozí z této značné skupiny byli spíati s Čelakovským i důvěrnými styky přátelskými, tak zejména Josef Vlastimil Kamarýt, Josef Krasoslav Chmelenský a Karel Vinařický.

Josef Vlastimil Kamarýt (1797—1833), rodák z Velešína u Krumlova, farář v Klokotech, byl nejdůvěrnějším přítelem Čelakovského již od doby budějovické. Jak mocně oba druhové na sebe vzájemně působili, o tom svědčí listy i spisy Kamarýtovy. Současně s Čelakovským vydal »*S m í š e n é b á s n ě*« (1822), obsahující kromě lehké a hravé lyriky milostné řadu balad namnoze podléhajících vlivu Rukopisu Královédvorského; ale touto knihou loučil se Kamarýt, uchylující se k bohosloví, již s básnictvím. V »*Českých národních duchovních písních*« (II díly 1831 a 1832) shrnul na základě tradice ústní i podle tištěných a psaných kancionálů velké množství náboženské poesie české, řídě se zájmem básnickým a snahou po proniknutí k duši lidové, což zavdalo podnět k nelibosti u vrchnosti církevní. (Souborné vydání spisů Kamarýtových vyšlo 1867.; životopis podali A. Rybička v »*Předních křisitelích*« a J. F. Zítek 1898.)

Josef Krasoslav Chmelenský (1800—1839), doktor práv a dvorský místosudí v Praze, byl též rodák z jižních Čech (z Bavorova) a budějovický spolužák Čelakovského. Vedle knih veršů »*Básně*« (1823), »*Poputnice čili písně cestujícího*« (1837—1838), »*Růže plané z Moravy a Slezska*« (1840) vydával i sborníky písní vlastních a cizích, »*Věvec se zpěvů vlasteneckých*« (1835—1837 později redigoval skladatel F. J. Škroup) a »*Kytka*« (1836—1838). V básních svých vracel se Chmelenský vždy k týmž námětům lyrickým: k nevinné a něžné lásce dívčí, k idylické kráse přírodní, k oslavě básníků a básnictví, k nadšení vlasteneckému a slovanskému; formálně závisel nejen na hlavních svých vzorech Čelakovském a Kollárovi, nýbrž i na starší anakreontice české, naproti tomu vliv lidové písně jeví se u něho mnohem skrovněji. Zvláštním darem Chmelenského byl jeho jemně vypěstěný hudební cit, který projevil se zpěvností jeho veršů. »*Věvec*« i »*Kytka*« byly podniky spíše hudební než literární; vznikly za součinnosti Chmelenského a českých skladatelů J. Fr. Škroupa, F. M. Knížete, A. Jelena, J. Vorla, kteří po stopách prvního obrozenského hudebníka našeho Jana Jakuba Ryby (1765—1815), auktora prvních českých spisů o hudbě, komponovali na české texty a na rozdíl od mezinárodního V. J. Tomáška hledali českost v napodobování zpěvu lidového. Tak mohly sborníky Chmelenského přinášeti vedle textů též melodie, a písně znárodněly, přecházejíce mezi lid; čehož zvláště hojnou měrou dostalo se údělem skladbám Chmelenského a Pickovým. Spojení Chmelenského s F. J. Škroupem dalo vznik první české původní opeře, jež navá-

zala na podobné snahy J. N. Štěpánkovy. Byl to »Dráteník« (1826), za nímž následovaly »Oldřich a Božena« (1828) a »Libušin sňatek« (1834), opět dle textů Chmelenského Škroupem komponované; hudebním principem těchto skladeb Škroupových bylo zevní napodobení národních písní.

Chmelenský byl též vynikající kritik, pokračoval v tradicích školy Jungmannovy, které uváděl v soustavnou praxi kritickou a r. 1837 obhájil promyšleným »Slovem o kritice«, předzvěstí to slavné stati Havlíčkovy; své posudky a úvahy otiskoval v l. 1824—1838 v »Čechoslavu«, »Čas. čes. musea« a »České včele«. Průkopný význam měla jeho hudební kritika, dotud v Čechách neznámá a slučující s důkladnou znalostí odbornou občas odvahou ostrého soudu; v Příloze k Věnci vytvořil náš první hudební časopis. Vychovatelem obecnstva i herců, dramatických spisovatelů i překladatelů osvědčil se posudky divadelními, v nichž ocenil správně Tyla i Klicperu. Z literárních kritik, které si též všímaly přísně omylů v produkci moravské a slovenské, smutně proslul příkrý odsudek Máchova »Máje«: setkali se tu představitelé dvou nesmírně různých pokolení a směrů literárních. (Vybrané spisy Chmelenského v Kobrově »Nár. bibl.« 1870; listy ve vyd. korespondence Čelakovského a Vinařického, pak Č. Mat. mor. 1910, ČČM. 1915. O Chmelenského kritice hudební Zd. Nejedlý v Lumíru 1908, o literární a divadelní M. Hýsek v stati »Jungmannova škola kritická« v L. filolog. 1919.) V kriticky hudební činnosti podobal se Chmelenskému novinář Ludvík Ritter z Rittersberku (1809—1858), jenž kromě statí o slovanské hudbě podal příspěvky k poznání lidového života v Haliči, kdež v 40. l. byl žil.

Karel Vinařický (1803—1869) pocházel ze Slaného a psal se proto také Slánský. Jako kněz dosáhl různých důstojností: r. 1825 stal se ceremonášem, r. 1829 tajemníkem arcibiskupským, r. 1833 farářem v Kování, r. 1849 děkanem v Týně nad Vltavou, r. 1859 kanovníkem na Vyšehradě. Jako básník byl K. Vinařický umělý formalista, pečlivý překladatel a napodobitel poesie klasické, horlivý obháje libozvučnosti češtiny i prosodie časoměrné. V satirických »S němech zvířat« (1841 a 1863), zbásněných na motivech Flaškovy »Nové rady«, postavil se ostře proti novým proudům kulturním, literárním i politickým; ve sbírce »Varito a lyra« (1843) ukázal řadou hříček poetických hudební kvality a libozvučnost češtiny; v pozdní »Vlasti« (1863) shrnul do rámce kollárovské pouti po Čechách řadu idylických obrázků: také jeho truchlohra »Jan Slepý« (1847) zapadla. Z básnických překladů svědčí přepracování V. Stacha i Jana Hollého a dílo »Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic Věk a spisy vybrané« (1836) o formálním nadšení pro časomíru; jeho přebásnění Ver-

giliovy »Aeneidy« (1851) a »Zpěvů pastýřských« (1838) i kusů z Biona, Homera, Horatia o vytríbeném smyslu klasičtém; jeho překlad Pyrkerových »Hymen povátných« (1842) o vroucí zbožnosti.

Význam Vinařického spočívá však jinde. Hluboká zbožnost prostá nesnášenlivostí a stranictví postavila vlivného kněze záhy v popředí organisací katolicko-církevních; založený jím »Časopis katolického duchovenstva«, v němž v začátcích se účastnil též Čelakovský, byl výborně veden po stránce bohoslovně pastorální a pokrokově řízen po stránce formální; Vinařický tam i v »Čas. čes. musea« otiskl v l. 1828—1841 některé bystré posudky kritické. Líbezný duch ušlechtilého kněze, jenž v dobách největší tísně ukázal se nezištným a obětavým druhem Čelakovského, záhy obrátil se k pedagogice a k literatuře pro mládež, v Čechách jeden z prvních. Jeho básně a říkadla pro děti »Kytka básniček« (1842 a 1845) i »Modlitby maličkových« (1845) svou roztomilou naivností a usměvavou něhou získaly si srdce dětská; což platí i o jeho čítánkách pro školy obecné. Jako buditel národní a politický stál K. Vinařický vždy v řadě prvních. (Sebrané spisy vydány v »Nár. bibl.« ve II sv. 1871 a 1875; korespondenci vydávají od r. 1903 v nákladě České akademie V. O. Slavík a J. Jakubec, posud 3 sv.) stručné ocenění jazykových a pedagogických zásluh Čelakovského podal J. Šafránek v »Osvětě« (1885).

Jako osobní důvěrníci Čelakovského Kamarýt a Chmelenký přimkli se i vzdálenější K. S. Šnaidr, Fr. Jar. Vacek Kamenický a V. J. Pícek k lidové písni, přijímajíce kromě toho od Čelakovského těsné sloučení erotiky s vlastenectvím. Forma drobné písně a balady hověla jejich duchu nejvíce; často pomohlo zhudebnění jejich básničkám, myšleným namnoze jako písně společenské, k popularitě. Podle povahy i hodnoty svého básnění zasluhují v pravém smyslu slova název epigonů.

Karel Sudimír Šnaidr (1766—1835) vrchnostenský úředník na různých místech v Čechách, v letech 1803—1806 suplent estetiky na pražské universitě, stal se českým básníkem teprve v stařeckých letech, když před tím vydal řadu sbírek německých. Šnaidrův »Okus v básnění českém« (II díly 1823 a 1830), jest kniha kompromisní. Jako v německých svých verších obnovuje tu zastaralé již galantní a anakreontické motivy, hlavně bujně a vtípně milostné, na druhé straně jeví se napodobení lidové písně a balady, kterou Šnaidr sbíral a studoval; vliv Čelakovského zračí se v nejedné z těchto lehkých a pružných písní a balad, které částečně znárodněly (na př. »Jan za chrta dán«, »Poustevník«). (Vydání Šnaidrových českých pokusů poetických v »Nár. bibliot.« 1869 za redakce a s úvodem A. Rybičky; kritické ocenění v stati Ferd. Schulze o České baladě v »Osvětě« [1877].) —

František Jaroslav Vacek Kamenický (1806—1869), děkan v Blovicích, přihlásil se k básnickému programu Čelakovského sbírkou charakteristickou již názvem, »Písňe v národním českém duchu« (1833), kde napodobení písně lidové provedeno jest s otrockou věrností, ale bez tvůrčí schopnosti a s nepříjemnou jednotvárností. Sentimentalita, naivní vlastenectví, prostá vroucnost náboženská vyznačují i další, nerozsáhlou jeho činnost básnickou, z níž zmínky zasluhují pročitěné »Elegie nad hrobem matčiným« (v *Musejníku* 1839) a cyklus znělek »Lilie a růže« (1846), kde po příkladě Vocelově bez básnického vzletu předvádí výjevy z nejstarších dějin českých až do smrti Břetislavovy. (Životopis od J. Raušara 1885).

Václav Jaromír Pícek (Podsvijanský) (1812—1869), úředník zprvu vrchnostenský, pak státní, posledně okresní sudí v Nových Benátkách. Jeho »Básně« (1843), »Písňe« (III. sv. 1847, 1852, 1856) vyvrcholují sentimentalitu zněznělých epigonů mužného a jadrného Čelakovského: vlastenectví, erotika, dějiny české, krajinné krásy jsou oblíbenými předměty jeho formálně obratné, ale nemuzně titěrné a uslzené poesie, kterou odsoudili sice Čelakovský i Havlíček, která však ve vlasteneckých vrstvách požívala takové obliby, že velmi mnoho z písní Píckových, s oblibou komponovaných, znárodnělo. Bez významu jsou historická jeho dramata »Vilém Rožmberk« (1840) a »Král Vladislav na Moravě« (1840, nedochováno). V době probuzeného života politického stál Pícek jako redaktor »Pražských novin« ve službách vládní reakce, jak ukazují i jeho polemické »Politické zlomky o Čechách« (1850). V životě politickém byl Havlíček odpovědným nepřítelem Píckovým.

Z básnířek národní romantiky, které slučovaly prostoduchou erotiku s vlasteneckým horováním v písních konvenčního střihu, vydaly knihy básní Marie Čacká (vl. Františka Svobodová, provd. Pichlová 1811—1882) a Anna Vlastimila Růžičková (1824—1869).

Samostatnější místo než tito epigoni zaujímá Čelakovského literární žák *Josef Jaroslav Langer* (1806—1846) zajímavý neméně osudy než díly. Langer narodil se 12. listopadu 1806 v idyllické Bohdanči; za studii gymnasiálních v Hradci Král. podlehl vlivu svých profesorů V Kl. Klicpery a a zejména vynikajícího učitele Jos. Chmely (1793—1847), bajkáře, idylika a překladatele z latiny, a stal se jejich přičiněním vlastencem a básníkem. Na studiích filosofických i právnických v Praze od r. 1826 seskupil kolem sebe řadu mladých vlastenců, básníků a bohémů, jejichž orgánem se r. 1830 stal časopis »Čechoslov« (v. v.). V Praze však záhy nechal Langer soustavného studia, oddal se žurnalistice, přípravě historické, hlavně pak romantickému snění a bohémské volnosti, při čemž pracoval svědomitě o vývoji

svém poetickém. Náhle r. 1830 musil Langer opustiti Prahu. Příčiny tohoto posud nejsou zcela jasny: vedle příčin politických byly tu asi též motivy intimní, snad milostné, také rozhorlená vůle bohदानeckého otce měla tu patrně účastenství. Vrátil se do rodné Bohdanče, kde nejprve byl společensky i literárně horlivě činný, až po r. 1835 sražen intimní katastrofou milostnou, zvolna upadal, oddán pijáctví a pusté melancholii. Když 28. dubna 1846 zemřel, byl již napolo zapomenut.

První básnické práce Langerovy jsou »Bajky« v ČČM. (1829) a »Selanky« (1830) jest to idylka, jdoucí ve stopách gessnerovců Chmely a J. Lindy, ale již v nich sem tam hlásí se působení Čelakovského a to dílem bezprostředně, dílem těsnějším se přimknutím k písni lidové. Ze školy satirika Čelakovského vyšly britké »Kopřivy« (1829—1831) a později parodie hlouposti maloměstské se skrytým ostnem proti padělkům Hankovým »Bohdanecký rukopis« (1831) i podobné delší prosaické dílo »Den v Kocourkově« (1832) alegorického rázu s hojnými šlehy na tehdejší život český, s částečnou motivickou příklonou k Labyrintu J. A. Komenského. Tato dvě díla byla výrazem Langerova opovržení k českému maloměšťáctví, jímž v Bohdanči strádal. Hlavní zájem věnoval Langer v době bohदानecké studiu lidové poesie; jak jeho »České krákováčky« (1835) ukazují, stal se téměř lidovým improvisátorem; cenné »České prstonárodní obyčeje a písně« (v ČČM. 1834) předvádějí nám jeho snahy národopisné. V této době však Langer po stopách pražského estetika Müllera podrobným studiem lidové poesie dospěl názorů úplně odchylných od teorie Čelakovského, jehož v praxi následoval. Tehdy ostře se vyslovil proti mechanickému, umělému napodobení písně lidové zejména v lyrice, tehdy položil zvláštní důraz na improvisační ráz, lyričnost a hudebnost české písně lidové, tehdy pronesl námitky proti metodě, podle níž byl složen Čelakovského »Ohlas písní českých«; postup »ohlasový« připouštěl pouze pro epiku. Ale odsoudiv tak padělání lidových písní, jehož kdysi též sám se účastnil, a zdůrazniv, že národnost básnictví zakládá se na subjektivní síle a osobité formě básníkově, nedovedl přece vypracovati se k modernějšímu a životnějšímu umění; dlouho chystaná občanská hra »Marie Záleská« zůstala torsem, jehož dokončení překazil trudný konec básníkův. Jméno Langerovo bylo s úctou vyslovováno nejen od současníků, kteří znali jeho počátky v duchu Čelakovského, ale i od generace mladé, jež ctíla v něm však jednotu života a činnosti, nikoliv snad zásady, nedospěvší vyslovení, ba ani domýšlení; také ironická příchut některých spisů Langerových měla pro mladé spisovatele zvláštní kouzlo příbuzenské. (Dvojdičné vydání Langerových spisů vyšlo za redakce a se životopisem V. Filípka 1860—1861; pěkný výběr vydal K. Rie-

ger v Svět. knih. 1909; ocenění literární podali J. Šafránek v »Osvětě« 1887 J. Vlček v spise »Několik kapitol z dějin naší poesie« 1898; J. Hanuš v Literatuře české XIX. století, II. díl str. 601—655 a Zd. Nejedlý ve Zvonu 1906 i v Lumíru 1907; důkladný životopis od J. Peška v Čes revui 1911; od něho také vyd. korespondence v Č. mod. filolog. 1912 a 1913.)

Druhý směr, jenž vedle napodobení písně národní vychází od Čelakovského, jest didakse mravoučná a vlastenecká, vyplňující takřka celý druhý díl »Růže stolisté« a pronikající ostatně též pozdější částí Kollárovy »Slávy dcery«. Z osobních druhů Čelakovského bral se tímto směrem již Vinařický, jenž do této poetické didakse vnesl novou tendenci, nábožensko-katolickou. V tom našel Vinařický četné následovníky povoláním vesměs kněze; u nich hlásí se vždy více místo snášlivé humanity a povzneseného theismu Čelakovského bojovný klerikalism a přísná ortho-doxie; úměrně s tím chudne i básnická hodnota těchto výtvorů. V Čechách působili v tomto duchu Boleslav Jablonský a Václav Štulc, na Moravě pak František Sušil.

Boleslav Jablonský vlastně *Karel Tupý* (1813—1881) rodák z Kardašovy Řečice, rozpadl se život zevně i vnitřně na tři díly. Do r. 1837, kdy po gymnasijských letech v Jindřichově Hradci a po filosofických i nedokončených právnických studiích vstoupil, hnán nouzí i puzen vůlí otcovou, do řádu premonstrátského, byl romantickým lyrikem epigonského rázu, jenž v ohlasech kollárovských a v napodobeninách lidové písně opěvoval lásku k dívce a k vlasti, psal příležitostné básně a ve veršované pohádce (»Tři zlatí vlasové«) pokusil se básnicky využítí báchorkových motivů. Po r. 1837 v klauzuře strahovské vznikala vášnivě bolestnou vzpomínkou na bolestný vztah k Angelině (Marii Pospíšilové) jeho erotika opravdově prožitá a výrazově strhující (hl. cyklus »Písně milosti«) i jeho populární deklamovanky oslavující vlast a národ v duchu svobodomyšlné »Mladé Čechie« (»Tři doby v zemi české« 1846). Vývoj své mladosti shrnul B. Jablonský dodatečně sbírkou »Básně« (1841). Jako kněz premonstrátský, který od r. 1847 do své smrti působil ve Zvěřinci u Krakova, kde přilnul k polskému prostředí, věnoval se B. Jablonský činnosti kazatelsko-homiletické a to nejen ve sbírce kázání »Vítězství kříže« (1844), v modlitební knize »Růže Sionská« (1844), nýbrž i v plodech veršovaných. Z původních 19 didaktických básniček zařazených do prvního vydání »Básně« a nadepsaných »Moudrost otcovská« vznikl celý obsáhlý cyklus, vykazující posléze 110 čísel. Zarámování těchto lehce a obratně zveršovaných básniček jest pravidelně lyricko-krajinářské, ale za každým obrázkem přírody skrývá se nějaké mravní naučení, některé dogmatické pravidlo, kus průměrné moudrosti životní. Názor opěvovaný s touto obratností formální a s touto vytrvalostí kazatelskou jest praktické křesťanství, li-

dumilně zabarvené, jak hlásal je proslulý učitel Jablonského, vzácný kněz filosof Bernard Bolzano. Lehounké roucho veršové, prostá jasnost básnických obrazů, srozumitelnost výkladů mravoučných, vhodnost deklamační — to vše přispělo k neobyčejné popularitě »Moudrosti otcovské«, v níž se zalíbila hlavně škole a čítánkám. Za pobytu krakovského B. Jablonský na dlouho umkl, až v 70. letech ozval se, pokračuje v tónech své mladosti, horkou erotikou, s níž souběžné jsou i některé dvorně milostné básně polské. »Básně« Jablonského, v nichž »Moudrost otcovská« byla hlavní částí, vyšly do r. 1893 v osmi vydáních; také »Moudrost otcovská«, od II. vyd. »Salomonem« nazývaná, častěji byla otiskována. Teprve v poslední době oblíba její klesa, a Jablonskému jako básníku vykazuje se po právu skrovnější místo v české slovesnosti předbřeznové. (Životopis B. Jablonského od Al. Matušky 1886; o vztahu k Polsku Edv. Jelínek v Slov. návštěvách 1889; krit. rozbor od Jar. Vlčka v »Několika kapitolkách« 1898; celkové ocenění M. Hýskem v ČČM. 1919).

Václav Štulc (1814—1887), posléze sídelní kanovník a probošt na Vyšehradě, spojoval v suchopárných a plytkých verších nadšení vlastenecké a slovanské s katolickým klerikalismem, jež hlásal i v časopise »Blahověstu« (zal. r. 1847). První jeho básnický cyklus, prodšený myšlenkou vzájemnosti slovanské, »Na Tatrách a pod Tatrami« (otišt. až 1874), hlásí se duchem k »Slávy dceři« a formou k »Růži stolisté«, a toto spojení jeví se i v dalších veršovaných knihách Štulcových. Z nich »Pomněnky na cestách života« (1845) konvenčně, leč upřímně vyjadřují básníkův obrat od bolestného subjektivismu k uklidněnému názoru katolickému; »Perly nebeské« (1865) opěvují parabolou evangelí; »České dumy« (1867) směle zasahují do politicko-národních otázek přítomnosti; »Harfa Sionská« (1868) inspiruje se lyrikou starozákonní. Zvláště činně a obětavě působil V. Štulc vedle K. V. Zapa a J. P. Koubka pro shodu česko-polskou a to jak literární, tak společenskou, když kníže Jiří Lubomirski, jeho doživotní přítel, získal jej pro věc polskou. Krásný pomník svému polonofilství postavil překladem hlavních děl Adama Mickiewicze Konrada Walleroda. Gražiny, Sonetů krymských, Ballad a Dziadů. (Překlady ty vyplňují 2. svazek dvojdílného vydání Štulcových spisů v »Národní bibliotéce« 1874 a 1878. Vedle Mickiewicze zabýval se také s láskou poesíí Krasínského. O jeho vztazích k Polsku Edv. Jelínek v »Slovanských návštěvách« 1889.)

František Sušil (1804—1868), rodák z Nového Rousínova u Brna, stal se po duchovní službě na různých místech r. 1837 profesorem bohosloví v Brně, kdež působil jako uvědomělý Čech a horlivý katolík do své smrti r. 1868 v Bystřici pod Hostýnem. Původní básně Sušilovy nejsou valné co

ny, vyšly jako »Básně« (1847), »Růže a trní« (1851), pak znovu jako »Sebrané básně« (1862); posmrtně vydané »Nové básně« (1870) mají dva díly »Zpěvy a hněvy« a »Smíšené básně«. Není v nich poesie ve vlastním slova smyslu; suchá didakse a přísná mravouka převládají; obsah jest vlastenecký a důrazně církevní. Zvláště však nepřístupnými činí tyto ztrnulé a těžké básně jejich stránka formální, jsou plny výrazů neobvyklých, zastaralých a strojených, psány jsou těžkopádnou časomírou, jejímž horlivým obráncem a jednostranným teoretikem ukázal se Sušil v pochybené »Krátké prosodii české« (1856, 1861, 1863). Tyto formální zvláštnosti a podivnosti vadí též Sušilovým básnickým překladům »Hymen církevních« (1846 a 1859) a »Antologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Musea« (1861).

Mnohem významnější než básnická činnost Sušilova, jdoucí po stopách Čelakovského didakse a formalismu, jest jeho působení ve prospěch písně lidové. Sušil nerozšiřuje jen sběratelství, k němuž byl přímo Čelakovským vybidnut, na půdu moravskou, nýbrž sběratelství prohlubuje vědecky a hudebně, jsa nadán výtečným pochopením pro osobitost moravské lidové písně, čímž podobá se svému současníkovi a krajanovi, olomouckému augustiniánovi Pavlu Křížkovskému (1820—1885), který v hudebním pojetí písně národní vysoko se povznesl nad hudebníky rázu Škroupova. Sušil všiml si i dialektické stránky písní, byl z prvních, kdož zaznamenávali a studovali nápěvy, ano postoupil časem i k srovnávání moravských písní s písněmi jiných větví slovanských. Jeho sbírka moravských písní, zakládající se na vlastním studiu v nesčíslných končinách Moravy a Slezska, rostla a zdokonalovala se postupně. První dva svazečky »Moravských národních písní« (I. o 190, II. o 586 čís.) vyšly r. 1835 a 1840; byla to však pouhá průprava k obrovskému soubornému dílu »Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými« (1853—1860), jež obsahovalo téměř tisíc čísel a skytalo stejně bohatý materiál pro národopisce, hudebníka, dějepisce i básníka. V díle Sušilově pokračoval pak Fr. Bartoš, i jinak věrný a nadšený stoupenec Sušilův. Z theologické činnosti Sušilovy stojí v popředí jeho překlad a výklad Nového zákona (1864—1871) na základě moderní katolické vědy biblické; z katolicko-propagační činnosti Sušilovy posud trvá založený jím deník moravský »Hlas« (od r. 1849) a spolek pro vydávání českých knih náboženských »Dědictví Cyrilo-metodějské« (od r. 1848). Cenný životopis Sušilův vydal v Brně r. 1904 Pavel Vychodil; jeho redakci též vydání korespondence Sušilovy a jeho družiny od r. 1917 v Brně.)

Čelakovský se svými básnickými žáky a stoupenci pěstoval hlavně napodobení lyrické písně lidové, až Langer

kriticky zjistil nesprávnost tohoto postupu imitačního; jen v krásném »Tomanu a lesní panně« vytvořil též baladu v duchu národním. Baladická technika, kterou zbásněna jest tato mistrovská báseň, plná tajemné přírodní nálady a pochmurné tragičnosti, byla v českém básnictví zcela nová. Dotud vládl v české baladistice starý sloh XVIII. století, jenž tragiku, hrůzu, zázračnost a příšernost parodoval, převáděl v grotesku a schválně přibližoval se hrubě drastickému podání zpěváků jarmarečních: nejen Š. Hněvkovský a V. Nejedlý, ale ještě K. S. Šnaidr líbovali si v tomto slohu. Teprve básnická romantika, zbystrivší své poznání na vzorech staroskotských, našla v baladě něco jiného: zkrácené drama s tragickým konfliktem a s jádrem mravním, vsazené do rámce přírodního líčení; soustředěný obraz vnitřního života lidového s celým ovzduším národního bytí. Všem hloub založeným romantikům nešlo posléze v baladě o mechanické napodobení básnické tradice lidové, nýbrž o samostatné umělé vytváření v duchu lidovém. (Srv. studie o české baladě a romanci Ferd. Schulze v »Osvětě« [1877] a F. Kocourka v progr. reálky v Žižkově 1911) Toto modernější a ryzejší pojetí balady představují zlomkovitě náběhy J. J. Kaliny a hotová umělecká díla K. J. Erbenova.

Josef Jaroslav Kalina (1816—1847) zemřel příliš záhy, aby byl mohl vyplnit nádeje v nevšední jeho talent skládané; kromě toho neklidný život nedostudovaného bohéma příliš byl rozerván vědeckým diletantismem, uměleckým blouzněním, nejistotou cíle a neštěstím v lásce, takže všechny jeho práce zůstaly troskami neb nehotovými náčrtky. J. J. Kalina měl bohaté vzdělání básnické; kromě národní poesie studoval a pak i překládal Höltého, Byrona, Mickiewicze, Rousseaua: překlady ty se však ztratily. Mezi básněmi jeho mimo lyriku citu i výrazu velmi vášnivého zvláště vynikají balady, na př. »Kšaft«, »Lázeň Libušina«, »Zedník«, silně procítěnou stránkou etickou a dramaticky vzrušeným vypravováním; za to formálně jsou nepropracovány a drsný (Básně Kalinovy byly vydány posmrtně Fr. Douchou a J. Vlčkem 1852, nově v »Nár. bibliot.« 1874, úplněji Fr. Frýdeckým v »Svět. knih.« 1912; rozbor činnosti Kalinovy od Fr. Zákreise v »Osvětě« (1874) a od J. Máchala v *Literatuře české XIX. stol., II. díl, str. 835—844.*)

Karel Jaromír Erben (1811—1870) narodil se 7. listopadu 1811 v Miletíně. Vystudovav gymnasium v Hradci Králové a filosofii i práva v Praze, vstoupil nejprve do služby soudní, pak fiskální. R. 1843 opustil dráhu úřední a věnoval se v službách zemských studiu venkovských archivů; r. 1845 stal se archivářem města Prahy, r. 1864 ředitelem pomocných úřadů pražských, při nichž vytrval do své smrti 21. listopadu 1870.

Činnost Erbenova jest trojí, sběratelská, básnická a vydavatelská. Básnické první pokusy náleží již do mladých

jeho let, ale teprve, když poznal usilovným studiem v lidu samém jeho poesii a tradici, vytvořil Erben významné dílo poetické »Kytici«: proto dlužno dříve poznati výsledky jeho sběratelství; práce diplomatáfské a vydavatelské spadají do pozdějších let Erbenových.

Již záhy Erben se chystal k velkému soustavnému dílu lidopisnému »Obyčeje národu českého«, k němuž pak za pátrání archiválního na českém venkově horlivě shledával látku. Ale k chystanému dílu nedošlo; za to místo něho vydal Erben příbuzné práce jiné. Nejmáramentější z nich byly »Písně národní v Čechách« (3 díly 1842—1845), obsahující kromě spolehlivých textů také hoiné nápěvy, varianty písní, odkazy na jiné sbírky, výklady a poznámky, posléze pak jako doslov obsažné »Slovo o písni národní«: novinkou byla značná zásoba původních lidových balad, o jejich jsoucnosti se potud pochybovalo, a které pak sběrateli sloužily za motivické předlohy vlastních skladeb básnických. Erben pracoval o své sbírce extensivně a intenzivně dále, zejména utřídil svou sbírku dle určitých kategorií, zařadil všude odkazy k prstonárodní poesii ostatních kmenů slovanských, přibral mnoho ukázek nových a vydal pak jako »Prstonárodní české písně a říkadla« (1862—1864; další rozmnožené vydání 1896—1898). Ještě větší měrou než ve sbírce písní proniká srovnávací metoda Erbenova v jeho souborech a výborech pohádek a pověstí: »Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních« (1865, též s názvem »Slovenská štánka«) a »Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských« (1869, nové vydání v »Svět. knih« 1907; soubor »Českých pohádek Erbenových uspořádal V. Tille 1905 ve »Žni z literatur«). Ze studií slovanské epiky národní vzešly překlady »Dvou zpěvů staroruských totiž O výpravě Igorově a Zádónština« (1869).

Tato sběratelská činnost, která pro český lidopis má význam průkonnický, byla spolu průpravou Erbenovy tvorby básnické. V mladých svých letech otiskl Erben po časopisech a almanáších řadu drobnějších básní, různé intonace a různé hodnoty; byly vesměs důkazem cizích vlivů a to od Hanky, Čelakovského a Langra až po Mickiewicze a Heina. Básnická osobnost Erbenova se jimi neprojevovala. Také veselohra z maloměstského života »Sládcí« (1836), ze života básníkovy nevytištěná, neuchyluje se nikterak od běžných tehdy frašek se zpěvy. R. 1836 pracoval Erben o prvnímu nářtku legendárního »Záhoře« se snahou porazit Máchův »Máj«, ale zároveň podléhá bezděčně jeho vlivu: r. 1837 vyšla v almanachu »Vesně« první balada v duchu lidovém. »Poklad«; ostatní básnil a částečně i uveřejnil Erben v 40. letech a prvních rocích padesátých, takže již r. 1853 mohl vydati »Kytici z pověstí národních«.

Úspěch knihy byl neobyčejný. Ačkoliv již Erben zatím básnictví se vzdal, rozmnožil přece své dílo, r. 1861 vyšla »Kytice« v rozmnoženém vydání druhém. Počet básní značně vzrostl k baladám přibyla »Lilie«; kromě toho celý oddíl »Písni«, t. j. kratších skladeb schopných zhudebnění, leckdy však také obsahu výpravného, a pak některé překlady. (K tisku připravil Erben ještě vyd. III., jež vyšlo však posmrtně 1871; r. 1891 vydala »Umělecká beseda« ilustrované vydání s úvodní studií Jar. Vrchlického o básnickém významu »Kytice« [nově otištěna ve »Studiích a podobiznách 1892] 1901 vyšlo vydání v »Svět. knih« s úvodem a poznámkami L. Quise; téhož roku vydali v Zábřezu R. Schenk a J. Straka cenné vydání s úvodem a poznámkami hlavně pro potřebu školní; »kriticky« vydal Erbenovy »Veškeré spisy básnické« r. 1905 Jaroslav Sutnar, jenž pilně se studiem Erbenova zabývá a řadu článků o něm otiskl. Sutnarovo vydání obsahuje takměř vše, cokoliv Erben veršem napsal a k tomu ještě »Sládky«, mnoho čísel otištěno poprvé z rukopisů neb z časopisů; další dodatky a varianty snesl a výkladem opatřil St. Souček v Č. Čas. Mor. 1915. Z cizojazyčných překladů [do polštiny, chorvatštiny, němčiny, švédštiny] vyniká úplný překlad od E. Alberta a M. Kwaiserových »Der Blumenstraus«, Wien 1900.)

Váha »Kytice« spočívá na první části nadersané »Pověsti národní«, která vedle úvodní básně, vykládající název sbírky, obsahuje 12 balad I. Poklad. II. Svatební košile. III. Polednicé. IV. Zlatý kolovrat. V. Štědrý den. VI. Holoubek. VII. Záhořovo lože. VIII. Vodník. IX. Vrba. X. Lilie. XI. Dceřina kletba. XII. Věštyně, tyto dvě rázu lyrického. Také Erbenovy balady a legendy jsou »ohlasu« národní poesie jako obě díla Čelakovského, ačkoliv samostatný tvůrčí podíl Erbenův po všech stránkách byl daleko větší. Vyvoliv si z národní tradice české neb jinოსlovanské některou zvláště charakteristickou pověst neb alespoň několik významných motivů, Erben se snažil ostře vypracovati právě ony epické psychologické rysy, v kterých povaha toho onoho kmene slovanského zvláště zřetelně se rýsuje. U většiny básní do »Kytice« zařazených (výjimkou jest zejména »Štědrý den«) můžeme dopodrobna studovati použitou pověst s různými varianty a vždy vidíme, kterak básnický idealism Erbenův jeho psychologický bystrozrak, pronikající ke kmenové individualitě národů slovanských, jeho veliký umělecký vkus i etická ušlechtilost volily vesměs motivy a rysy lidsky a zároveň národně typické. Mnohé z pověstí v »Kytice« zpracovaných původem svým sahají do dávnověkosti a naskytují se proto i u mimoslovanských národů evropských; Erben vybírá si se zálibou ony, v nichž starodávná víra v nadpřirozené bytosti, pověrečná hrůza před záhadnými živelními démony, lidská bezmocnost před silami přírodními nalézá své, byť zastřené, vyjádření, nebo

kde mocné, zhoubné vášně a temné viny zatrácají základy bytosti lidské. Ale proti těmto živlům demonickým a vášnivým vystupuje již v národních pověstech samých vyšší etický řád, přísné mravní vědomí, vznešený zákon lásky a očistý, a básník, hlubokou mravní přísností a ušlechtilostí vynikající, zdůrazňuje tento mravní obsah pověstí, prohlubuje jej psychologicky jednak povahopisem jednajících osob, jednak soustředěním dějovým. Z tohoto mohutného konfliktu vzniká tragika všech básní epických vřazených do »Kytice«, tragika čistě lidská, kterou však Erben zpravidla vyřešuje smírně a harmonicky v duchu českého lidu, jenž vinu vykupuje rád očistou a pokáním. Takto obměňuje Erben původní charakter baladistiky, jak ji našel u svých učitelů Herdera, Bürgera, Goetha, u nichž démonické a vášnivé živly pravidelně vítězí: takto projevil zároveň celý svůj básnický a lidský idealism. Než toto psychologické a mravní zmocnění pověstí národní bylo jen součástí díla Erbenova. Pro baladické své tragedie ze života lidového vytvářel Erben s podivuhodným uměním syté a jímavé nálady, se stručným a reliefním darem krajinomalby, s jistou schopností úsečně a názorně kresby osob několika rysy celý básnický rámeček. Při svém dlouholetém studiu tradice lidové poznal jádrnou stručnost a pregnantní pilnost řeči prostonárodní, naučil se charakteristickým obrátům, výrazným přirovnáváním a plastickým epitetům lidového básnictví našeho, poznal živě dramatický spád dialogu i lyrický proud scénického líčení: toho všeho užil v »Kytici«, která proto se stala vzorem básnického stylu národně českého. Při tom nebyl však pouhým napodobitelem, nýbrž i tvůrčím umělcem: znal a využíval hudební hodnoty jazyka, ladil melodicky rytmus, asonanci a rým, ukázal se virtuosem vzácným zvukomalby, ač po prosodické stránce zavedlo jej napodobení lidových písní k jakési metrické anarchii. (Po ocenění »Kytice« důležité jest srovnání její s předlohami lidovými: provedl je Lev Šolc v »Hlídce literární« [1892 a 1893] a J. Máchal v Literatuře české XIX. stol. II. díl, str. 308—327; rozbor jednotlivých básní podali: »Svatebních košík« Th. Ardelt [výr. zpráva gymn. v Písku 1877] a J. Höhm [výr. zpráva reálky v Rakovníce 1877], »Pokladu« F. Šujan [výr. zpráva gymn. v Brně 1896], »Štědrého večera« Fr. Tábořský [výr. zpráva v dívčí škole v Praze 1887]. O metrice »Kytice« pojednal nejkritičtěji J. Král v L. filolog. 1911.)

Veliký literární a národní význam oceněn byl jak od současníků, tak od pokolení následujících: Erben stal se učitelem a miláčkem všech, kdož měli důvěrný vztah k národnímu básnictví lidovému, neb kdož usilovali o vytvoření básnického slohu českého, jak to vyznal J. Neruda 1858 veršem v »Hřbitovním kvítí«, 1870 prosou nekrologu (Kr. sp. VI, 271), dlouhou studií Vrchlický 1891 (v »Studích a podobiznách«). Tak jako Erben, nikoliv jako Čelakovský,

formulovala si mladá básnická družina seskupená kolem »Máje«, hlavně Hálek, Neruda, Heyduk svůj slohový poměr k básnictví národnímu. Ještě později ukazuje se vliv Erbenův velmi jasně: L. Quis závisí na něm cele, J. Vrchlický jde v jeho stopách některými svými epickými drobnějšími skladbami. K oblibě Erbenově u mladého pokolení přispěla ovšem též okolnost, že Erben s ním veřejně sympatisoval. »Kytice« inspirovala však též často umělce hudební a výtvarné: A. Dvořák učinil její pověstí tématy svých symfonických skladeb, Zd. Fibich použil jich ke svým výtečným melodramatům; z umělců výtvarných, nehledíme-li k nejednotnému a málo zdařilému ilustrovanému vydání »Umělé besedy«, obrátil se ke »Kytici« zejména St. Sucharda.

V pozdějších letech oddal se K. J. Erben činnosti vědecké, z níž nejdůležitější jsou jeho práce diplomaticko-archivální a vydavatelské. Na základě obsáhlých studií v archívech pražských a venkovských, z podnětu Palackého konaných, vydal »Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae« (1855), obsahující dobu 600—1253; historickým účelům slouží též jeho překlad Nestorova »Letopisu ruského«. Jako vydavatel šel po stopách Palackého: o tom svědčí vedle »Výboru z literatury české« (v. v.) hlavně edice Štítného »Kniha šesterych o obecných věcech křesťanských« (1851), Bartošovy »Kroniky pražské« (1851), Harantovy »Cesty do Sv. země« (1854 a 1855), »Legendy o sv. Kateřině« (1860) a Spisů Husových (III díly 1865—1868). (Obšrný životopis Erbenův napsal Vincenc Brandl 1887.)

Česká literatura novelistická a dramatická do r. 1848.

Slovesné umění romantické doby našeho znovuzrození národního vyjádřilo se díly básnickými, vůči nimž tvorba novelistická i dramatická — těsně sloučená v tomto období nejen osobami svých pěstitelů, nýbrž i svými literárními a společenskými motivy — značně ustupují do pozadí. Příčiny toho jsou četné, nehledíc ani k okolnosti, že nižádný z dramatiků neb novelistů předběznových nedosahoval nadáním Koliára, Čelakovského, Erbena neb Máchy. Především byla to naprostá závislost na vzorech cizích, zejména německých, která jevila se zvláště tehdy, když čeští novelisté neb dramatikové volili látky domácí a historické, ať soudobé. Závislost ta vyplývala arcí z nedostatku tradice domácí: v době osvěcenské nebylo české krásné prósy, a české divadlo bylo i dramaturgicky příživníkem velkého jeviště německého. Ani novelisté ani dramatikové netvořili hlavně z vnitřní potřeby umělecké; pomýšleli na zábavné obveselení čtenářů a diváků, jejichž pochybenému, naivnímu

a hrubému vkusu činili ustupky příliš ochotné. Kde šlo o více než o příjemnou kratochvilu, ozývala se takřka výlučně tendence vlastenecká, projevující se nadšením pro jazyk, zálibou pro vlastenecké dějiny, někdy i jadrnou lidovostí; hlavně historický genre, v této době horlivě pěstovaný, dával k tomu podněty v kterékoliv formě slovesné. Pohlíželi na tyto vytvory, umělecky plané a plytké, ale národně-buditelsky nemálo památné, s vyššího hlediska kulturního, vidíme v nich dvojí proud dobový, proudící v celé tehdy Evropě, jednak romantický útěk ze mdlé a spoutané přítomnosti do historické dálky, ozářené barvitou fantasií, jednak šosáckou zálibu v nevinném, bázlivém humoru drobného měšťáctva, které rádo svůj titěrný život spatřovalo v genrové kresbě svých povídkářů a skladatelů veseloher. Toto hledisko skýtá také správné dělítko jak pro dramatické, tak pro novelistické práce tohoto období. V dílech hlavních představitelů obou oborů V. Kl. Klicpery a Jos. K. Tyla slévají se oba zmíněné proudy kulturní.

Václav Kliment Klicpera (1792—1859) narodil se v Chlumu nad Cidlinou 23. listopadu 1792; jako dospělejší jinoch přešel z řemesla na studie gymnasiální, jež dokončil v Praze r. 1813. Vystudovav filosofii, oddal se zprvu medicíně, opustil ji však záhy; přichystal se k profesuře středoškolské, kterou nastoupil r. 1819 na gymnasiu akademickém v Praze; téhož roku odešel za profesora do Hradce Králové. Po dlouholeté výborné činnosti učitelské, vlastenecky buditelské a společenské r. 1846 přeložen byl na akademické gymnasium v Praze, jehož správcem se stal r. 1850, ředitelem pak r. 1852; tu zemřel 15. září 1859. Hlavní význam Klicperův spočívá v produkci dramatické. Již r. 1816 provozována byla od Klicpery, který tehdy byl znám jako výtečný herec-ochotník, první hra, byl to »Zděnko Zásmucký« nebo »Rytíři blaničtí«, jíž dal později Klicpera jméno »Blaník«. Pak ještě za pobytu pražského následovaly rychle četné hry, takže v l. 1820—1822 mohl J. H. Pospíšil vydávati »Divadlo Klicperovo« (IV sv.), k němuž se pak v letech 1825—1830 přidružil »Almanach dramatických děl od V. Klicpery«; tu však v letech třicátých Klicpera dramatik, jemuž chyběl v Hradci Králové všeliký styk s větším divadlem, poněkud umlká, až pak v letech 1848—1850 »Dramatické spisy Klicperovy« (IX sv.) přinášejí vedle prací již otištěných i díla nová; ano i posmrtné vydání »Spisů V. K. Klicpery« (1862—1863 v IX sv.) obsahuje řadu dramát dotud netištěných. Ještě roku 1906 mohl F. A. Šubert do svého úplného vydání spisů V. K. Klicperových (ve »Sběrce českých klasiků beletristů«) pojmuti práce neznámé, mezi nimiž též německá dramata Klicperova. Mezi významnými divadelními kusy Klicperovými v popředí stojí četné hry rytířské, holdující tehdy módní romantice středověké a vlastenecké, na př. »Blaník« (psán

1813, provozován 1816), »Valdek« (1821), »Loketský zvon« (1822), »Jan za chrta dán« (1828); rytířským hrám se blíží Klicperova dramata s historickými látkami vlasteneckými, jako vážný pokus o dějinnou tragedii českou »Božena« (1818), »Soběslav, selské kníže« (1824), »Eliška Přemyslovna« (1856), »Friedrich Bojovný« a »Boleslavovci« (obé z posledních let životních). Vážná tato dramata jsou namnoze jen scénickým zpracováním kronikářských látek, při čemž Klicpera přihlížel skoro výlučně k dějové hojnosti a rozmanitosti, opomíjíje vlastních dramatických zákonů i psychologie postav a závise na vkusu i technice německých skladatelů rytířských her. Výše stojí Klicperovy veselohry a frašky, kde k znamenitému daru jadrné scénické výmluvnosti, k původní malbě tehdejšího českého života a k výborné charakteristice postav komických druží se jadrný, poněkud hrubozrný, ale ryze domácí vtíp a humor, vyškolený na studiích molièrovských; přes to i zde, kromě několika pokusů o využití tradice antické, přiklání se k zvyklostem divadla německého hl. Kotzebuova. Mnohé z veseloher Klicperových, dýšících prostoduchou idylličností doby předbřeznové, působí posud silně při četbě i při provozování, na př.: »Žižkův meč« (1815), »Divotvorný klobouk« (1817), »Lhář a jeho rod« (1817), »Rohovín čtverrohý« (1821), »Habrian z Římsů« (1821), »Dvojčata« (1825), »Veselohra na mostě« (1828), »Každý něco pro vlast« (1829), »Zlý jelen« (1847).

Historickým romantikem jest Klicpera také ve svých povídkách čerpaných z minulosti české a prosycených nadšeným vlastenectvím. Třebaže tanul mu při tom jako vzor Walter Scott, přece jak hrubě napínavou romantičností, povrchním zobrazováním českého středověku a jeho poměrů, tak přepjatou a nepřirozenou dikcí, zůstal spíše věren starší běžné historické povídce, za jejíhož mistra pokládali tehdy plytkého Van der Velde. Z historických starších Klicperových jsou významnější »Točník« (1828), »Vítek Vítkovič« (1830), »Věnceslava« (1834). Teprve ve třech cyklických povídkách z 50. let »Příchod Karla IV. do Čech« (1855), »Karel IV. před Frankenštejnem« (1856) a »Král Jan slepý« (1858) podařilo se mu vystihnouti ovzduší doby lucemburské nejen kolem trůnu, ale i v lidu s názvuky hnutí náboženského a zvláště s dobrým smyslem pro politický obsah věku. Zertovné deklamovánky Klicperovy (1841), vyrostlé ze společenských zábav, horovaly vlastenecky a s drsnou komikou posmývaly se časovým zvrácenostem. (Životopis Klicperův vydali r. 1874 Ivan Klicpera a E. Semerád; F. A. Šubert ve spise: »Klicpera dramatik, jeho profil a místo v české dramaturgii« (1898) učinil vážný pokus oceniti Klicperu kriticky, leč přecenil jej; všestranný rozbor Klicperova života i díla podal J. Máchal

v Literatuře české XIX. stol., II., 1. vyd., str. 265—314 a v Dějinách českého dramata 1817; charakteristika osobnosti u Ot. Fischera, k dramatu 1919; o Klicperově historickém povídkarství Mil. Hysek v L. filolog. 19.0; o veselohrách P. M. Haškovec v »Dvojím zrcadle« 1916.)

Prvním žákem Klicperovým v novelistice i dramatě byl *Josef Kajetán Tyl* (1808—1856). Narozen v Kutné Hoře dne 4. února 1808, studoval gymnasium v Praze a v Hradci Králové, kdež nan působil silně Klicpera. Odešel r. 1828 na filosofii do Prahy, záhy sešel se studií, aby stal se kočujícím hercem. R. 1831 vstoupil v Praze do vojenské kanceláře, ale hlavně věnoval se jako spisovatel, překladatel a ochotník divadlu; r. 1835—1837 řídil ochotnické divadlo »kajetánské«, r. 1842 vystoupiv ze služby kancelářské, stal se s Kolarem režisérem českého divadla v Růžové ulici, přičleněného divadlu stavovskému; když pak r. 1851 divadlu odňata zemská subvence, a i osobní poměry staly se tu nesnesitelnými, odstoupil a stal se kočujícím ředitelem divadelním, při čemž mnoho trpěl fysicky, hmotně i duševně, až do své smrti v Plzni dne 11. července 1856. (Do třicátých a čtyřicátých let náleží i Tylovo působení v kritice slovesné a zvláště divadelní, kde se osvědčil důmyslným popularisátorem zasad estetiky Jungmannovské, i jeho činnost redaktorská, kterou zasáhl významně také do konstitučního ruchu r. 1848 a počtem skrovné, ale obsahově výrazné básně: Tyl, jenž k veřejné činnosti vedle mužů svolává též ženy, připravuje v něm politické povstání národní, aby přivodilo lepší časy skutečné občanské svobody; o jeho redaktorství na svých místech.)

Jako dramatik vyšel J. K. Tyl od učitele svého Klicpery, po jehož vzoru začal svou činnost dramatickou historicko-vlasteneckými kusy celkem slabé scénické skladby a nepřírozaného nabubřelého květnatého slohu; jsou to »Výhoň Dub« (1832, zničeno), »Čestmír« (1835), »Kutnohorští havíři« (1847), »Jan Hus« (1848), »Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové« (1849), »Žižka z Trocnova« (1849) a j. Ve všech těchto kusech, pohřešujících prohloubení dějinného, Tyl s nadšenou výmluvností hlásá vlastenectví; v obou hrách technicky nejdokonalejších vnáší do děje i do charakteristiky postav ideje revoluční doby a její horoucí patos, ve veršovaném »Janu Husovi«, kde rok 1848 viděl zosobnění svých zásad a tužeb, jest mluvčím náboženského liberalismu a svrchovanosti lidové, v »Kutnohorských havířích«, směle myšleném dramatě s jadrnými realistickými podrobnostmi, jeví se přívržencem sociálního osvobození utištěných vrstev pracujících. Do současného života zasáhl J. K. Tyl řadou činoher, v nichž předváděl uprostřed rodinných tragedií vylíčených s německou sentimentálností velmi zdařile vyzporované a jazykem jadrně charakterisované postavy českého měšťanstva a řemesl-

nictva, aniž po stránce umělecké se povznesl nad populární tehdy divadelníky německé Ifflanda a Kotzebua; sem řadí se hry: »Paní Marjánka, matka pluku« (1844), »Pražský flamendr« (1846), »Paličova dcera« (1846), »Bankrotář« (1847), »Chudý kejklíř« (1847) a »Řemeslnická merenda« (1849); mnohé z těchto kusů jsou volnou lokalisací předloh německých. K vídeňským vzorům, hlavně k výtečnému Ferd. Raimundovi, ukazují též Tylovy dramatické báchorky, spojující jadrnou komiku rázovitých postav lidových s pohádkovitou romantičností zjevů nadpřirozených, bystrou satiru soudobých nešvárů s náladou prostoduše bácherkovou, lásku k lidovému bytu českému s úmysly mravoučnými; tak: »Strakonický dudák« (1847), »Jiříkovo vidění« (1849), »Tvrdohlavá žena« (1849) a »Lesní panna« (1849). Z místní frašky pražské »Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka« (1834) pochází přeseň »Kde domov můj«, jež s nápevem od Fr. Škroupa stala se záhy hymnou národní. Jako dramatický spisovatel nebyl J. K. Tyl ani duchem tvůrčím ani básníkem originálním; hověje denním potřebám českého divadla, řídil se vkusem svých diváků, aniž při tom opomíjel příležitosti vychovávatí je tendenčně a vlastenecky; také jako překladatel a upravovatel kusů německých byl velmi pilným dělníkem literárním.

Novelistická činnost Tylova jest jeho produkci divadelní celkem obdobná. Za vlivu Klicperova počíná se historickou povídkou »Statný Beneda« (1830), pak následuje dlouhá řada historických novel a románů z české minulosti, na př.: »Čech a Lech«, »Paní Lichnická« (1838), »Rozina Ruthardová« (1838), »Poslední pohanka« (1838), »Dekret kutnohorský« (1841), »Dalimil« (1847), »Braniboři v Čechách« (1848). Ve všech těchto dějepisných novelách, z nichž »Rozina Ruthardová« a »Dekret kutnohorský« se pokládají za nejzdařilejší, jest osnova čisté romantická; do rámce historického, zachovávaného často s malou přesností, vsazeny jsou zápletky konvenčně dobrodružné a napínavé, aniž básník při tom se snaží vyvolatí obraz minulosti věrně do všech podrobností; vlastenecké nadšení převládá všude. K sentimentálním Tylovým činohrám ze světa občanského druží se obdobné novely, které větší měrou ještě než dramata jeho prostoupena jsou deklamacími o lásce k vlasti a k národu, jakož i nemůžnou, plačtivou citlivostí, což zavadalo Havlíčkovi podnět ke zdrcující kritice »Posledního Čecha«, díla to, jež nestojí zvláště vysoko mezi Tylovými povídkami, jsouc plynké v podání vrstev šlechtických, schématické v úpravě děje pravděpodobného a manýrované přísládlou květnatostí mluvy. Jednu společenskou oblast, i cizími romantiky často zpodobovanou, líbil Tyl se zálibou: svět herců a bludných umělců, z pravitelných kolejí vyšinutých a rozervaných »geniů«; kromě

toho měl Tyl **novelista** otevřené oko pro dobové otázky sociální a dobrý smysl pro život našich venkovanů; v tom jest předchůdcem Boženy Němcové. Z jeho novel, líčících současnou českou společnost, jsou důležitější: »Hudební dobrodruzi« (1833), »Pout českých umělců« (1836), »Pomněnky z Roztěže« (1837), »Divadelní ředitel« (1842), »Bláznivý houslista« (1844), »Poslední Čech« (1844), »Ptáčnicková dceruška« (1845), »Marie« (1845), »Chudí lidé« (1849).

Jako spisovatel uvědoměle tendenční nedá se J. K. Tyl posuzovati jen podle umělecké stránky svých prací, nýbrž vlastní jeho význam jest národně buditelský, jemuž podřizoval veškerou svou činnost literární; zvláštní zásluhou Tylovou zůstává, že v obou nejzdařilejších svých výtvorech, dramatickém i povídkovém, připomenul v duchu politické konstituce a myšlenkového osvobození čtenářstvu dobu husitskou. Celý život obětavého křesitele jest takřka ztělesněním vlastenecké romantiky české v rámci těžkých a trudných poměrů. [Souborné vydání spisů Tylových v »Nár. bibl.« uspořádal 1870—1882 J. L. Turnovský o XIII sv., obsahuje však pouze Tylovu novelistiku; jiná edice téhož vydavatele 1889—1892 o XIV dílech zahrnuje i Tylova dramata. Ve »Sběrce čes. klas. beletr.« podal Fr. Sekanina 3dílné vyd. spisů Tylových. Od J. L. Turnovského jest i hlavní dílo o Tylovi »Život a doba J. K. Tyla« 1892; vedle něho se ztrácí starší monografie V. Filípkova 1859; o Tylovi publicistovi a časovém básníku Jar. Vlček v 2. vyd. Několika kapitolok 1912 a Nových kapitolách 1912, o Tylovi kritikovi M. Hýsek v Jungmannově škole kritické v Listech filolog. 1919. Literárně historicky ocenila J. K. Tyla E. Krásnohorká v »Osvětě« 1878 a J. Máchal v »Literatuře české XIX. stol.« II., str. 756—787 i v Dějinách čes. dramata 1917; kritický rozbor podali F. N. Šalda v »Novině« 1908 a O. Fischer v knize K dramatu 1919.]

Čeští dramatikové, kteří současně s Klicperou a s Tylem psali své práce spíše tendenčně zbarvené než umělecky uvědomělé, pěstovali tytéž dramatické druhy, jako tito dva auktoři nejplodnější. Tak jsou historické hry od Š. Hněvkovského, J. E. Vocela, V. J. Picka, K. Vinařického a K. H. Máchy, vesměs s náměty českými a s náterem vlasteneckým; o genrové čínohry ze života současného někdy sentimentálně, někdy komicky zbarvené se pokusili podle vzorů německých J. A. Rettig a jeho choť Magdalena Dobromila Rettigová, J. J. Melichar, K. J. Erben, J. Rezníček a J. J. Langer; jsou to však práce vesměs podprůměrné. Skutečnými dramatiky byli F. Turinský a K. S. Macháček.

František Turinský (1797—1852), rodák poděbradský, byl úředník zprvu vrchnostenský, pak soudní. Vedle lyrických básní romantického slohu a zádušné intonace a často

umné, až strojené stavby veršové («Jedna toliko vlast» jest z nejvřelejších projevů až mystického vlastenectví české romantiky, »Husinec« z nejstarších dokladů úcty k Husovi v novočeské poesii) napsal Turinsky tragedii »Angelínu« (1821), jemny a básnicky posvěcený to ohlas pozdně romantického dramatu osudového v Německu; po stopách klasické poesie jdoucí truchlohru ženské cti z římských dějin »Virginii« (1841); vlasteneckou historickou činohru »Pražané roku 1848«, a dramatický zlomek »Přemysl Otokar«. Turinský, jenž byl mužem pravé básnické kultury, snil o dramatech velkého slohu, ale hledal dosažení tohoto cíle omylem v hromadění partií lyrických a v přílišné idealisaci postav, z nichž se mu dařily jen některé figury ženské. (Význam i hodnotu »Angeliny« ocenil v zajímavém posudku r. 1821 Fr. Palacký; kritický rozbor Kamperův v »Literatuře české XIX. stol.« II., 1. vyd., 340—356; sebrané spisy Turinského i se životopisem od syna Mořice v »Národní bibl.« 1880.)

Karel Simeon Macháček (1799—1846), profesor gymnasia v Jičíně, věnoval se podobně jako Turinský lyrice i dramatu. Jeho »Drobnější básně« (1846), jdoucí po stopách německé poesie, shrnují lyriku lehčího druhu a rytířské romance určené k deklamaci; společenské potřebě měl již dříve (1843) sloužiti jeho »Krasořečník«; jeho překlady latinských klasiků vyšly z jeho povolání profesorského. Mezi dramatiky přihlásil se K. S. Macháček jednak přebásněním Goethovy »Ifigenie« (1822) a Schillerovy »Panny Orleanské« (1838), jednak původními dramaty, jež jako »Nové divadelní hry« před sklonkem života (1846) vydal. Sem náleží vynikající tragédie historická »Záviš Vítkovíc, pán z Růže« na základě původního zpracování německého z r. 1837, zajímavá charakteristikou i tragickým konfliktem, aktovka »Bulhar« a veršovaná veselohra ze současného života »Půjčka za oplátku«, největší zevní úspěch měla již r. 1824 Macháčkova veselá parodie rytířských her »Zemichové«, zakládající se na starší látce. (Macháčkova díla v »Nár. bibliot.« (1881—1884) o II dílech; životopis od A. Truhláře v »Kroku« 1887.)

Dramatická tato produkce úhrnem náleží třetímu, čtvrtému a pátému desetiletí věku XIX.; v této době české divadlo prodělalo rozmanité osudy. Když r. 1820 (viz str. 115) zafatá českým představením na divadle stavovském žila, spočívala tíha českého divadelnictví na ochotnících, jimž výborným organisátorem se ukázal plytký a nepůvodní dodavatel divadelních kusů samolibý a nesnášlivý Jan N. Štěpánek (1783—1844); ten r. 1824 prosadil, jsa režisérem a spolureditelem stavovského divadla, obnovení českých her na této scéně, při čemž však stále tlačil v popředí nicotné kusy své. Jsou to jednak vlastenecké hry dějepisné »Oble-

žení Prahy od Švejdů« (1812), »Břetislav I. český Achilles« (1813), »Osvobození vlasti aneb Korytané v Čechách« (1814); jednak situační veselohry s působivou drobnokresbou postavíček, z nichž jen »Čech a Němec« (1816) nezapadl v úplné zapomenutí. Tehdy vystoupila i řada pozoruhodných herců českých jako J. J. Kolar, A. Manetínská-Kolarová, Magdaléna Forchheimová-Tylová, tehdy počíná se i česká divadelní kritika, jejímž předním zástupcem byl Chmelenský. Než zase v 30. letech počalo stavovské divadlo zanedbávati české hry, a vliv Štěpánkův byl pro dramatickou produkci tísnivý. To přimělo družinu vlastenců s Tylem v čele, že zahájili r. 1835 soustavná představení ochotnická v »Kajetánském domě« na Malé straně, jejichž úspěch překonal i nechut ředitele stavovského divadla Stögera k českým představením: přední ochotníci z »Kajetánského divadla« angažováni pro odpolední hry na scéně stavovské, r. 1842 v Růžové ulici postavena samostatná budova pro české hry, jež odtud Tyl a Kolar řídili jako režiséři, a jemuž r. 1859 poskytnuta zemská subvence. Nastalou reakcí r. 1850 potuchá v Praze i ruch divadelní, a české drama uchyluje se málo důstojně na potulné scény herců kočujících. I v tomto období věnována pozornost Shakespearovi, pro nějž v kritice porozumění klestili J. Linda, A. V. Svoboda, J. K. Chmelenský a F. M. Klácel; překládali jej nově A. Marek, J. K. Tyl, B. Křížák, od r. 1839 pak J. J. Kolar, s nímž závodil Fr. Doucha a J. Malý. Překlady tyto, pořizované již z angličtiny a zachovávající veršovou formu originálu, hrány při českých představeních v Stavovském divadle a zařazeny později do úhrnného vydání Matice české; také jako herec v hrách těch vynikal J. J. Kolar.

Jako v životním díle Klicperově i Tylově zastoupena jest i v ostatní české novelistice historická povídka měrou velmi značnou. Stálé zabývání vlasteneckou minulostí, horlivá četba starých kronik, nálada rytířsko-romantická, hlavně pak vliv cizích literatur spolupůsobily, že tento genre byl pěstován s oblibou a s vytrvalostí. Zprvu podléhají čeští novelisté působení cizích, jmenovitě německých historických povídkářů, jimž dějinný rámec jest pouhou záminkou, aby předváděli děje dobrodružné, příběhy napínavé, zápletky divoce romantické, podivné příhody rytířské; tu stála psychologie a vypravovatelské umění právě tak nízko jako věrnost dobové malby, jako vystižení charakteru historického. Ale zvolna pronikala i do české literatury velká díla anglického romantika Waltera Scotta, jenž se šťastným darem epickým spojoval živé zření historické s vzácným uměním křísiti středověk poctivý základ starožitnický a s vřelým nadšením pro minulost národní mocný smysl pro jednotu dobovou: po všech těchto směrech byl jeho vliv na českou novelistiku blahodárný, ač velmi pomalý, takže

teprve v druhé polovici XIX. věku česká povídka historická dokonala zpracování podnětů jím daných, Slohové bylo českým novelistům překonávati stále zvláštní nepřirozený bombast, strojenou květnatost, násilnou šroubovanost řeči, kterou stupňovaly nešťastně volené archaismy; již povídky Tylovy a Chocholouškovy jsou po této stránce pokrokem proti próse Lindově a prvním novelám Klicperovým.

Přední představitelé české historické povídky v této době jsou vedle Klicpery a Tyla Jan Jindřich Marek a Prokop Chocholoušek; dějepisné povídky Vocelovy vynikaly malbou doby, Máchovy pak vzácnou náladovostí.

Jan Jindřich Marek (1803—1853) básnickým jménem *Jan z Hvězdy*, rodák liblinský, posléze farář v Kralovicích, stal se vlivem svého plzeňského profesora J. V. Sedláčka horlivým vlastencem a brzy i básníkem. Jeho *»Básně«* (1823) i verše vložené do 1. svazku *»Zábavných spisů«* (1842) obsahují, vedle přecitlivělé lyriky namnoze neprožitě, hojně balady a romance, podle vzorů romantiků německých, pro deklamační spád a jasnou formu požívaly některé z nich na př.: *»Návrat z Palestiny«*, *»Slepého krále smrt«*, *»Muromská korouhev«*, zvláště pak nepůvodní *»Horymírův skok«* velmi dlouhou obliby. Význam Markův spočívá však v jeho povídkách historických. První dvě sbírky jejich vydal r. 1824 a 1828 s názvem *»Konvalinky aneb Sběrka původních romantických povídek ze starobylých i novějších časů«*, z nichž hlavně novela z pohanského pravěku českého *»Radomíra«* a ohlas Hájkovy kroniky *»Čechové před Mediolánem«* přes nepodařenou květnatost svého slohu a přes značnou závislost na německé nižší romantice, pronikly. Teprve v 40. letech napsal Jan z Hvězdy obě své cenné dlouhé povídky historické *»Jarohnév z Hrádku«* (1843) z času Jiřího Poděbrad a *»Mastičkáře«* (1845) z doby korutanské vlády v Čechách, založené na pečlivějším studiu dějepisných pramenů a šťastně malující středověk český, jímž vadilo pouze *»nepřirozené nadutí, olověné vlečení a kroucení«* slohu, jak Tyl správně vytkl. (Vedle zmíněných *»Zábavných spisů«* v X sv., jež 1843—1847 Marek sám uspořádal, sebrána jsou jeho díla v *»Nár. bibl.«* 1873—1876 o III sv. s životopisem od Fr. Zákrejse.)

Prokop Chocholoušek (1819—1864) vedl život velmi dobrodružný; nedokončiv studií, cestoval po Itálii, Dalmacii a Černé Hoře, pak působil jako novinář v Praze až do r. 1851, kdy byl uvězněn; v 50 letech podnikl cestu do Haliče, odkud vypověděn do svého rodiště Sedlce na Táborsku; v r. 1861 stal se zas politickým žurnalistou, ale podlomiv nepravidelným životem své síly, zemřel předčasně v Nadějkově blíže rodiště. R. 1841 vstoupil Chocholoušek povídkou z dějin polských *»Vandou«* mezi české novelisty, nad něž

vynikal bohatou fantasií, doplňovanou bedlivým studiem pramenů, hojnou romantikou invencí, darem improvisačním a barvitostí dobovou, trpě však neobratností slohu a chvatností práce. Látkově dělí se však novelistika Chocholouškova ve dvě skupiny. K Markovým historickým povídkám těsně se druzí Chocholouškovy obrazy českého středověku, hlavně z dob pozdějších Přemyslovců na př. »Templáři v Čechách« (1843), »Dcera Otakarova« (1844), »Přivítan, kmet staropražský« (1845) a Jiřina« (1846). Novou oblast otevřel Chocholoušek české novelistice pracemi z dějin jihoslovanských bojů za svobodu, jejichž dějiště sám byl shlédl. Velká trojdílná sbírka jejich nadepsaná »Jih« (1862—1863 a 1877—1878) budila v Čechách dlouho nadšení pro Slovanstvo balkánské. Chocholoušek pokusil se také jako satirický humorista, pokračující samostatně v tradici Langerově a Rubšově, svědčí o tom příznivě sborník »Kocourkov« (1846—1848, výbor »Humorek a satir« s vývojeslovným oceněním vydal F. Strejček ve Svět knih. 1921). Sebrané spisy Chocholouškovy vyšly úhrnně r. 1870 (VIII dílů); jiné neúplné lidové vyd. 1899—1901 (XV dílů); studii o Chocholouškově napsal B. Čermák v »Květech« 1892, rozbor novel a románů podal J. Máchal v knize »O českém románu novodobém« (1902).

Tylovy povídky ze současného života občanského se svou mdlou sentimentálností, se svými plačtivými scénami rodinnými, se slabým nádechem sociálním, jsou velice charakteristické pro českou novelistiku jeho doby, periody to šosáckého maloměšťáctví, unaveného pohromami válek napoleonských a stísněného v dusnu reakce i restaurace. Tyl není osamocen: vedle něho zpodobuje mdlou skutečnost současnou několik novelistů, jejichž celé povídkářské umění omezuje se na genrové podání postaviček z lidu i z maloměšťáctva a pak na vytvoření českého konverzačního tónu, který měl nahrazovati sloh umělecký. Vedle jmenovaného Jana z Hvězdy, který ve »Volšanském zámku« pokusil se řešiti otázku společenské, i Karla Hynka Máchy, jehož »Marinka« jest počátkem realistické povídky české, náleží sem i několik auktorů podružného významu. Mezi nimi jsou dvě spisovatelky, jichž povídky, určené hlavně mládeži, proniknuty jsou silnou tendencí moralisující. Alžbětinka Marie Antonie vlastně Josefa Peddllová (1780—1831), přítelkyně Čelakovského, prodchlá modní sentimentalitou klášterní, napsala po stopách oblišeného povídkáře pro mládež Kr. Schmida povídky »Serafka« (1826), »Myrtový věneček« (1828) a »Keř rozmarýnový« (1830). Známá praktická hospodyně, litomyšlská auktorka pověstné »Domácí kuchařky«, Magdalena Dobromila Rettigová (1835—1845) náležel k literární družině královéhradecké, vydala kromě mělkých veršůkú nasládlé a mravoučné knížky »Arnošt a Bělínka« (1820), »Mařenčin košf-

ček« (1821 a 1822), »Narcisky« (1834), »Kvítí májové« (1835) a j. v.

K samostatnému druhu literárnímu dovedl povznést tuto genrovou povídku ze života současného František Jaromír Rubeš, s přátelskou družinou, seskupenou kolem humoristického sborníku »Palečka, milovníka žertu a pravdy« (1842—1847, XIX sv.); ze sentimentální povídky stala se v jejich rukách humoreska neb groteskní žert často s lehkým ostřím satirickým, čímž práce jejich blíží se některým věcem Langerovým.

František Jaromír Rubš (1814—1853), rodák z Čížkova u Pelhřimova, oddal se, opustiv bohosloví, právnictví a působil střídavě jako panský úředník v Karlíně. Načeradci a v Kutné Hoře, posléze od roku 1852 do své smrti jako soudní adjunkt ve Skutči. Rozkvět spisovatelské činnosti Rubšovy náleží do jeho právnických studií až k r. 1845, tehdy byl redaktorem podlaženého »Palečka«, kdež tiskl své deklamovánky i povídky; tehdy vydal drobné spisy veršem i prosou. Z jeho veršované produkce rázovitější jsou pouze »Deklamovánky« (1837—1844, VI sv.), soubor to vážných, hlavně však žertovných, rýmovaných skládek, určených pro přednášení ve společnosti; vedle básní vlasteneckých na př. »Já jsem Čech« jsou to většinou rozsmárně satirické, ale velmi nevinné říkánky o společenských a módních zvrácenostech. Jako novelista Rubeš začal rytířskými povídkami a hrůzostrašnými pověstmi lidovými (»Mstitel« a »Cerhenický vaz«); dostal se k sentimentální povídce rodinné (»Harfenice« 1844) a vytvořil konečně samostatlé jádrné práce humoristické, bohaté rozmanitostí formální, spoustou genrových postavíček z tehdejší Prahy i z venkova, zpestřené bohrým vtipem a tíhnoucí často k sestavení cyklistického. Z nich nejzralejší jest novela »Pan amanuensis na venku aneb Putování za novolou« (1841); dodnes oblíbeny jsou z Rubšových humoresek »Smutné vyrazení ve Hvězdě«, »Pan Trouba, nebo když chybí učený, chybí hodně«, »Ostří hoši«, »Lehce nabyt, lehce pozbyt« a j. Ve všech těch pracích skvostně zachycen jest maloměstský humor doby předbřeznové v Čechách a zachováno mnoho časových dokumentů lidí i poměrů. (Poprvé sebrány Rubšovy spisy prosalcké r. 1847 jako »Povídky, obrazy ze života, národní pověsti a báchorky« r. 1847: úplná vydání jsou z r. 1860 o IV sv. od V. Filípka, r. 1887—1888 v »Nár. bibliot.« o II sv. r. 1894 ve II sv. se životopisem od J. L. Turnovského a r. 1906 od Fr. Sekaniny. Kritický rozbor podal Jar. Vlček v »Několika kapitolkách«. 1898 a Arne Novák v I. sv. III. dílu »Literatury české XIX. stol.« 212—233.)

Spolupracovníky Rubšova »Palečka« byli: poštovní úředník pražský *František Hajniš* (1815—1885), auktor »Tr-

ek« (1841), »Kopřiv« (1853) a »Krotkých znělek« (1859), a publicista, překladatel a korektor *Václav Filípek* (1811—1863), jenž řadu svých nicotných humoristických drobností vydal pod pseudonymem »Abyvásdrak«.

Karel Hynek Mácha.

Již v třicátých letech, kdy české básnictví ovládá směr ollárův a Čelakovského, uvádí v příkrém odporu k soudobému literárnímu vkusu a názoru, Karel Hynek Mácha do české poesie zcela nové světy duševní i umělecké. Zevně lá se jeho odvážný krok básnický především uvědomělm zaníceným byronismem, a podobně jako Máchovu obdivovanému anglickému vzoru lordu Byronovi, vytýká i česká kritika básníku »Máje« světobol, negativnost, citovou ozervanost. V jádře však spočívá průkopný význam Máchův v odvaze, s jakou do idylisujícího a klidného básnického vlastenecké romantiky české uvedl jednak vášeň lásky zmaru, jednak hlubokou filosofickou úvahu o posledních záhadách života. konečně však i novou syrovou a neupravenou skutečnost. Zemřev příliš záhy, nemohl Mácha dočtylit ani slohově rozvésti svého nového světa básnického dal hlavně jen geniální podněty, z nichž žilo pak několik pokolení literárních; ale ve velké své básni »Máji«, v drobné své náladové i filosofické lyrice a v některých svých oměch novelistických vytvořil nový sloh zvláštního humorního kouzla a barvitě krásy.

Karel Hynek Mácha (1810—1836) narodil se z nuzné rodiny v Praze na Újezdě dne 16. listopadu 1810. Již jako žák katopetrské školy a student na novoměstském gymnasiu ponořil se do četby romanticky dobrodružné a sentimentálně elegické; jako filosof od r. 1831 podlehl vlasteneckému živu Jungmannovu a básnické romantice v knihách i v životě: četba kronik a studium dějin, hojné putování po českých hradech i noční výlety, zabývání se německou filosofii idealistickou pomáhaly formovati jeho duši jemně náimavou. Dokončiv studia filosofická, vstoupil Mácha na kultu právníckou, kdež projevil nemalé nadání. Jako astenecký ochotník seznámil se s osudnou láskou svého voťa. se svou »Lori«, půvabnou, leč nepatrnou koketkou z skromné rodiny řemeslnické, Eleonorou Šomkovou. R. 1833 navštívil Krkonoše, r. 1835 cestoval přes Tyroly do Bečtek a Terstu. (Cestovní deník Máchův vydal Jan Thon List. filolog. 1910.) Nejmocnější však složkou jeho vývoje byly vlivy četby: počátkem třicátých let Mácha zahloubal se do čtení polských romantiků, kteří přivedli jej k Byronovi; seznámení s Byronem bylo snad největší událostí Máchova vnitřního života. R. 1836 vykonal Mácha rychle a s zdarem, ale uprostřed největší hmotné tísně, právnícké koušky a brzy na to, puzen bídou i závazky k Lofe, vstoupil do justiční kanceláře v Litoměřicích. Byla to doba

trapná: »Máj«, jenž vyšel básníkovým nákladem v dubnu r. 1836, vzbudil v české kritice neobyčejný odpor; poměr Loře, plný prudkých krisí smyslnosti, žárlivosti i rozčarování, zakaloval se právě v době, kdy Lori porodila Máchovi syna Ludvíčka; hmotné nesnáze stihaly v Litoměřicích básníka neustále. Uprostřed příprav k sňatku rozstol se Máchova, nastudiv se při hašení požáru a po čtrnácti dnech tělesných muk i duševní úzkosti o matku i dítě, zemřel v Litoměřicích zánětem plic dne 5. listopadu 1836.

Lyrické básně Máchovy byly původně psány německy; sešitek jejich s názvem »Versuche des Ignaz Máchas« zachován jest z r. 1829 (vyd. jako »Nové básně K. H. Máchy« J. A. Zelený v Chotěboři 1892). V nich jeví se Máchova věrným žákem německé romantiky ať v náboženské meditaci, ať v záhrobním nihilismu, ať v přecitlivělé poesii hřbitovní, ať v elegii vlastenecko-historické; i kde vypravuje balady neb předvádí epické postavy z historie neb háje. pronikají dušmalba, citová analyza, krajinářství duše. Tak jest i v prvních jeho veršovaných skladbách českých ale vždy více vypracovává Máchova svůj vlastní charakter lyrický: jeho básně však nejsou zachovány v hotové úpravě celistvého souboru, nýbrž namnoze zlomkovitě a nehotově přetištěny z rukopisů a náčrtků ve zmateném uspořádání chronologickém. Zprvu přimyká se Máchova ještě k domácí baladistice zvláště Š. Hněvkovského neb k ohlasům lidových písní, při čemž jeho dar působivého básnického slova se mocně projevoval, ale zvolna prodělal vývoj od hymnicky elegické a patosu vlasteneckého k mohutné lyrice filosofické, po způsobě Schillerově neb Novalisově. Východiskem těchto lyricko-filosofických básní (zvláště vynikají »Srdci mému«, »Vzor krásy«, »V svět jsem vstoupil«, »Noc«, »Budoucí vlast«, »Těžkomyslnost«, »Večer«, »Sen o Praze«) jest kromě nábožensky uvědomělého platonismu německý idealism a transcendenci individualism, jak jej podával Kant a Fichte, později však přes myšlenku věčného ožívání subjektu ve hmotě neb v ideji dospěl Máchova, filosofický dualista, filosofie zmaru, zániku, zničení jen v některých posledních básních kmitá se plamének vesměrného soucitu a láska k zemi i lidem. Pro tento světový názor našel Máchova zvláštní případný výraz básnický sloh náladový a sensitivní bez rétoriky a dekorace za to s velkou dramatickostí vášnivého pohybu. Bvl to veliký čin básnický, i když se nepřihlíží k jeho náhlí ideové: proti dotud převládajícímu principu napodobení ať cizích básníků, ať domácí poesie národní, hlásá se tu požadavek samostatného hledání vlastní přiléhavé formy pro myšlenku sdruženou s citovým naladěním: ale jak myšlenka tak cit jsou všude u Máchy výrazem vlastní prožité skutečnosti. Zvláště významna jest též Máchova elegická lyrika vlastenecká, na př. »V chrámě«, »Sen o Praze«, »Návrat«, značící odvážný

pokrok proti Kollárovi i Čelakovskému; podnícen politicko-historickými elegiemi výmluvného Čechoněmce K. Herloše, posílen romantikou polskou vytvořil Máchova z chmurných nálad spoutané doby předbřeznové, vznícených hlavně v chrámě svatovítském a pod Vyšehradem, mužné a hořké patos plné vzdoru a síly, ale i visionářské úchvatnosti, jež doceněno a dožito bylo teprve v pokoleních pozdějších.

Byron pak dává Máchovu básnickému rozvoji nový směr. Máchova nepochopil a nepřejal Byronovy osobnosti v její celistvosti, návrž spíše, asi pod vlivem polských prostředkovatelů, viděl v něm pouze básnického revolucionáře, jenž s bezohledným individualismem rozvolnil formy poetické a naplnil je divokou a svéráznou vášnivostí. Zůstával i nadále vyznavačem filosofického nihilismu, jak jej vypracovali myslitelé a básníci německé romantiky, vyjadřuje stále na podkladě životních svých zkušeností vůli k zničení. Máchova od r. 1830 užíval Byronových výstředních dějů, vášnivých a zločinných postav, hrůzných zápletek, ponuré divokých scenerií a mísil do skrovných a často nejasných příběhů lyrickou reflexi i citovou meditaci, širou krajinomalbu a hlavně subjektivní stesk. Z Byronových děl poskytly mu motivy fabule a epickou techniku hlavně »Lara«, »Giaura«, »Korsár«, »Parisína« a »Vězeň chillonský«.

Ohlasem čteny Byronových básnických povídek jest Máchův »Mnich« (1832 a 1833), zachovaný v nesouvislých a nejasných zlomech s ústředním motivem tajemné viny a krutého trestu; ale i mistrovské dílo Máchovo »Máje«, stojí na dějové podstavě byronské. »Máje« vznikl po prvních nábězích koncepčních r. 1834, v době mezi zářím 1835 a březnem 1836; v dubnu 1836 vyšel básnickovým nákladem: (z vydání »Máje«, jichž málem na čtyřicet, Flajshansova kritická edice z r. 1905 obsahuje diplomatický otiisk původního textu s cenným úvodem; též badatel vydal r. 1916 facsimile rukopisu; mezi komentáři neilenš Hlilův v Laichtových »Světlech« r. 1913.) Čtyři zřevy lyrickoepické básně, přervané dvěma náladově baladickými intermezzy, osnovány jsou kolem dvou hlavních motivů: strašlivého osudu žárlivého vraha a tragedie zločinného otcebiče, který mstí svedení své milenky; nositelem těchto motivů jest »strašný lesň pán« Vilém, vyzdobený všemi prostředky německé loupežnické romantiky. Avšak za postavou Vilémovou rysuje básník sebe sama, hlavně v nejmohtnějších místě celé skladby, v druhém zpěvu, kde rozvíjí Vilém v podzemní kobce své nihilistické dumy o záhrobí a pak v epilogu básně, této divukrásné elegii nad ztraceným mládím; podivuhodné metafory »dalekého krásného dětinství«, hrnoucí se zde mocným přívalem, náleží k prajádru celé básně. V těchto obou místech dostupuje básnické umění Máchovo vrcholu a to jak po stránce slovní

hudby, veršové sugesce, tak po stránce ideové. Na jiných místech básně na př. v prvním zpěvu, náležitým Vilémově milence Jarmile, převládají součástky krajinářské a postřehy přírodní, v nichž básník dílem procitňuje jednotu bolesti všelikého tvorstva, dílem strádá necitelností přírody k lidskému utrpení.

»Máj« náleží nejen k nejpamátnějším, ale i k nejkrásnějším českým skladbám básnickým; ač trpí jakousi nezřetelností dějovou, jest přece dílem mistrovským. Nově melodickým jazykem poetickým, s nevystihlým bohatstvím obrazovým, uchvacujícím stotožněním s postavami básně stvořil tu Máchu epický symbol pro tragedii svého srdce i pro pojetí světa a zásvěťi v pokolení romantickém. Vvymykaje se veskrze z rámce tehdejšího českého básnění i myšlení, »Máj« vyvolal v soudobé kritice vedle nadšení mládeže české odpor, pro který jest málo obdoh; kruté odmítavé úsudky vážených tehdy kritiků Chmelenského (v »Čas. čes. musea«), Tomička (v »České včele«) a Tyla (v »Květech«) smutně prosluly. (Poučný a hojný výběr posudků a ohlasů »Máje« vydal spolu s facsimilovaným textem básně Fr. Sekanina jako premii spolku »Máje« na rok 1911.)

Románová prósa Máchova poutá především obdohami k jeho tvorbě veršové a pak snahou po prohloubení českého prosaického umění. Samostatným žákem Klicperovým, jenž zběžné studium zakalených historických pomůcek, zvláště milované Hájkovy kroniky nahrazuje úsilím o dobové zbarvení hlavně řečí a o scottovskou náladu krajinnou, ukázal se Máchu v rozsáhlém cyklu dějepravném »K a t«, jenž měl obsáhnouti české dějiny od mládí Václava IV. až po Korybutovu epizodu v Čechách a rozvržen byl do čtyř dílů »Valdeke«, »K ř i v o k l á t e«, »V y š e h r a d e« a »K a r l ů v T ý r e«. Kdežto z ostatních částek zachovány pouze náčrtky a jednotlivé výievy, vypracován »K ř i v o k l á t e« (1834) zaokrouhleně s povahovým kontrastem krále a kate v ponředí a to v mohutném dualismu obou rozvrácených hrdinů: kromě této intuitivní psychologie má román významné místo v české próse romantické jednak disonanční směsí grotesky a vznešenosti, jednak silou barevné obraznosti krajinářské. Povídkové zlomky »Valdice« z doh švédského vpádu do Čech a »Kláster sázavský« ze stol. XII. sdružují skvělou malbu historických krajin s pronikavou analysou lidského nitra. Jiným cyklem, úplně v duchu poetiky staršího romantismu německého, měly býti »O b r a z y ž i v o t a m é h o« (1834), obsahující původně »Večer na Bezdězu« a »Marinku«: v obou se na autobiografickou nit navlékají příběhy povídkové a cestopisná líčení, reflexe o životě i jinotajitelná vidění; vydatně se pracuje jednak živly hudebními, jednak prvkem groteskním: i uzavřená lyrická čísla jsou vkládána do

slohové směsi stupňovaně osobité; v »Marince« kupí kolem titulní postavy mignonské hrdinky odvážná re-
stická malba proletářské čtvrti pražské. Vydání z r. 1862
po něm i ostatní vydavatelé pojali do »Obrazů« a to
právem také náladovou alegorii divoké fantastičnosti a
hlubokého filosofického pozadí »Krkonošskou pout«
(1833), jež se současným »Mnichem« značí vyvrcholení Má-
chova byronství. Největším z románových děl Máchových
je »Cikáni« (1836), obklopující motiv démonické žárliv-
osti stupňované až ke krvelačné pomstychtivosti romanti-
ckou cikánskou a vlašskou v rámci divoké krajiny kokořín-
kové; osobním prožitkem. dějovými motivy, závislostí na by-
ronské psychologii, sugestivní krajinomalbou stojí co nej-
blíže »Máji«, od něhož se však (jako dílo staršího období)
liší fatalismem zcela bezútěšným.

Scénické zlomky Máchovy posvěcené místy dechem pra-
vé shakespearovské poesie, uchvacují spíše prudkým ly-
rismem, mohutnou patetičností než dramatickým spádem.
Jsou to náčrtky k historickým tragediím »Bratři« ze zá-
pasu mezi Přemyslovci, Jaromírem, Oldřichem a Bolesla-
vem Ryšavým, »Bratrovrah« ze sporu sv. Václava a
Boleslava, »Boleslav«, patrně z mladosti téhož knížete
a »Král Fridrich« z období bělohorského, odkud k Má-
chovi vanula jen vlastenecká elegie, nikoliv náboženský
duch reformační; zlomky veselohry »Polesný« ukazují
ke škole klicperovské.

Máchova škola a jeho vliv. Když po Máchově
smrti utichly jak drsné odsudky »rozervaného byronovce«
z úst vlasteneckých romantiků (Čelakovského, Tyla, Rubše),
tak zbožné elegie z per jeho přátel a obdivovatelů (Sabiny,
Riegra a na Slovensku Štúra a zvl. K. Kuzmányho), byl to
Karel Sabina, jenž dvacet let jako kritik a historik udržoval
památku svého různorodého druhu a také jako vydavatel u-
siloval o známost jeho děl; českoněmečtí spisovatelé pražští,
dále J. P. Koubek jako básník, F. B. Kořínek a J. E. Sojka
jako publicisté rovněž v době přechodu a reakce dbali toho,
aby na Máchu nebylo zapomenuto, při čemž jeho tragický
osud životní namnoze postupoval v popředí na úkor jeho
básnické osobnosti. Mladé pokolení literární r. 1858 vy-
stoupilo přímo pod Máchovým praporem; almanach svůj
nazvalo »Májem« a věnovalo »nesmrtelné památce« Máchově,
jehož obraz zdobil knihu: k litoměřickému hrobu podnikli
předáci mladé školy zbožnou pout: i zevně, deskou na rod-
ném domě a pomníkem v Litoměřicích, uctěna osobnost
Máchova, v němž hlavně uctíván smělý novotář bojující se za-
staralými předsudky. K uměleckému a myšlenkovému světu
pesimistického romantika neměli však spisovatelé družiny
»Májové« hlubšího vztahu s jedinou výjimkou R. Mayera,
Hálek i Pfleger se záhy vymanili z jeho formálního vlivu,
jemuž Neruda vůbec nepodleh. Za vůdčího inspirátora mo-

derní české poesie Máchova byl od této doby pokládán jednohlasně, a i literární věda, hl. zásluhou Arbesovou, se jím trvale zabývala. Z velkých básnických osobností pozdějších se Máchovi něvyhnul nikdo: Sv. Čech, který se u něho v mladosti pilně učil, oslavil jej překrásnou elegií »Na Valdštýně«, Jar. Vrchlický, jenž jako poeta mu zůstal cizí, se mu poklonil jako literární znalec, J. S. Machar apostrofoval jej osobitě jako revolucionáře zneuznaného současníky. Od let 90. zahajuje se horlivé a metodické studium jeho díla, jež konečně i spolehlivěji vydáno. Když se r. 1910 dovršilo století od Máchova zrození, ocenili dva vynikající kritikové F. X. Šalda a M. Marten Máchu jako zosobněný problém českého romantismu: onen vytkl jeho samostatný poměr k romantice světové, tento postavil jej v čelo tradice, v níž pokračovali Zeyer a Březina; starší názory o Máchovi jako odvozeném epigonovi Byronově jsou dnes nadobro překonány.

Literatura o Máchovi. První souborné vydání Máchových spisů jest z r. 1862 o dvou dílech a snad pochází od K. Sabiný, jenž napsal již dříve r. 1845 životopisný úvod, který vyšel v prvním sešitě starého nedokončeného pokusu o edici Máchy. Vydání z r. 1862 sloužící vedle rukopisné pozůstalosti — o ní zvláště důležité zprávy Zibrtovy v »Naší době« 1914 a Součkovy v ČMM. 1918 — Máchovy za základ dalším edicím je však libovolné a nekritické. Roku 1906 vydal Jar. Štastný »Sebrané spisy K. H. Máchy«, podle rukopisné pozůstalosti v původní edici způsobem diplomatickým; roku 1907 pak v knihovně »Čeští spisovatelé XIX. století« vyšlo dvoudílné vydání »Spisů K. H. Máchy« péčí Jar. Vlčka s obšírným lit. histor. úvodem Arna Nováka, první díl obsahuje Máchovu prosu, druhý básně i s »Máiem«, veršované a dramatické zlomky, korespondenci a úryvky z deníku. Korespondenci doplňují listy vyd. Jar. Malým v Pokrok. revui 1910. Z děl o Máchovi vedle zmíněné již studie Sabinovy vynikají cenou neb zevrubností: Jakub Arbes, K. H. Máchy. Studie povahopisná 1886. Maryan Zdziechowski, K. H. Máchy a byronism český. Přel. Jan Voborník 1895 (v Jičíně), Jan Voborník, K. H. Máchy. 1907. F. V. Krejčí, K. H. Máchy. Kniha o českém básníku. 1907. M. Marten. In memoriam K. H. Máchy 1910 a zvl. obsažně F. X. Šalda, K. H. Máchy a jeho dědictví v knize »Duše a dílo« 1913; z detailních nových studií: Arne Novák, Máchova Krkonošská pouť v L. filolog. 1911 a Alb. Vyskočil, Krystalisace Máchovy metafory v ČČM. 1915

Slovenské písemnictví romantické. Literární rozkol na Slovensku.

Úsilí Ant. Bernoláka, aby odtrhl Slovensko jazykově i slovesně od Čech a vytvořil samostatné písemnictví slovenské, nepřetrvalo přes podporu od maďarského, feudál-

ného konservativismu, ani jedne generace a nepřineslo očekávaného ovoce. Naopak, právě ze slovenské půdy a z dochovaných tu tradic reformačních vyrůstalo československé národní obrození, v němž vědomí jednoty obou kmenů bylo silnější než kdy před tím, a synové a odchovanci Slovenska, Kollár, Šafařík, Palacký zahlazovali rozkol vytvořený mezi Čechy a Slováky minulostí pobělohorskou. I když Šafařík v novosadském období připouštěl nářečí pro lidové písemnictví na Slovensku, i když Kollár v pozdních vydáních »Slávy dcery« pestřil jazyk slovakismy, nebylo v tom zámerů rozkolných; naopak byly to prostředky, jimiž Slováci měli být pevněji připoutáni k národní jednotě. I pozdní a největší z Bernolákových stoupců Jan Holly mimoděk dokazoval spojitost; jenom jazykem liší se od českých kollárovců, o jejichž národně slovanské ideje se sdílí (v. v.).

Mládež na Slovensku žila z ideí a děl nového písemnictví českého, jak se vyhraňovaly od doby Jungmannovy, a lnula i ke směrům nejodvážnějším jako k byronismu Máchovu. Prešpurk, Levoč, Báňská Bystřice byly ohnisky kollárovské myšlenky o vzájemnosti slovanské, která se projevovala ve schůzích i publikacích různých studentských i literárních spolků, v almanaších i časopisech nadšenými verši, historicko-politickými úvahami atd. Z almanachů těchto vynikly zvláště prešpurské »Plody sboru učenců řeči československé« (1836), levočská »Jitřenka« (1840), a budínská »Zora« (1835—1840), vydávaná »Spolkem milovníkov řeči a literatury slovenské«, pozdním to sdružením Bernolákovců, vedených účetním radou *Martínem Hamuljákem* (1789—1859); zde zásady Bernolákovy byly nadobro rozloženy myšlenkovými prvky Kollárovými a Šafaříkovými. Z časopisů nejdůležitější byla básnicky pokroková a filosoficky prohloubená »Hronka, podtatranská zábavnice« (1836—1838), jejíž redaktor Karel Kuzmány byl před Štúrem přední organisátor literárního života na Slovensku a přechodný člen mezi Kollárem a družinou Štúrovou.

Karel Kuzmány (1806—1866), rodák z Brezna na Zvolensku, po studiích v Dobšíně, v Gemeru a Prešpurce, pobyl na universitě v Jeně, kdež naň zvláště mocný vliv měl filosof Fries, působil na lyceu v Kežmarce, na farách v Báňské Bystřici a ve Zvolení, až r. 1832 stal se v Báňské Bystřici superintendentem, tu jako statečný odpůrce maďarisace i organisátor literárně společenský získal si velkých zásluh o věc slovenskou. R. 1849—1860 byl profesorem bohosloví ve Vídni, jsa i vědecky činný, r. 1863 přestěhoval se z Vídně do Turč. sv. Martina, kde skonal. Zprvu byla »Hronka« ohniskem shody československé, které Kuzmány sloužil obzíravou kritikou, statěmi filosofickými i krasovědnými v duchu německého idealismu i verši a novelami, později však

stal se Kuzmány přívržencem odluky Štúrovy; v první periodě napsal spisovnou češtinou sbírku mohutných zpěvů náboženských »Harfoznění« a filosofický román »Ladislav« (1838); v druhé posiloval slovenskými nadšenými písněmi mocného vzletu (z nich prosluly na př. »Do zbroje Slovania!« »Hej, len vždy veselo« a »Kto za pravdu horí«, národ svů! v boji proti utiskovatelům jazyka i svobody

Vybr. verš. práce vyd. Jos. Škultéty v Turč. Sv. Martině 1906 v »Památniku K. Kuzmányho«; výběr »Hymny a spevy« 1919 v Pacově. (O Kuzmányovi viz M. Daniloviče Paulinyho »Sokol« 1862 a dvě stati lit. hist., od J. Thona v L. filolog. 1912 a J. Jakubce v Čas. mod. filolog. 1913.)

Obrozenský jarý a důvěřivý duch tohoto období duje silně také z obou národních hymen slovenských. První »Hej, Slované« (původně »Hej, Slováci«) složil r. 1834 v Praze populární veršovec a povídkář Samuel Tomášik (1813—1887), druhou »Nad Tatrou sa blýská«, kterou tradice mylně připisovala K. Kuzmánymu, r. 1844 přepsal Štúrův žák, baladista školy Chalúpkovy Janko Matúška (1821—1877). Z ostatních písní vlastenecké romantiky slovenské znárodnily ještě mezi evangelíky Kuzmányova »Kto za pravdu horí« a mezi katolíky »Nitra, milá Nitra«.

Ale v čtyřicátých letech se situace na Slovensku nadobro mění. Vynikající zástupci mladého pokolení, kteří do té doby stáli věrně při myšlence jednoty československé, prohlásili politickou i literární myšlenku samostatného národa slovenského a s tím i zcela nepokrytě jazykovou a slovesnou rozkol; jsou to hlavně Ludevít Štúr a Jozef Miloslav Hurban. Východiskem jejich rozkolnických snah byla vlastenecká úzkost před zmaďarštěním slovenského lidu, které nebezpečně hrozilo. L. Štúr se domníval, že přetrváním nezachráněného národa, nezíská-li pro věc slovenského zemanstva, přísně věrného státní myšlence uherské. I odhodlal se dáti kmenu slovenskému vnější i politické atributy uherského vlastenectví a proto hlásal nutnost odluky od Čechů; jeho postup měl politicky působiti i na vládu vídeňskou, která v tomto separatismu neprávem spatřovala prostředek proti panslavismu. I jal se L. Štúr zdůrazňovat různost zeměpisného domova i historického vývoje, popírali společenství kulturní minulosti hlavně reformační, zřekli se starého jednotného spisovného jazyka. Místo něho uváděl Štúr foneticky bez náležité průpravy filologické on slovenské střední, podkarpatské nářečí živé v lidu, jež se liší od češtiny co nejvíce; teprve jeho spolupracovník Hodža odstranil krajní omyly jazykového radikalismu Štúrova, poukázal důrazně na blízké příbuzenství češtiny a slovenštiny, osvětlil básnicky estetické hodnoty nového, stál kolísajícího slovenského jazyka spisovného. Politické a pra

ktické své zřetel zduvodňoval si L. Štúr hegelovskou filosofií dějin o samobytnosti malých národních individualit a o jejich právu na zvláštní jazyk i kulturu; tím se stavěl do odporu proti slovanství Kollárovu, jako vůbec zavrhoval rozhodně politicko-národní stanoviska pražských buditelů.

Slovenský rozkol se zrodil v r. 1844, tehdy druhý ročník literárního almanachu Hurbanova »Nitra« vytištěn jest slovenštinou; téhož roku vyšla již první básnická kniha ve Štúrově slovenčině, Jana Francisciho-Rimavského »Mojim vrstevnikom«; r. 1846 počala vycházeti slovensky za redakce téhož Hurbana velká revue na širokém základě filosofického a kulturním »Slovenskije Pohľadi na vedi, umenja a literatúru«; r. 1846 zdůvodňuje odluku L. Štúra dvěma zásadními teoretickými spisy.

Kollár, Palacký, Šafařík vyslovili se ostře proti rozkolu; r. 1845 »Sbor musejní« vydal programní »Hlas o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky«; mezi krajany Štúrovými, Hurbanovými a Hodžovými našla však odluka mnoho nadšených zastanců, jejichž zápal však poněkud pohasl, když po provedení dualismu nahlédli, že jejich úsilí nepřineslo politického ovoce, ba že pracovali mimoděk maďarským svým odpůrcům do rukou. Byl to zvláště staříček J. M. Hurban, jenž r. 1876 zdrcen se přiznal k omylu a chtěl jej marně odčinit.

(O rozkolu kromě Vlčkových Dejin literatury na Slovensku 1890 a stati o Štúrově škole v Liter. české XIX. stol., díl III., č. 1., str. 301—501, H. Turcerová, Louis Štúr et l'idée de l'indépendance slovaque, Paříž 1913; Milan Hodža, Československý rozkol, Turč. Sv. Martin 1920 a J. Škultéty, Sto dvadsať päť rokov zo slovenského života, tamže 1920.)

Náčelníkem rozkolu byl *Ludevít Štúr* (1815—1856), narodil se z rodiny ev. učitele v Zay-Uhrovci u Trenčína 29. října 1815; studia vykonal na gymnasiu v Rábu, na lyceu prešpurském, pak po krátkém přerušení na evang. fakultě bohoslovné v Prešpurce; r. 1838—1840 na universitě v Dobrosoli. Prodlev při návratu delší dobu v Čechách, nastoupil r. 1840 jako náměstek Palkovičův v Prešpurce, kdež působil do r. 1844; od r. 1845, kdy sesazen, byl činný hlavně též politicky. Po revoluci odešel do zátíší v městečku Modře, kdež i zemřel 12. ledna 1856.

Jako básník počal L. Štúr ve stopách Kollárových formálně i myšlenkově, později napsal některé básně epické s látkami z dějin i pověstí slovenských, zejména »Svato-boj« a »Matúš z Trenčína«; soubor »Zpěvů a písní« vyšel až r. 1853. Z profesorské činnosti Štúrový vzešla kniha »O národních písních a pověstech plemen slovenských« (1853), esteticko-filosofický to rozbor, mísící dějinné koncepte německé romantiky s ruským slav-

janofilstvem a doplněny účelnou a vkusnou antologií lidových písní. Hlavní však činnost Štúrova byla věnována politickému probuzení Slováků. Již r. 1844 a r. 1845 hájil svého lidu proti maďarisaci německými brožurkami a staty v »Allgemeine Zeitung«; důvody rozkolu jazykového vyložil ve spisech »Nářečja slovenskuo alebo potreba pisaňja v tomto nářečí« a »Nauka reči slovenskej« (obě r. 1846). Literární spolek »Tatrin« časopisy »Slovenskje Národnje Novini« s přílohou »Orol Tatranski« (vesměs r. 1845), byly orgány odluky. R. 1848 vrhl se Štúr cele do víru politického života, jako redaktor svých listů, jež však revoluce nepřekčaly, jako poslanec na sněmě uherském, jako delegát ve Vidni a na slovenském sjezdě v Praze, kdež se postavil jak proti Palackého austroslavismu, tak proti jeho teorii národní federace slovanské, posléze jako vůdce výpravy slovenských dobrovolníků do Uher, a bojoval za pravou konstituci a proti politice košutovské. Po revoluci uniklá žurnalistická a veřejná činnost Štúrova, a on sám, pronásledován vládou, uchyluje se do ústání moderského. Plodem té samoty jest zajímavý spis slavjanofilský »Slavjanstvo i mir buduščago« (1853 a 1867), vydáno Lamanským jen rusky. (Kromě uved. monografií od H. Turcerové a M. Hodži viz životopisné zprávy J. M. Hurbanovy v »Slovenských pohladech« 1881—1884; rozbor »Národních písní a pověstí« od Jiř. Horáka ve Vlčkově sborníku »Z dějin české literatury« 1920.)

Ze stoupencův a spolupracovníků Štúrových vynikli zvláště:

Josef Miloslav Hurban (1817—1888) rodem z Beckova, ev. kněz z prvu v Brezové, pak v Hlbokém, od r. 1836, kdy byl získán pro hnutí národní, stál v předí literárního ruchu na Slovensku. Před rozlukou byl hlasatelem vzájemnosti slovenské ve smyslu Kollárově, jak svědčí »Cesta Slováka ku bratřim slovenským na Moravě a v Čechách« (1841) i 5 svazků almanachu »Nitra« (1841—1847), jejíž další svazky tištěny již slovenštinou štúrovskou; tu ukládal jak své tendenční básně a lyrické dumy, tak i své novelly, z nichž jsou nejceňnější historické práce z věku XIV. »Olejkár« a realisticky zbarvený obraz soudobého života slovenského »Slovenski žiaci« (1853). Od 40. let prokázal Hurban velké služby jak hnutí Štúrovu, tak svobodomyšlné politice, konečně i ev. církvi uherské; r. 1876 vydal 6. sv. »Nitry« opět po česku a kajícně se přihlásil k jednotě československé. (Životopis od V. Paulinyho-Tótha v »Sokole« r. 1862.)

Michal Miloslav Hodža (1811—1870), rodák z Rakše u Mošovců, farář v Liptav. sv. Mikuláši, zemřel jako oběť persekuce maďarské ve vyhnanství v Těšíně. Rozlukou Štúrovu

orlivě bránil spisky »Dobruo slovo Slovákom, ucim na slovo« (1847) a »Větín o slovenčině« (1848) a stal se v bouřlivých létech 1848 a 1849 vedle Stúra střediskem politického hnutí na Slovensku, i průkopníkem nezávislosti slovenských evangelíků. Činnost jeho církevně organizační, pedagogická, buditelská byla velmi obsáhlá, šude se v ní jeví duch snivý a hloubavý, ale při tom i lověk činu; významně přispěl Hodža k ustálení spisovné slovenčiny. Krásné literaturě náleží jeho lyrika duchovní i eho vzletně deklamace vlastenecké a všeslovanské, na př. Zlomky Vieroslavínovy«; pak jeho epos »Mato-a« s hlavní epizodou »Janošík«; leč většinou zůstala ta-o díla v z'omcích, namnoze i nevydána. (Životopis od Ct. Locha v »Sokolu« 1863 a od J. Botta 1911.)

Stúrova škola mohla se pochlubiti vedle neohrožených bojovníků, organisatorů, novinářů i radou vynikajících básníků, kteří velmi zdařile vtělovali v poesii plnou původnosti a bezprostředností vůdčí ideje národního obrození českého: všeslovanský idealism, navázání na lidové básnictví, svobodomyšlnost v rámci národním, demokratism burcuji-cí lid z duševního spánku. Ježto pak souvislost jejich se živým zdrojem lidového básnictví byla těsnější než u jejich druhů českých, ježto sami žili v stálém styku se svým lidem, jsou jejich díla prosycena kmenovou svěžestí. Přední z básníků těch jsou Ondřej Sládkovič, Samo Chalúpka, Jan-ko Král a Jan Botto.

Ondřej Sládkovič (1820—1872), vl. Braxatoris, rodák z Krupiny, byl po studiích v Prešpurce a v Dobrosoli vychovatelem v Rybárech, od r. 1847 sv. farářem v Hrochotě na Zvolensku a v Radvani u Báňské Bystřice. První alegorická skladba jeho »Sóvety v rodine Dušanovej« (1844) jest výrazem jeho hegelismu; po Kollárových cestách jde rozsáhlá jeho lyricko-epická báseň »Marína« (1846) slučující bol zhrzené lásky s nadšením slovanským a uvádějící do slovenského básnictví vliv Puškinův. K mužné a jadrné epice, nasycené národní tradicí slovenskou, povznesl se Sládkovič v eposu o 5 zpěvích »Detvan« (1853) s námětem z válek Matyáše Korvína, ale s životem věrně dle Dětvoy XIX. věku; epické pásmo se ztrácí pod teplotu a šťastnou drobnomalbou lidového života v krásném rámci přírodním; avšak časově ideje této mohutné oslavy národního bytu slovenského nedotkly se lidových vrstev. Z pozdější, méně šťastne epiky Sládkovičovy zaslouží zmínky »Milica« (1858) s látkou srbskou, »Svätomartiniada« (1861), opěvující politickou přítomnost Slovenska a »Gróf Mikuláš Šubič Zriňský na Sihoti« (1866). Reflektivní a vlastenecká lyrika Sládkovičova vyniká vzletem i něhou, zejména pak uměním básnického slova, načerpaného namnoze z řeči lidové. (Sebrané spisy Sládkovičovy v »Nár.

bibliot. 1878 se žiotopisem L. Grosmannovým; charakteristiky od J. Kalinčáka v »Sokolu« 1862 a od B. Jandy Cidlinského v »Lumíru« 1863.)

Samo Chalúпка (1812—1883), farář hornolehotský, po mladických klasicistických náběžích již r. 1846 skladbou »Jan o šíková náumka« přihlásil se k básníkům lidově-národním a spolu k hlasatelům svobodomyšlných ideí z r. 1848. V revoluční době jeho zpěvné, úsečné, rázné a vzletné písně vlastenecko-politické znárodněly, na př. »Nad Tatrou s kalí«, »Na Královej holi«, »Syn vojny«; později psal skoro výlučně balady živě epického spádu, dramatické verry, lidového zbarvení, které namnoze jsou příbuzny skladbám Erbenovým; zajímavý jsou i zvláštní úpravou hláskoslovnou a pravopisnou; látky jsou historické a prstonárodní. Ze skladeb, jež obsahují Chalúpkovy »Spevy« 1868 (nové vyd. J. Škultétyho 1912), stojí na předním místě »Morho« z bojů byzantsko-slovanských, »Starý vězeň« z doby Svatoplukovy a »Muráň« z časů Bethlenových; pak řada balad ze života hajduckého, na př. »Junák«; rozvleklá a tendenčně přebarvená jest pozdní epopoje »Odboj Kupóva«. (Životopis Chalúpkův v »Sokole« 1863 a v »Slov. Pohladech« 1887.)

Janko Král (1822—1876), rodák z Lipt. Sv. Mikuláše, advokát v Zlatých Moravcích, byl povaha dobrodružná a záhadná, nadšená politická agitace slovem i písní, záliba pro divoký život horských pastýřů, vroucí láska k slovenské přírodě, konečně i zvláštní duševní neklid hnaly jej s místa na místo, ze samoty do schůzí lidu, z hor mezi revolucionáře, z kanceláře do vězení. Svě básně, prodšené hlubokou zádumčivostí a citovou rozpolceností, ať již baladické formy či lyrického letu, improvisoval a namnoze ničil: co z nich je dochováno, jsou pouhé zlomky, prozrazující velké nadání a překypující bohatství duševní, které zcela poddaly se nespoutanému blouznění a romantismu. Soubor jich »Verše Janka Krála« (1893), vydaný v Turč. Sv. Martině Jar. Vlčkem, podává též Králův životopis a knihopis.

Jan Botto (1829—1881), rozený ve Skalniku v župě gemerské, inženýr v Báňské Bystřici, odklání se ve své epice od vlastenecké romantiky české k proudům modernějším, hlavně k Máchovi a k byronismu. V mnohém směru souvisí Botto těsně se Samem Chalúpkou; i on psal balady v národním duchu na př. »Povest bez konca« (1850), »Margita a Besná« (1879), »Žltá lalia« (1850); i on šťastně napodobil a vystihl popěvek lidový, píše »Piesne vojanské«; také u něho ozývají se tóny politické »Žialby Svatobojo ve«. Hlavním dílem Bottovým jest lyrickoepická skladba o IX zpěvích »Jan o šíková smrt« (1862), opěvující poslední osudy národního reka slovenského Janošika, jenž se však uprostřed veškeré bohaté krajinomalby stá-

vá u Botta hrdinou elegickým; nevyrovnatelná jest veršová melodičnost a jazyková lahoda této skladby, o jejíž námět pokusili se i M. M. Hodža, S. Chalúpka a Janko Král. Bottovy sebrané »Spevy« vyšly v Praze 1880; životopis ve »Světě« 1880.

Z menších básníků období Štúrova zasluhují zmínky Timotej Ignác Nosák (pseudonym Bohuš Nezabudov 1818—1877) baladik živých barev krajinářských; filosofující kněz Jonáš Záborský (1812—1876), skladatel didaktické básně »Vstúpenie Krista do pekel«; blouznílek až mystického dechu Samo Bohdan Hroboň (1820—1894), kdysi snoubenec B. Rajske, a pozdní epigon romantického panslavismu Kollárova, Ludevít Zel-lo (1809—1873), jenž až 1862 vydal své epos v bojích pobaltského Slovanstva s Germánstvem »Pád Miliducha«, ke kterému l. 1871 připojil »Rastislava« (z r. 1843).

Novelistika slovenská připravovala se před r. 1848 teprve k rozletu; její zástupci J. Kalinčák, M. Š. Ferienčík, V. Pauliny-Tóth, J. Francisci Rimavský uveřejnili zralé své práce teprve v 60 letech; též shledáváme se v jejich novelách s proudy, které v českém písemnictví se objevily teprve po r. 1848; i náleží výklad jejich do období pozdějšího.

b) Literatura obrozeného národa.

(Od r. 1848 do politického osvobození r. 1918.)

Rok 1848 jest významným mezníkem v českých dějinách vůbec, neboť v této chvíli hnutí obrozené, dotud téměř výlučně literární a vědecké, stává se i směrem politickým. S ostatními národy absolutistického Rakouska, jež proměňuje se ve stát ústavní, také Čechové hlásí se o svá politická práva a přenášejí do oblastí veřejného boje jak své dávné tradiční snahy státoprávní, tak program národně jazykový; též úsilí o slovanské sjednocení a slovanskou vzájemnost občas zasahuje do vývoje české politiky. Takto veškerý národní život český se zveřejňuje, zabíraje vždy širší oblast zájmovou: politiku doplňují snahy sociální a hnutí hospodářské, a postupným probuzením nových vrstev k práci veřejné hlásí se vedle zájmů všeobecně národních také zájmy třídní. Jako politicky významný rok 1848 otevírá toto sedmdesátileté období českého života duchovního, tak zavírá je politicky ještě památnější rok 1918, kdy stvořením samostatného Československého státu na základě národním bylo novověké obrození české dokonáno.

Ohlas všech těchto veřejných dějů shledává se značnou měrou také v literatuře, zejména od šedesátých let, kdy po období politické reakce veškeré rozptýlené síly národní se sbírají a soustředí.